Національна Академія педагогічних наук України
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти

ШЕВЧУК С.С., КУЛІШОВ В.С.

ДИДАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ПРАКТИКО-ЗОРІЄНТОВАНИЙ АСПЕКТ

Навчально-методичний посібник

Біла Церква - 2021

УДК 377.1-057
Ш 37

Шевчук С.С., Кулішов В.С. **Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект**: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.

Навчально-методичний посібник «Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект» входить до структури комплексного методичного забезпечення навчального модуля 3 «Дидактика професійної освіти» кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін (МПО та СГД) Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти (БІНПО).

Мета розробки даного навчально-методичного посібника: формування, оновлення, поглиблення та систематизація знань, розвиток та удосконалення умінь педагогічних працівників із планування, організації та здійснення освітнього процесу у закладах професійної освіти на засадах компетентнісного, інтегрованого та технологічного підходів.

Зміст даного навчально-методичного посібника відображає сучасні тенденції з методики формування ключових і фахових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти, містить інформацію щодо сутності компетентнісного і технологічного підходів в освіті, методики організації та проведення інтерактивних аудиторних занять і позааудиторних навчальних заходів, методики професійної підготовки кваліфікованих фахівців в умовах сучасного підприємства на засадах компетентнісного підходу.

Основні положення даного посібника носять як науково-методичний, так і практично-зорієнтований характер, і покликані сприяти більш чіткому та систематизованому представленню про освітню діяльність педагога професійної школи.

Матеріали даного посібника стануть у нагоді педагогічним працівникам і керівникам закладів професійної та передвищої фахової освіти, методистам навчально-методичних центрів П(ПТО), персоналу, що здійснює професійну підготовку в умовах сучасного підприємства (установи сфери послуг).

Рецензенти:

Єрмоленко А.Б.,. завідувач кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України, кандидат політичних наук, доцент.

Масліч С.В. **–** заступник директора з навчально-методичної роботи ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг», кандидат педагогічних наук

Рекомендовано до публікації Вченою радою Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (протокол № 7 від 29.09.2021р.)

©БІНПО ДЗВО УМО НАПНУ, 2021
©Шевчук С.С., Кулішов В.С. 2021

ЗМІСТ стор.

Передмова …… … 6
Розділ 1. Компетентнісний підхід у професійній освіті …… 8
1.1. Законодавчо-нормативне забезпечення організації освітнього процесу у закладах професійної освіти …… 8
1.2. Сутність компетентнісного підходу в освіті ……. 13
1.3. Формування ключових і фахових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників …… 16
1.4. Технологізація освітнього процесу у закладах професійної освіти …….. 20
1.5. Роль сучасного інформаційно-цифрового середовища в освітній діяльності закладів професійної освіти …… 24
Питання для самоконтролю …… 28
Рекомендована література ……. 30

Розділ ІІ. Проєктування, планування та організація освітнього процесу у закладах професійної освіти…….. 33
2.1. Проєктування і планування навчально-виробничого процесу … 33
2.2. Визначення системи цілей освітнього процесу у закладах професійної освіти ……. 36
2.3. Методика розробки сучасного комплексного методичного забезпечення освітнього процесу …….. 40
2.4. Форми організації професійної підготовки …….. 45
2.5. Методи професійної підготовки ……. 49
2.5.1. Методи професійно-теоретичної підготовки …… 49
2.5.2. Методи професійно-практичної підготовки …….. 64
2.6. Оцінювання і контроль навчальних досягнень здобувачів професійної освіти …….. 74
2.6.1. Мета, завдання і принципи педагогічного контролю у у закладах професійної освіти …… 74
2.6.2. Види і методи контролю навчальних досягнень учнів …… 78
2.6.3. Методика впровадження тестового контролю в процес професійної підготовки …….. 84
Питання для самоконтролю …….. 92
Рекомендована література …… 94

Розділ ІІІ. Урок як основна організаційна форма професійної підготовки …… 95
3.1. Компетентнісний урок як цілісна дидактична система …….. 95
3.2. Типологія уроків з професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки …….. 99

3.3. Інтегроване заняття у сучасному закладі професійної освіти …… 105
3.4. Відкритий урок у закладі професійної освіти: планування, організація, аналіз ……. 109
3.5. Методика підготовки педагога до проведення занять …… 117
Питання для самоконтролю …….. 126
Рекомендована література …… 128

Розділ ІУ. Професійно-практична підготовка в умовах сучасного підприємства …… 130
4.1. Система професійної підготовка в умовах сучасного підприємства …… 130
4.2. Специфіка, мета і завдання професійно-практичної підготовки … 132
4.3. Документи, що регламентують планування, організацію і проведення професійно-практичної підготовки на підприємстві .. 138
4.4. Форми організації діяльності здобувачів професійної освіти в умовах підприємства ……. 152
4.5. Методи професійної підготовки в умовах підприємства …… 156
4.5.1.Методи професійної підготовки персоналу сучасного підприємства …… 156
4.5.2.Методи професійної підготовки учнів закладів професійної освіти в умовах підприємства …… 158
4.5.3. Методика інструктування у різні періоди професійно-практичної підготовки …… 160
4.6. Організація обліку і контролю за ходом професійно-практичної підготовки на підприємстві …….. 167
4.7. Організація і проведення державної кваліфікаційної атестації …. 172
4.8. Методика впровадження елементів дуальної форми у професійну підготовку кваліфікованих робітників …… 179
Питання для самоконтролю …….. 184
Рекомендована література …… 187

Розділ У. Організація позааудиторної навчальної діяльності у сучасних закладах професійної освіти …… 188
5.1. Мета, завдання і функції позааудиторної навчальної діяльності у сучасних закладах професійної освіти …….. 188
5.2. Форми позааудиторної навчальної діяльності у закладі професійної освіти …… 191
5.3. Впровадження інтерактивних методик у позааудиторну навчальну діяльність …….. 195
5.4. Гурткова робота як засіб розвитку творчості здобувачів професійної освіти …….. 199
Питання для самоконтролю …….. 203
Рекомендована література …… 204
Глосарій …….. 206

ПЕРЕДМОВА

Сучасній моделі соціально-економічного розвитку країни повинна відповідати ефективна система професійної (професійно-технічної) освіти, яка може швидко адаптуватися до запитів ринку та забезпечувати підготовку кваліфікованих робітників, здатних бути конкурентноспроможними в існуючому соціально-економічному просторі. Упродовж останніх років в Україні відбувається зміна освітньої парадигми: від інформаційно-когнітивної, притаманній індустріальному суспільству, до особистісно-діяльнісної, основаній на компетентнісному підході до освітнього процесу, характерної для постіндустріального, інформаційного суспільства. Освітня практика об'єктивно потребує зробити головною фігурою навчального процесу конкретного здобувача освіти, тим самим орієнтуючи діяльність педагогічних працівників закладів професійної освіти на *персоніфікацію* процесу професійної підготовки фахівців.

Ключова роль у підготовці конкурентноспроможних робітників належить педагогічним працівникам закладів професійної освіти. Істотні зміни у суспільстві, соціальному житті, виробничому секторі економіки держави обумовлюють необхідність підготовки педагогічного працівника з принципово новим типом мислення, готового до здійснення інноваційної педагогічної та науково-методичної діяльності, професійно-компетентного, здатного виконувати конструктивні дії у різноманітних ситуаціях професійного характеру і здійснювати навчально-методичну діяльність на високому науковому рівні відповідно до вимог вищих навчальних закладів.

Наукові дослідження з проблем теорії і методики професійної освіти повинні мати випереджувальний характер і спрямовуватися на: прогнозування розвитку професійної освіти; обґрунтування й проектування нових моделей та організаційно-педагогічних форм підготовки робітників, змісту професійної освіти, інноваційних технологій навчання професії, формування іміджу педагога професійної школи.

Професійна освіта є одним з найдавніших інститутів, який виник в силу потреби суспільства у відтворенні та передачі знань, умінь і навичок, підготовки нових поколінь людства до професійного і соціального життя.

Професійна освіта – це процес, продукт і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, необхідних для кваліфікованої діяльності в межах тієї чи іншої професії, а також правил і норм поведінки, прийнятих у певному професійному середовищі. Діяльнісний аспект

професійної освіти передбачає вивчення мети, змісту, мотивації, структури, організації освітньої діяльності у закладах професійної освіти. Важливе значення має технологічний аспект професійної освіти, що передбачає аналіз методів, форм, засобів навчання.

У вітчизняній педагогічній науці спостерігається активний розвиток *професійної педагогіки* – галузі, що вивчає закономірності навчання людини професії і формування професійно важливих та соціально значимих якостей особистості фахівця. *Дидактика професійної освіти* – частина професійної педагогіки, яка розробляє теорію навчання, вивчає сутність освітнього процесу у сучасних закладах професійної освіти, зміст, закономірності й принципи професійної освіти.

Структурною складовою дидактики професійної освіти становить *методика професійної освіти* як практичний аспект її реалізації. *Об'єктом* методики професійної освіти є розкриття теоретичних і практичних основ процесів проектування, планування і організації професійної підготовки у закладів професійної освіти і в умовах сучасного підприємства (сфери послуг).

Навчально-методичний посібник ***«Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект»*** входить до структури комплексного методичного забезпечення навчального модуля 3 «Дидактика професійної освіти» кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін (МПО та СГД) Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти (БІНПО).

Мета розробки даного навчально-методичного посібника: формування, оновлення, поглиблення та систематизація знань, розвиток та удосконалення умінь педагогічних працівників із планування, організації та здійснення освітнього процесу у закладах професійної освіти і в умовах сучасного підприємства на засадах компетентнісного, інтегрованого та технологічного підходів.

Практична значимість навчально-методичного посібника полягає у тому, що за результатами курсового підвищення кваліфікації педагогічні працівники закладів професійної освіти повинні ***знати:***

- законодавчо-правове забезпечення організації освітнього процесу та нормативні документи, які забезпечують підтримку інноваційної педагогічної діяльності у закладах професійної освіти;
- сутність компетентнісного і технологічного підходів до освітнього процесу у закладах професійної освіти;
- сутність, цілі і завдання навчально-організаційної та методичної видів діяльності педагогічних працівників професійної школи;

- методику формування ключових і фахових компетентностей у здобувачів професійної освіти;
- систему і специфіку професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах сучасного підприємства;
- сучасні форми, методи і засоби здійснення навчально-організаційної діяльності:
- методику впровадження елементів дуальної форми у професійну підготовку кваліфікованих робітників.

Педагогічні працівники повинні уміти:

- проектувати, планувати та організовувати освітній процес в умовах закладу професійної освіти і на підприємстві (установі сфери послуг);
- розробляти та удосконалювати сучасне комплексне методичне забезпечення предметів (професій);
- проводити заняття та позаурочні навчальні заходи (у тому числі і відкриті) із застосуванням інтерактивних форм і методів навчання;
- здійснювати оцінювання і педагогічний контроль навчальних досягнень здобувачів професійної освіти.

Основні положення змісту даного посібника носять як науково-методичний, так і практично-зорієнтований характер і покликані сприяти більш чіткому та систематизованому представленню про освітню діяльність педагога професійної школи.

Матеріали даного посібник стануть у нагоді педагогічним працівникам і керівникам закладів професійної та передвищої фахової освіти, методистам навчально-методичних центрів ПТО, персоналу, що здійснює професійну підготовку в умовах сучасного підприємства (установи сфери послуг).

РОЗДІЛ 1. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

1.1. Законодавчо-нормативне забезпечення організації освітнього процесу у закладах професійної освіти

Система вітчизняної професійної (професійно-технічної) освіти (далі П(ПТ)О) перебуває у стані реформування та модернізації, що пов'язано із децентралізацією управління системою П(ПТ)О, передачею закладів професійної (професійно-технічної) освіти (далі ЗП(ПТ)О) у комунальну власність, розширенням їх автономії, розвитком державно-приватного партнерства, запровадженням дуальної форми здобуття освіти, відкриттям навчально-практичних та кваліфікаційних центрів, тощо. Нинішні зміни покликані, в першу чергу, задовольнити потреби суспільства та вітчизняної економіки у висококваліфікованих робітничих кадрах, розвитку затребуваних на ринку праці кваліфікаціях, професійному розвитку виробничого персоналу підприємств.

Необхідною умовою ефективного функціонування та розвитку системи П(ПТ)О є відповідне сучасне законодавчо-нормативне забезпечення. Попри прийняття законів України «Про освіту» (2017), «Про фахову передвищу освіту» (2019), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020), сьогодні існує нагальна потреба прийняття Закону України «Про професійну освіту», що визначатиме сучасні підходи до управління, принципи і межі автономії ЗП(ПТ)О, механізми державно-приватного партнерства, джерела фінансування, мотивування педагогів до професійного розвитку і саморозвитку, та роботодавців – до активного включення у модернізацію системи П(ПТ)О [7].

За останні роки було розроблено кілька законопроектів «Про професійну освіту», окремі з них на виносилися на громадське обговорення, слухалися у профільних комітетах Верховної Ради, але так і не були прийняті. Одним з останніх є ***проект Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»*** від 12.10.2020 [9]. Метою законопроекту є приведення сфери професійної (професійно-технічної) освіти у відповідність до вимог базового Закону України «Про освіту» та законодавче врегулювання питання розширення управлінських повноважень на регіональному рівні та рівні закладів професійної (професійно-технічної) освіти, а саме здійснення перерозподілу повноважень органів управління у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема передача частини повноважень

регіональним органам виконавчої влади та надання більшої автономності закладам освіти. Для досягнення мети законопроекту ним передбачено:

- визначення принципів професійної (професійно-технічної) освіти;
- проведення процедури інституційного аудиту закладів професійної (професійно-технічної) освіти;
- розширення питання методичного та науково-методичного забезпечення професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема виділено функції методичних та науково-методичних установ/організацій професійної (професійно-технічної) освіти;
- забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти та освітньої діяльності за рахунок впровадження внутрішньої та зовнішньої системи забезпечення якості;
- розширення повноважень регіональних рад професійної (професійно-технічної) освіти для забезпечення відповідності кваліфікацій професійної (професійно-технічної) освіти потребам ринку праці;
- забезпечення мобільності та гнучкості системи професійної (професійно-технічної) освіти через впровадження нових форм та шляхів здобуття професійної освіти, зокрема, дуальної, дистанційної, мережевої, екстернатної форми здобуття професійної (професійно-технічної) освіти; можливості поєднання різних форм; можливості вибору особою траєкторії та графіку освітнього процесу; можливості закладу освіти розробляти власні освітні програми;
- розширення управлінських повноважень на регіональному рівні та рівні закладів професійної (професійно-технічної) освіти, а саме здійснення перерозподілу повноважень органів управління у сфері професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема передача частини повноважень регіональним органам виконавчої влади та надання більшої автономності закладам освіти.
- На сьогодні цей законопроект відправлений на доопрацювання, тож нині діючим досі залишається ***Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»*** від 10.02.1998 № 103/98-ВР із низкою змін та доповнень [4].

12 червня 2019 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Концепцію реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти ***«Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта»*** на період до 2027 року [14]. Зазначена Концепція розроблена за участю центральних органів виконавчої влади, Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні, Національної академії

педагогічних наук України, галузевих асоціацій роботодавців, профспілкових та громадських організацій, Асоціації міст України, Всеукраїнської асоціації працівників професійно-технічної освіти, представників органів місцевого самоврядування, закладів професійної освіти, національних та міжнародних експертів.

Метою Концепції є проведення реформи професійної (професійно-технічної) освіти, що забезпечить виконання таких базових завдань:

- децентралізацію управління та фінансування у сфері професійної (професійно-технічної) освіти;
- формування показників регіонального замовлення на підставі даних аналізу стану ринку праці;
- забезпечення якості професійної (професійно-технічної) освіти»;
- розширення застосування інструментів державно-приватного партнерства;
- професійну самореалізацію особистості та реалізацію принципу навчання впродовж життя з урахуванням гендерної рівності та інклюзії;
- сталий розвиток економіки та суспільства;
- конкурентоспроможність професійної освіти та відповідність її якості міжнародним стандартам;
- задоволення потреб ринку праці, суспільства та держави у кваліфікованих кадрах;
- зростання привабливості професійної освіти.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2020 р. № 508-р затверджено план заходів на 2020-2027 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року [8], в якому визначено основні завдання та строки виконання реформи системи П(ПТ)О.

Основним навчально-методичним документом з планування навчально-виробничого процесу в ЗП(ПТ)О є ***«Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах»*** № 419 від 30.05.2006 року [13]. Це Положення визначає єдину систему планування, організації та обліку навчально-виробничого процесу, порядку проведення поточного, тематичного, проміжного і вихідного контролю рівня знань, умінь та навичок учнів, слухачів, їх кваліфікаційної атестації.

Відповідно до «Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах» навчально-виробничий процес у ЗП(ПТ)О ґрунтується на принципах гуманістичної особистісно-

орієнтованої педагогіки, демократизму, незалежності від політичних, громадських, релігійних об'єднань, спільній діяльності педагогічних працівників, учнів, слухачів, батьків, колективів підприємств, установ та організацій, може включати природничо-математичну, гуманітарну, фізичну, загальнотехнічну, професійно-теоретичну, професійно-практичну підготовку, а також виховну роботу з учнями, слухачами.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 746 від 10.07.2015 року затверджено зміни до «Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах» [11].

Прийняті зміни покликані сприяти подальшій автономії закладу освіти, зокрема надається право закладу самостійно визначати основні напрями діяльності протягом навчального року.

При підготовці документації з планування навчально-виробничого процесу вилучено такий документ як план виробничого навчання на місяць.

Спрощено процедуру розроблення робочих навчальних планів за професіями для певного ступеня професійно-технічної освіти. Також педагогічний працівник має право самостійно ухвалювати рішення щодо підготовки учнів до кваліфікаційної атестації, а саме: стосовно вибору обладнання кабінету, навчально-наочних посібників, довідників, технологічних карт та інших матеріалів. Також з урахуванням варіативного компоненту він може розробляти власні (авторські) навчальні програми, змінюючи розподіл годин між темами тощо.

З метою введення у вітчизняну П(ПТ)О європейських стандартів і принципів, забезпечення її якості з урахуванням вимог ринку праці, а також для налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці Постановою Кабінету Міністрів України № 1341 від 23.11.2011р. в Україні була впроваджена ***Національна рамка кваліфікацій*** [12].

Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти. Кожен рівень – це завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей особистості, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної рамки кваліфікацій.

Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин; навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними

особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

Україна наразі здійснює модернізацію своїх освітніх і професійних стандартів, формує відповідну законодавчо-нормативну базу, створює умови для залучення до процесів розбудови нової інноваційної Національної системи кваліфікацій (НСК) за сприяння Європейського фонду освіти (ЄФО) та зацікавлених сторін (стейкхолдерів).

25 червня 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення щодо приведення Національної рамки кваліфікацій у відповідність до Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя. Згідно з зазначеним рішенням Національна рамка кваліфікацій містить вісім кваліфікаційних рівнів замість одинадцяти, як це було раніше.

Кваліфікації професійної (професійно-технічної) освіти відповідають:

- *перший (початковий)* рівень професійної (професійно-технічної) освіти – 2 рівню Національної рамки кваліфікацій;
- *другий (базовий)* рівень професійної (професійно-технічної) освіти – 3 рівню Національної рамки кваліфікацій;
- *третій (вищий)* рівень професійної (професійно-технічної) освіти – 4 або 5 рівню Національної рамки кваліфікацій.

Кваліфікація фахової передвищої освіти – фаховий молодший бакалавр відповідає 5 рівню Національної рамки кваліфікацій.

У рамках модернізації системи П(ПТ)О розроблено Стратегію розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 року. У 2021 році відповідно до Указу Президента України «Про пріоритетні заходи щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти» від 31 березня 2021 р. створено Раду з питань розвитку професійної (професійно-технічної) освіти як консультативно-дорадчий орган, покликаний об’єднувати зусилля всіх стейкхолдерів, модернізувати галузь і надавати додаткові інструменти для якісної підготовки кваліфікованих робітників [7]. Оновлення П(ПТ)О спрямовується на вдосконалення її змісту відповідно до динамічних техніко-технологічних змін в економіці; розширення підготовки кваліфікованих робітників зі складних інтегрованих професій; реалізацію компетентнісного підходу до розроблення 169 професійних і 561 освітнього стандартів згідно з вимогами Національної рамки кваліфікацій; упровадження гнучких траєкторій здобуття повних і часткових кваліфікацій; професійне спрямування змісту предметів загальноосвітньої підготовки з урахуванням специфіки майбутньої професії.

1.2. Сутність компетентнісного підходу у професійній освіті

Одним із пріоритетних напрямків модернізації освіти в Україні визнано *компетентнісний підхід*, який набуває важливого значення, так як переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку у здобувачів освіти здатності практично діяти і творчо застосовувати у різних ситуаціях набуті знання і досвід. З огляду на це, *актуальними завданнями*, що потребують невідкладного розв'язання, є заміна освітньої парадигми із системи, орієнтованої на педагога як «ретранслятора знань» на систему, орієнтовану на здобувача освіти, згідно якої педагог виступає в ролі організатора освітньої діяльності, а модель поведінки студента (учня, слухача) змінюється від пасивного засвоєння знань до дослідницько-активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Отже, як альтернатива освітньому процесу, побудованому на основі дидактичної тріади «знання – уміння – навички», при якій спостерігалась проблема відриву знань від уміння їх застосовувати, можна вважати компетентнісний підхід, впровадження якого в систему П(ПТ)О супроводжується покращенням взаємодії з ринком праці, підвищенням конкурентоспроможності фахівців, оновленням змісту, методології та відповідного освітнього середовища.

У Законі України «Про освіту» метою професійної (професійно-технічної) освіти визначено формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя [3]. Як було відзначено вище, постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 затверджено Національну рамку кваліфікацій (НРК), яка є першим практичним кроком реалізації компетентнісної концепції. У цьому важливому державному документі визначено характеристики (дескриптори чи описи) кваліфікаційних рівнів, які маємо використовувати в освітній практиці. Зокрема, результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання.

Таким чином, результати навчання при компетентнісному підході прямо пов'язані з ідеєю всебічної підготовки і виховання індивіда не лише як спеціаліста, професіонала своєї справи, а і як особистості. Додамо, що провідним елементом оновлення усіх структурних ланок професійної (професійно-технічної) освіти за новою практично спрямованою методологією виступає компетентність як інтегративна властивість особистості, що об'єднує

знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості, які і забезпечують здатність робітника (чи іншого фахівця) успішно виконувати професійну діяльність.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [3].

Компетентнісне навчання – це навчання, яке орієнтоване на розвиток особистості, її культури мислення, аналітичної рефлексії, самостійності і відповідальності за прийняті рішення.

Компетентнісний підхід – це спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є *загальні* (базові, ключові) і *спеціальні* (предметні) компетентності тих, хто навчається. Загальні (базові, ключові) компетентності забезпечують наступність і послідовність навчання впродовж усього життя людини, вони поступово поглиблюються і збагачуються залежно від рівня освіти. У вищій освіті та професійній підготовці виділяють, крім загальних (базових, ключових), професійні (пов'язані із спеціальністю) та фахові (пов'язані із спеціалізацією) компетентності [1].

У педагогіці компетентнісний підхід визначають як «сукупність взаємопов’язаних понять, ідей і способів педагогічної діяльності», «методологічний інструментарій для рішення складних задач», концептуальних, взаємоузгоджених поглядів на цільові настанови навчання і виховання, шляхи і способи їх реалізації за певних умов (державна освітня політика, освітньо-виховне середовище тощо). Звідси компетентнісний підхід у професійній освіті слід розуміти як єдність таких *провідних положень* [1]:

- спрямованість на досягнення інтегральних показників підготовки майбутнього фахівця;
- системність набуття основних груп компетентностей – загальних (ключових), професійних і фахових;
- залежність системи компетентностей від рівня і ступеня освіти, її поступове ускладнення, оновлення і збагачення;
- зорієнтованість на соціалізацію і професіоналізацію особистості, постійне поглиблення (вдосконалення) компетентностей в умовах неперервної освіти.

Компетентнісний підхід органічно поєднується і доповнюється іншими методологічними підходами (системним, діяльнісним, розвивальним, суб’єкт-суб’єктним тощо), створюючи таким чином підґрунтя для подолання застарілих

форм і методів навчання, посилення навчальної мотивації, інтеграції видів освітньої, професійної, культуротворчої діяльності.

Принципова відмінність компетентнісної освітньої парадигми полягає в цільовій спрямованості професійної освіти, ціннісних орієнтирах суб'єктів навчання, очікуваних результатах освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до реалій і потреб інформаційного суспільства компетентнісно орієнтована професійна освіта відмовляється від застарілої практики передавання та відтворення готових знань, спрямовує всіх учасників освітнього процесу на досягнення інтегральних показників в особистісному і професійному розвитку, під якими розуміють компетентності.

Компетентнісний підхід, будучи зорієнтованим перш за все на нове бачення цілей та оцінювання результатів професійної освіти, пред'являє свої вимоги до інших компонентів освітнього процесу – змісту, освітніх технологій, засобів контролю та оцінювання. Головним при цьому виступає проектування та реалізація таких технологій навчання, які б створювали ситуації включення здобувачів професійної освіти у різні види діяльності (спілкування, рішення проблем, дискусії, диспути, виконання проектів) та сприяли формуванню у випускника високого рівня готовності до успішної діяльності у реальному житті. У такій схемі педагоги і студенти (учні, слухачі) орієнтуються на особистісно-зорієнтований і діяльнісний підходи навчання, що вимагає від педагога зміни акцентів у освітній діяльності з інформаційного до організаційно-управлінського простору.

Науковці європейських країн пояснюють увагу до компетентнісного підходу тим, що саме набуття життєво важливих компетенцій може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Компетентність є передумовою успішності самореалізації випускника професійного закладу освіти в суспільстві і передумовою розвитку самого суспільства. У зв'язку з цим міжнародні експерти визначають, що головне завдання освіти – готувати компетентного члена суспільства, спроможного ухвалювати адекватні рішення, реагуючи на особистісні і соціальні виклики.

Компетентнісна освіта спрямована на формування компетентностей як проявів обізнаності педагогічного працівника у певних питаннях, умінь практичного застосування знань, ціннісного ставлення до себе, оточуючих та навколишнього середовища.

Компетентність є сучасний вимір людської освіченості, коли перше місце надається не обсягу вивченого матеріалу, а кінцевому результату, втіленому у здатності діяти в різних умовах і обставинах.

Педагог, який застосовує компетентнісний підхід, не виконує роль «ретранслятора» навчального матеріалу, він виконує роль ментора, організатора освітньої діяльності з безліччю можливостей.

Роль здобувача освіти трансформується з пасивного сприйняття й відтворення знань в дослідницьку та самоосвітню діяльність. Він усвідомлює, що запорукою успішності є прагнення до саморозвитку і позитивна мотивація.

1.3. Формування ключових і фахових компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників

Зміна акцентів на отримання нових результатів П(ПТ)О актуалізує значущість компетентнісного підходу до забезпечення якості підготовки кваліфікованих робітників. Концепція компетентнісного підходу в П(ПТ)О спрямована на розвиток особистості професіонала з позитивним світоглядом, ціннісними орієнтаціями, здатністю швидко адаптуватися до традиційних, нових і непередбачуваних життєвих і професійних ситуацій. Компетентнісний підхід є важливим концептуальним підґрунтям реалізації нової системи принципів визначення цілей П(ПТ)О, відбору і структурування змісту навчального матеріалу, організації освітнього процесу й оцінювання освітніх результатів з метою досягнення майбутніми робітниками достатньо високого рівня знань, досвіду, обізнаності для здійснення професійної діяльності.

Нині виокремлено ***концептуальні положення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на засадах компетентнісного підходу*** [17]:

- професійна компетентність є мірою та головним критерієм професійної підготовленості фахівця;
- професійна компетентність фахівця – це не лише знання, уміння, навички, а й творче ставлення до справи, позитивні нахили, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати певний досвід, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці, в конкретній професійній ситуації;
- професійна компетентність визначається здатністю суб’єкта праці мобілізувати знання, уміння та досвід в конкретній соціально-професійній ситуації і якісно виконувати професійні функції відповідно до посади, яку він обіймає;
- професійна компетентність інтегрує зміст, пов’язаний з майбутньою професійною діяльністю, актуалізуючи набуті знання і уміння в потрібний момент задля використання їх на практиці;

- ❖ професійна компетентність майбутніх фахівців цілеспрямовано формується з урахуванням сучасного стану та перспектив розвитку конкретної галузі виробництва або сфери послуг, а також соціально-психологічних, етичних, правових норм, усталених в суспільстві;
- ❖ модель формування професійної компетентності фахівців містить низку послідовних етапів: мотиваційний (професійна спрямованість і мотивація), когнітивний (система знань про майбутню професійну діяльність та вміння їх застосовувати), діяльнісний (система фахових умінь і навичок, формування яких забезпечується змістом, формами і методами виробничого навчання) та оцінно-контрольний (діагностика, аналіз, коригування навчальних досягнень здобувача освіти та рефлексія суб'єктів педагогічної взаємодії); кожен з цих етапів має відповідне змістовне й організаційно-управлінське наповнення;
- ❖ формування професійної компетентності кваліфікованих робітників можливе завдяки реалізації таких педагогічних умов:
  - впровадження інноваційних педагогічних технологій формування професійної компетентності;
  - акцент на діяльнісний, практико-орієнтований етап формування професійної компетентності;
  - підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців під час виробничих практик;
  - впровадження якісного організаційно-методичного забезпечення формування професійної компетентності;
  - ціннісно-орієнтована спрямованість формування професійної компетентності майбутніх фахівців;
  - організація підготовки інженерів-педагогів до формування професійної компетентності фахівців.

Сьогодні у сфері П(ПТ)О набуваються ***ключові, загальнопрофесійні та професійні компетентності*** [10]:

- ➢ *ключові* – компетентності, що необхідні для самореалізації, розвитку активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та адаптації на ринку праці (комунікативність, професійна етика, інформаційно-цифрові технології, правова компетентність, навчання упродовж життя, підприємливість та фінансова грамотність тощо);
- ➢ *загальнопрофесійні* – компетентності, що формують уявлення, опорні знання за певним професійним спрямуванням, створюють необхідне підґрунтя для здобуття особою професійних кваліфікацій (здатність працювати в команді, працеохоронна компетентність, енергозберігаюча

компетентність, екологічна компетентність, економічна компетентність тощо);

- *професійні* – компетентності, що дають змогу особі виконувати певні роботи або здійснювати професійну діяльність (відповідно до напряму виробництва або сфери обслуговування).

Ключові компетентності ґрунтуються на головних цілях професійної освіти тих, хто навчається, їхньому соціальному й особистісному досвіді, а також на основних видах діяльності. При реалізації цих завдань важливо, щоб діяльність педагогів ЗП(ПТ)О була гуманістично спрямованою на формування у кваліфікованих робітників *ціннісно-смислових* компетентностей, пов'язаних із ціннісними орієнтаціями учнів, їхньою здатністю розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль, призначення, вміти вибирати цільові й смислові установки для своїх дій, вчинків; *загальнокультурних*, що охоплюють духовно-моральні основи життя людини і людства в цілому, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, досвід побутової та культурно-розважальної сфер; *навчально-пізнавальних*, які виявляються через наявність організаційних умінь, креативних навичок, методів пізнання; *інформаційних*, пов’язаних із навичками роботи з інформацією в освітній і професійній сфері, в навколишньому середовищі, уміннями користуватися засобами інформації, телекомунікацій, інформаційними технологіями; *комунікативних* – знання мов, способів взаємодії з людьми, навички роботи в команді, колективі, уміння презентувати себе; *соціально-трудових*, що передбачають наявність знань у сфері професійного самовизначення, в питаннях екології, економіки, права, вміння виконувати різні соціальні ролі; *компетентностей особистісного самовдосконалення* – освоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального розвитку, турбота про власне здоров'я, способи безпечної життєдіяльності.

Ключові компетентності багатофункціональні, надпредметні й багатомірні, а, отже, оволодіння ними дає можливість кваліфікованим робітникам досягати високого рівня розвиненості таких якостей, як *активна позиція* (енергійність, діяльнісна поведінка); *самостійність* (ініціативність, рішучість); *комунікативність* (контактність); *креативність* (творчий потенціал) тощо. Для цього доцільно аби викладачі професійно-теоретичної підготовки й майстри виробничого навчання враховували оптимальні співвідношення фундаментальних і спеціальних дисциплін, брали участь в оновленні змісту навчальних програм з теоретичних предметів та виробничого навчання в умовах лабораторій, навчальних майстерень, на виробництві

(практика і навчання), творчо впроваджували інноваційні педагогічні технології, що ґрунтуються на принципах проблемності, мотивації, забезпечення адекватності характеру майбутньої професійної діяльності.

Фахові (професійні) компетентності кваліфікованого робітника передбачають єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення конкретної професійної діяльності.

Професійна компетентність майбутнього кваліфікованого робітника – це інтегральна характеристика, яка визначає здатність особистості вирішувати типові професійні завдання та проблеми, які виникають в реальних ситуаціях професійної діяльності за допомогою використання отриманих знань та вмінь, набутого професійного та особистісного досвіду, цінностей та нахилів [2].

Структура професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників містить наступні компоненти:

- *мотиваційний*, який включає у себе мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки та стимул до творчого вияву у професії, ставлення до неї, а також прагнення до особистісного кар'єрного росту;

- *когнітивний* компонент, що виявляється у з'ясуванні способів професійної діяльності, необхідних учню ЗП(ПТ)О для проектування та реалізації різноманітних технологічних процесів у своїй майбутній професії, тобто оволодіння певними професійними знаннями;

- *рефлексивний* компонент виявляє, у свою чергу, навички, контроль, прогнозування результатів власної праці, уміння усвідомлено контролювати результати власної діяльності та рівень особистого розвитку та особистісних досягнень; формування таких якостей майбутнього кваліфікованого робітника як креативність, ініціативність, творчість, схильність до самоаналізу тощо. Він виступає регулятором досягнень та формування індивідуального стилю праці спеціаліста;

- *поведінковий* компонент включає формування адекватних способів трудової діяльності, уміння чітко висловлювати думки, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну та емоційну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати власні дії з діями колег, обирати оптимальний стиль спілкування в різноманітних ділових ситуаціях.

Перераховані компоненти не можна розглядати ізольовано, вони носять інтегративний, цілісний характер, виступаючи продуктом професійної підготовки учнів ЗП(ПТ)О в цілому. Тобто, професійна компетентність спеціаліста формується на стадії його професійної підготовки.

Критеріальними характеристиками поняття «професійна компетентність майбутнього кваліфікованого робітника» виступають:

- *критерій професійної продуктивності* (рівень професіоналізму особистості та ступінь відповідності його соціально-професійними вимогам ринку праці. Цей критерій визначає об'єктивний показник результативності роботи, тобто кількості та якості продукції, яка виробляється);
- *критерій професійної ідентичності* (визначає значення професії для учня та професійної діяльності як засобу задоволення його потреб та розвитку. Оцінюється на засадах суб'єктивних показників, тобто задоволеністю працею, професією, кар'єрою, собою);
- *критерій професіональної зрілості* (засвідчує уміння учня ЗП(ПТ)О співвідносити власні професійні можливості та потреби з професійними вимогами, які до нього висуваються. Ними виступають і його самооцінка, і рівень домагань, і здатність до саморегуляції та ін.);
- *критерій професійної самореалізації* (об'єктивна оцінка ринку праці, власних здібностей та можливостей з вимогами обраної професії для формування розвитку особистості майбутнього професіонала).

Отже, компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників є важливою складовою модернізації системи П(ПТ)О, підсилює практичну орієнтованість освіти, підкреслює роль досвіду, вмінь практично реалізовувати знання, встановлюючи підпорядкованість знань умінням та акцентує увагу на результатах освіти, розглядаючи їх не як суму засвоєних відомостей, а набір компетентностей, здатність людини вирішувати життєві й професійні проблеми, діяти в різних проблемних ситуаціях.

1.4. Технологізація освітнього процесу у закладах професійної освіти

Будь-яка освітня концепція, у тому числі і концепція компетентнісного підходу до професійного навчання, реалізується через повну систему дій. Якщо ця система досить варіативна і гнучка, її називають *методикою навчання*. Якщо ж є більш-менш чітка алгоритмізація та гарантується одержання кінцевого результату з надійно оціненою ймовірністю – цю освітню систему називають *технологією навчання*. Інакше кажучи, ***технологічний підхід у навчанні*** являє собою впровадження у педагогіку системного способу мислення. Такий підхід до освітніх і педагогічних процесів *дозволяє*: забезпечити точне інструментальне, методичне, комунікативне управління навчальним процесом; значно підвищити ймовірність досягнення прогнозованого результату; науково

обґрунтовано аналізувати і систематизувати наявний практичний досвід і його використання; оптимально використовувати реальну ситуацію на наявні ресурси, зменшити міру впливу несприятливих обставин на учасників навчального процесу та створити умови для розвитку особистості; обирати найбільш ефективні і розробляти нові прогресивні технології навчально-виробничого процесу для вирішення поставлених завдань.

Поняття «освітня технологія» або «технологічний підхід до навчання» виникло більш ніж тридцять років тому в США, було схвалене ЮНЕСКО та багатьма країнами світу, у тому числі й Україною.

За визначенням ЮНЕСКО, ***освітня технологія*** – це, у загальному значенні, *системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань, який враховує людські і технічні ресурси, їхню взаємодію і має на меті оптимізацію форм освіти*.

Під ***оптимізацією навчального процесу*** розуміють вибір такої методики, застосування якої приведе до найкращих результатів при мінімально необхідних витратах часу і зусиль. Оптимізація припускає найбільш ефективний (оптимальний) перебіг педагогічного процесу з погляду заданих критеріїв на підставі всебічного обліку закономірностей, принципів, сучасних форм і методів навчання та виховання, існуючих умов, а також особливостей педагога і учнів.

Освітню технологію можна розглядати як попередньо спроектований процес навчання з чітко визначеними функціями педагога й учнів на кожному етапі цього процесу, що з високим рівнем ймовірності спричиняє досягнення гарантованого результату. Алгоритмом управління цим процесом може бути своєрідний *сценарій (проект)*, у якому відображається реалізація змісту технології через використання системи прийомів, методів, форм організації і засобів навчання для досягнення запланованих цілей. ***Особливістю технологічного підходу*** в освіті є забезпечення початкового рівня знань, умінь і навичок здобувачів освіти, без якого навчання за спроектованим сценарієм може не відбутися.

Технологія навчання є інструментом досягнення цілей навчання, *це «спосіб реалізації змісту навчання через систему форм, методів, засобів навчання, що дозволяють одержати гарантований, з надійно оціненою ймовірністю результат»* [6].

Освітня технологія має ***структуру***, що містить три складові:

- *концептуальна основа* – наукова база, покладена в основу теоретичної моделі педагогічної технології;
- *змістовний компонент*, який включає цілі і зміст навчання;

- *процесуальний компонент* – технологічний процес організації навчання, який представляє системну сукупність форм і методів діяльності педагога і учнів (студентів, слухачів), діяльності педагога з діагностування та керування навчальним процесом.

Критеріями технологічності у навчанні є:

- *концептуальність*, тобто опора на визначену наукову концепцію, що включає психологічне, дидактичне і соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей;
- *системність*, тобто педагогічна технологія повинна характеризуватися логікою процесу, взаємозв'язком його частин та цілісністю;
- *керованість* припускає можливість діагностичного цілепокладання, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів;
- *ефективність* за результатами та *оптимальність* за витратами, можливість оцінити ймовірність досягнення заданого стандарту навчання;
- *відтворюваність* означає можливість застосування та повторення технології навчання в однотипних умовах іншими учасниками навчально-виробничого і навчально-виховного процесів.

Технологізація навчального процесу у професійній школі передбачає вирішення ***наступних задач***:

- ✓ забезпечення підготовки учнів до інноваційної професійної діяльності через навчання за інноваційним типом;
- ✓ заміщення пасивної професійно-особистісної позиції учня на активну;
- ✓ переведення навчальної діяльності учнів із режиму одержання інформації у режим інноваційного розроблення, спільного пошуку орієнтирів практичної діяльності;
- ✓ удосконалення діяльності учнів через осмислення та формування професійно-особистісного досвіду на основі рефлексивної діяльності.

Технологічний підхід в освіті сприяє впровадженню системного підходу та охоплює широке коло теоретичних і практичних питань з керування, організації навчального процесу, впровадження інноваційних форм, методів, засобів і технологій навчання. Такий підхід звільняє педагога від довільності у плануванні процесу навчання і дає можливість цілеспрямовано досягати прогнозованого кінцевого результату за умови чіткої обґрунтованості кожного етапу і компонентів процесу навчання. Технологічний підхід у навчанні професії дозволяє комплексно вирішувати освітні і виховні цілі, обирати найбільш ефективні технології та моделі навчання для вирішення виникаючих педагогічних і методичних проблем, аналізувати та систематизувати на

науковій основі існуючий педагогічний досвід оптимізації навчального процесу.

Проектування технологій навчання – це процес системно обґрунтованого вибору змісту, методів навчання, організаційних форм навчальної діяльності, методичних прийомів навчання в залежності від дидактичних цілей, рівня підготовленості й індивідуальних особливостей учнів.

Проектування професійної діяльності педагога – як реалізація критерію керованості технологічного підходу в освіті, передбачає розробку педагогом дидактичного опису педагогічної системи (технології), реалізація якої передбачається в рамках навчального процесу.

Педагогічна практика показує, що при проектуванні навчально-виробничого процесу в ЗП(ПТ)О найбільш доцільним є наступний ***алгоритм дій педагога***:

- визначення діагностичних цілей навчання (етап цілепокладання);
- обґрунтування змісту навчання в контексті майбутньої професійної діяльності кваліфікованого робітника;
- структурування змісту навчального матеріалу, визначення його інформаційної місткості та системи смислових зв'язків між його структурними елементами;
- визначення необхідних рівнів засвоєння навчального матеріалу;
- розробка процесуальної сторони навчання: представлення професійного досвіду, який підлягає засвоєнню у вигляді пізнавальних і практичних навчальних завдань;
- пошук спеціальних дидактичних процедур засвоєння отриманого досвіду, вибір організаційних форм, методів, засобів індивідуальної і колективної навчальної діяльності;
- вибір процедур контролю і вимірювання якості засвоєння програми навчання та способів її індивідуальної корекції.

Істотна відмінність проектування від планування освітнього процесу полягає в тому, що дидактичні цілі формулюються на діагностичній основі і систематично коригуються в процесі навчання. Спроектований (алгоритмізований) навчально-організаційний процес у ЗП(ПТ)О є таким, для якого можна надійно оцінити ймовірність досягнення освітніх цілей.

1.5. Роль сучасного інформаційно-цифрового середовища в освітній діяльності закладів професійної освіти

У сучасній професійній діяльності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О поряд із традиційними засобами навчання (друкованими, демонстраційними, об'ємними) сьогодні активно використовуються інноваційні засоби, розроблені педагогами-новаторами, а також комп'ютерні та інформаційно-цифрові технології, що значно оптимізують освітній процес у закладах освіти.

Комп'ютеризація освіти *– упорядкована сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих і управлінських процесів, спрямованих на формування у системі освіти комп'ютерно-технологічної платформи процесу інформатизації освіти.*

Поняття «комп'ютеризація освіти» пов'язане з оснащенням структурних елементів системи освіти на всіх її організаційних рівнях (навчальних закладів, наукових та науково-методичних установ, управлінських структур тощо) комп'ютерними засобами (персональними комп'ютерами, мультимедійними засобами, спеціальними серверами, засобами організації локальних і корпоративних мереж, їх під'єднання до мережі Інтернет тощо), зі створенням у системі освіти комп'ютерно-орієнтованого інформаційно-цифрового середовища, з формуванням його загальносистемних програмно-технічних комп'ютерних елементів, із забезпеченням можливості їх експлуатації, модернізації, оновлення і розвитку.

Нові завдання комп'ютеризації та цифровізації освіти відповідно до сучасної освітньої парадигми виникають із впровадженням у професійну освіту сучасних освітніх та виробничих технологій, поглибленням інтеграції і розширенням масштабів впровадження комп'ютерних технологій у загальноосвітні, професійно-технічні та вищі заклади освіти, запровадженням карантинних обмежень, спричинених пандемією COVID-19. Зокрема, ці завдання передбачають створення і впровадження у практику освіти комп'ютерно-орієнтованих інтерактивних і мультимедійних засобів навчання, систем бездротових віддалених і мобільних освітніх комунікацій, засобів захисту електронних систем навчання і освіти.

Розробка і впровадження у виробництво та у П(ПТ)О сучасного обладнання, широке застосування комп'ютерної техніки, інформаційних і мережевих систем зумовлюють підстави до *розробки інноваційного забезпечення* навчально-виробничого процесу у ЗП(ПТ)О.

Сучасні тенденції реформування професійної освіти в Україні пов’язані із введенням ступеневого навчання і вимагають суттєвого підвищення вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців.

Інформатизація освіти спонукає удосконалення механізмів управління системою професійної освіти та її науково-методичного супроводу на основі:

- використання автоматизованих банків даних науково-педагогічної інформації, інформаційно-методичних матеріалів, комунікаційних мереж;
- розробка і впровадження інтегрованих навчальних систем, які реалізують можливості мультимедіа як найбільш популярної технології інформаційної навчально-методичної взаємодії;
- удосконалення методології та стратегії відбору змісту, форм і методів навчання та виховання;
- створення методичних систем професійного навчання, що орієнтовані на розвиток інтелектуального потенціалу учнів: формування у них умінь самостійно набувати знання, підбирати, обробляти, передавати, зберігати інформаційні ресурси, демонструвати інформацію.

Перспективним напрямком у підготовці конкурентоспроможних фахівців можна вважати і використання *веб-технологій*, що забезпечує реалізацію інформаційної взаємодії учасників освітнього процесу у різних режимах роботи Інтернет. При цьому реалізується можливість використання інноваційного інформаційного середовища при навчанні професії: пошук баз даних, обробка та розповсюдження науково-методичної інформації, створення електронних бібліотек, навчально-методичних презентацій та віртуальних виставок, проведення веб-семінарів і конференцій, організація онлайн навчання тощо.

Інформатизація та цифровізація освіти потребує наявності у її учасників ***інформаційної культури*** – *здатності ефективно використовувати наявні інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, а також застосовувати для цих цілей передові досягнення у галузі розвитку засобів інформації та інформаційно-цифрових технологій*.

Основою інформаційної культури педагога є знання про інформаційне середовище, закони його функціонування та розвитку, уміння орієнтуватися у безмежному просторі різноманітних повідомлень і даних, раціонально використовувати засоби сучасних інформаційно-цифрових технологій для задоволення інформаційних потреб.

Однією з *основних ознак* інформаційної культури педагога є розуміння ним сутності інформації й інформаційних процесів, ролі інформаційних ресурсів у процесі навчання та виховання, пізнання оточуючої дійсності і продуктивності, його творчої діяльності.

Інформаційна культура педагога є інтегральним показником рівня його досконалості в інформаційній сфері діяльності.

Реалізація інновацій у процес інформатизації навчально-методичного середовища ЗП(ПТ)О зумовлює ***інтенсифікацію навчання*** **–** *підвищення ефективності та результативності навчання за допомогою більш повного використання кожної одиниці ресурсного потенціалу закладу освіти*. Сучасний стан суспільного розвитку супроводжується інтенсивним процесом впровадження науково-технічного прогресу та відповідним інноваційним розвитком, що зумовлює якісні зміни в усіх сферах життя суспільства. У цих умовах освіта стає основним чинником і ресурсом розвитку сучасної економіки України. Саме система освіти покликана забезпечити інтенсивний соціально-економічний розвиток нашої держави.

Різноманітні педагогічні та освітні технології у П(ПТ)О є основою для дидактичних концепцій, індивідуально-особистісних стилів педагогічних працівників в організації і проведенні навчально-виробничого та виховного процесів. Інформаційні і цифрові технології розглядають повний цикл навчання, починаючи із проектування навчального процесу, відбору змісту навчання, наступної обробки навчальної інформації, її викладання та засвоєння учнями, отримання кінцевого результату, корекції набутих учнями знань і вмінь. Інформаційно-цифрові технології базуються на єдності змісту, форм та методів навчання професії, забезпечують гарантоване досягнення бажаного результату, постійно вдосконалюються і оновлюються.

Методика використання інформаційних засобів у навчанні професії. Сьогодні універсальними комбінованими засобами навчання професії є персональні комп'ютери, планшети, смартфони, інші цифрові ґаджети, роль яких у навчанні визначається багатьма напрямками, основними з яких є інформація. Саме за допомогою сучасних цифрових ґаджетів ми маємо сьогодні ефективні технології отримання, обробки, збереження, систематизації та передачі інформації. У процесі навчання в учнів формуються та розвиваються інтелектуальні уміння і навички взаємодії із комп'ютерною технікою та цифровими технологіями, це привчає їх до використання принципово нових засобів праці, підвищує мотивацію навчання.

Комп'ютерні та інформаційно-цифрові технології дають змогу педагогам одночасно поєднувати текст, аудіо- та відеоінформацію, анімацію, графіку і допомагають вирішити багато проблем у навчанні шляхом:

- ✓ ефективної організації колективної та групової роботи учнів, можливості реалізації диференціації та індивідуалізації навчання;
- ✓ проектування та планування навчально-виробничого процесу;

- ✓ підвищення наочності навчання, можливості оперативного пошуку, використання та збереження інформації;
- ✓ реалізації інноваційних освітніх технологій (проектних, ігрових, моделювання професійної діяльності, проблемно-розвиваючих та інших) у навчанні професії;
- ✓ контролю та самоконтролю навчальних досягнень учнів у процесі навчання.

Планування способу використання комп'ютерної та цифрової техніки у навчально-виробничому процесі ЗП(ПТ)О залежить від змісту дидактичних завдань, які будуть виконуватися учнями на заняттях. Відповідно до мети цих завдань використовуються різні види навчальних комп'ютерних програм, а саме: ілюстративні, консультуючі, програми-тренажери, контролюючі, операційні середовища. Часто в одній програмі поєднуються ознайомлення з новою інформацією теоретичного або інструктивного характеру, тренувальні роботи, моделювання конкретних ситуацій, контроль навчальних досягнень учнів тощо.

У зв'язку із вищеозначеним, можна виділити такі ***типи комп'ютерних засобів*** навчання, прийнявши за основу цієї класифікації їх функціональне призначення:

- ➢ *презентації* – найбільш розповсюджений вид демонстрації, який реалізується шляхом використання слайдів зображень, тексту, відеороликів, анімації;
- ➢ *електронні енциклопедії* – електронний аналог довідниково-інформаційних видань, але з більш широкими можливостями. Вони можуть включати аудіо- та відеофрагменти, підтримуючи зручну систему пошуку ключових слів і понять. Для створення електронних енциклопедій використовують гіпертекстові системи;
- ➢ *дидактичні матеріали* – являють собою набір текстових файлів, об'єднаних у логічну структуру (збірники задач, вправ, прикладів проектів, презентацій, рефератів тощо);
- ➢ *програми-тренажери* являють собою дидактичні матеріали, які можуть використовуватися під час виконання учнями завдань тренувального характеру, відслідковуючи перебіг виконання завдань та вказуючи на помилки, яких припускаються учні;
- ➢ *системи віртуального експерименту* – програмні комплекси, що дозволяють проводити такі експерименти у віртуальній лабораторії, які б було неможливо здійснити в умовах навчального закладу через відсутність промислового обладнання або через їх небезпечність;

- *програмні системи контролю знань* – засоби програмованого контролю, які спроможні швидко обробити результати тестування;
- *навчаючі ігри* та *розвиваючі програми* мають на меті розвиток інтелектуальних здібностей учнів у процесі виконання імітаційних завдань із розвитку уваги, спостережливості, пам'яті, просторового або абстрактного мислення, рухових навичок;
- *електронні навчальні курси* або *електронні підручники* – об'єднують у єдиний програмний комплекс усі або декілька вищезазначених типів програм.

Організація навчально-виробничого процесу із використання інформаційно-цифрових технологій може бути здійснена за всіма формами організації діяльності учнів: інтегрованою, диференційованою, індивідуальною. Застосування комплексних інформаційних засобів навчання сприяє розвитку інтелектуального потенціалу учнів, підвищує якість та мотивацію навчання, ефективність організації навчального процесу та реалізації інноваційних методик навчання. Але ефективність їх впровадження у професійному навчанні напряму залежить під готовності педагога ЗП(ПТ)О до їх застосування.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО РОЗДІЛУ І

Питання для самоконтролю до теми 1.1.

1. Охарактеризуйте сучасний стан вітчизняної системи П(ПТ)О.
2. У чому полягає складність, на Вашу думку, прийняття нового Закону «Про професійну (професійно-технічну) освіту»?
3. Які основні цілі Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року?
4. Назвіть основний навчально-методичний документ з планування навчально-виробничого процесу в ЗП(ПТ)О. Дайте його коротку характеристику.
5. Визначте сутність та основні цілі впровадження Національної рамки кваліфікацій.

Питання для самоконтролю до теми 1.2.

1. Розкрийте сутність компетентнісного підходу у професійній освіті.
2. Дайте визначення понять «компетентність», «компетентнісне навчання».
3. У чому полягає принципова відмінність компетентнісної освітньої парадигми?

4. Назвіть переваги компетентнісної моделі професійного навчання.
5. Як змінюється роль педагога та здобувача освіти у ході компетентнісно орієнтованого освітнього процесу?

Питання для самоконтролю до теми 1.3.

1. Розкрийте концептуальні положення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на засадах компетентнісного підходу.
2. Які види компетентностей сьогодні набуваються у сфері П(ПТ)О?
3. Охарактеризуйте сутність та завдання ключових компетентностей майбутнього кваліфікованого робітника.
4. З яких компонентів складається структура професійної (фахової) компетентності майбутнього кваліфікованого робітника?
5. Назвіть критеріальні характеристики професійної компетентності майбутнього кваліфікованого робітника.

Питання для самоконтролю до теми 1.4.

1. Охарактеризуйте сутність технологічного підходу у навчання.
2. Дайте визначення поняття «освітня технологія».
3. Проаналізуйте структуру освітньої технології.
4. Назвіть критерії технологічності у навчанні.
5. Опишіть орієнтовний алгоритм дій педагога при проектуванні навчально-виробничого процесу у ЗП(ПТ)О.

Питання для самоконтролю до теми 1.5.

1. Сформулюйте основні завдання комп’ютеризації та цифровізації освітнього середовища у ЗП(ПТ)О.
2. Яким чином інформатизація освіти впливає на удосконалення механізмів управління системою професійної освіти та її науково-методичного супроводу?
3. Сформулюйте сутність інформаційної культури учасників освітнього процесу.
4. Які навчальні проблеми допомагають вирішити комп’ютерні та інформаційно-цифрові технології?
5. Назвіть типи ком’пютерно орієнтованих засобів навчання, взявши за основу їх функціональне призначення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ І

1. Вітченко А.О., Вітченко А.Ю. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: освітня інновація чи реформаторський симулякр доби постмодерну? *Вища школа.* 2019. № 4 (177). С. 52–66.
2. Герлянд Т. Особливості формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Молодь і ринок*. 2011. № 5. С. 55–58.
3. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text
4. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» № 103/98-ВР від 10.02.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text
5. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.
6. Методика професійного навчання: методичний посібник / І.Є. Сілаєва, С.С. Шевчук, С.О. Заславська. Донецьк: ІПО ІПП УМО, 2014. 292 с.
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М.Топузов (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.
8. План заходів на 2020-2027 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року / Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2020-р#Text
9. Проект Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» № 4207 від 12.10.2020. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI03403A.html
10. Проект концепції «Сучасна професійна освіта»: концептуальні засади реформування та розвитку професійної освіти України. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/mon-rozrobilo-proekt-konceptualnih-zasad-reformuvannya-profesijnoyi-osviti-ukrayini-suchasna-profesijna-osvita
11. Про затвердження Змін до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах: наказ МОН України № 746 від 10.07.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0913-15#n223

12. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова КМУ № 1341 від 23.11.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#Text
13. Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах: наказ МОН України № 419 від 30.05.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0711-06#Text
14. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року: розпорядження КМУ № 419-р від 12.06.2019 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-р
15. Розвиток науково-методичної компетентності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О у системі післядипломної освіти: науково-методичний посібник / Єрмоленко А.Б., Набок М.В., Шевчук С.С., Масліч С.В., Кулішов В.С. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 101 с.
16. Шевчук С.С. Навчально-методична діяльність педагога ЗП(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 73 с.
17. Шевчук С.С. Розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти у позааудиторній навчальній діяльності ЗП(ПТ)О: спецкурс. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2020. 84 с.
18. Kulishov, V.S., Skyba, Y.A., Yermolenko, A.B., Shevchuk, S.S.& Shchypska, T.P. Development of Scientific and Methodical Competence of Teachers of Vocational Education Institutions. *Propósitos y Representaciones*, Mar. 2021, Vol. 9, SPE(2), e994. URL: http://revistas.usil.edu.pe/index.php/pyr/article/view/994

РОЗДІЛ ІІ. ПРОЕКТУВАННЯ, ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

2.1. Проєктування і планування навчально-виробничого процесу

Професіоналізм педагога не може бути зведений тільки до знання свого предмета і до вміння транслювати його, так як педагогічна професія входить до розряду соціально-орієнтованих професій. Крім предмета діяльності (знання свого предмета і методики його викладання), професія педагога включає в себе і соціокультурний контекст його реалізації, особливу соціальну, культурну та антропологічну предметність.

Сучасний педагог повинен володіти і реалізувати власні особистісні здібності, які дозволяють йому реалізувати дидактичні завдання (*дослідити, спроектувати і організувати систему освітніх ситуацій),* що забезпечить як підвищення рівня професійної компетентності самого педагога, так і розвиток базових компетентностей здобувачів освіти. Ключовим у ряді цих інтелектуальних здібностей педагогічного професіоналізму виступає *проєктування* як функціональний компонент педагогічної діяльності, що відображає передбачення педагогом майбутнього освітнього процесу.

Термін «*проєктування*» почали застосовувати у професійній педагогіці у зв'язку з упровадженням технологізації навчально-виробничого процесу. Педагогічне проєктування можна розглядати як попередню розробку основних деталей майбутньої діяльності педагога і здобувачів освіти, а саме, розробку педагогічних об'єктів і моделей ефективної діяльності педагога й учнів (студентів, слухачів). Застосування педагогічного проєктування сприяє розвитку конструктивної творчості в діяльності педагога, розвитку і саморозвитку особистості учнів.

Об'єктами педагогічного проєктування можуть бути педагогічні системи, процес навчання, педагогічні ситуації. У діяльності педагога найбільш важливим є проєктування педагогічного процесу, складовою частиною якого є педагогічна ситуація. *Продуктом проєктування* є проєкт майбутнього освітнього процесу

Проєктування педагогічних систем, процесів і ситуацій – багатоетапна діяльність, в якій можна виділити три етапи проєктування: моделювання, сам процес проєктування, конструювання.

Моделювання включає розробку моделі (узагальненого зразка) нового педагогічного об'єкта і шляхів досягнення цього. Прикладами педагогічних моделей у дидактиці можуть бути: модель учня, модель педагогічної системи, модель процесу навчання тощо.

Проєктування спрямовано на розробку проекту, тобто здійснюється конкретизація розробленої моделі для визначених умов. *Основними елементами проєктування,* як виду діяльності, є побудова процесу навчально-пізнавальної діяльності учнів з освоєння змісту освіти, планування способів управління цим процесом. Реалізується проєктування при підготовці навчального процесу в цілому і кожного заняття окремо. Проєктувальна діяльність одна із складових поточної навчально-методичної діяльності педагога. Прикладами проєктів є: сценарії занять, навчальні плани і програми, проєкт електронного підручника, освітньо-кваліфікаційні характеристики тощо. Особливою ознакою проєктування є узагальнене відображення дидактичного продукту.

Дидактичне проєктування - *це процес створення такого опису об'єкта (матеріального, інформаційного, логічного тощо), який необхідний і достатній для його реалізації в заданих умовах.* ***Метою дидактичного проєктування*** є одержання такого вербального (словесного) опису педагогічного об'єкта або отримання його інформаційної моделі у вигляді схеми, формули, алгоритму тощо, які можуть задовольняти сукупність умов і вимог.

Конструювання деталізує проект і наближає його до реальних умов навчальної діяльності. Педагогічний конструкт містить конкретні дані і створює можливість коректування будь-якого педагогічного об'єкта. До педагогічних конструктів відносяться: плани занять, дидактичні матеріали, зміст підручника, комплексне методичне забезпечення предмету (професії) тощо [7].

Рівні проєктування навчально-виробничого процесу у закладах професійної освіти.

Перший *(загальний)* ***рівень*** – проєктування всього курсу професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки. Проєктування на цьому етапі передбачає уточнення загальних цілей вивчення навчальної дисципліни, прогнозування результатів, розподіл годин за блоками, визначення критеріїв успішності засвоєння курсу здобувачами професійної освіти. Результатом цього рівня проєктування є розробка робочої навчальної програми і поурочно-тематичного плану.

Другий рівень проєктування – це проєктування аудиторних занять. Загальні цілі вивчення навчального курсу уточнюються у межах блоку уроків, визначається місце кожного заняття.

На ***третьому рівні*** проєктується організація і проведення конкретного заняття, формулюються його цілі, визначаються тип і вид уроку, підбирається

навчальний матеріал, обираються форми, методи і засоби навчання, види контролю і корекції знань.

Результатом проєктування є обґрунтований вибір дидактичних компонентів навчально-виробничого процесу. Отже, ***проєктування навчально-виробничого процесу*** *можна розглядати як системно обґрунтований вибір дидактичних цілей, змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання та адекватних їм методів контролю у відповідності до поставлених цілей проектування з урахуванням рівня засвоєння знань, умінь і навичок, індивідуальних особливостей учнів.* Проєктування робить педагогічну діяльність технологічною, тому що задає певну послідовність етапів і процедур цієї діяльності.

Етапи проєктування навчально-виробничого процесу

- визначення оптимальних для даних умов і обставин форм організації навчання;
- визначення для кожної взаємопов'язаної сукупності дій учнів відповідних навчаючих (управлінських) дій, методів і методичних прийомів;
- підбір необхідних засобів навчання та контролю навчальних досягнень учнів (студентів, слухачів);
- аналіз операційних зв'язків з метою виявлення базових способів дій учнів і формування переліку видів діяльності учнів відповідно до навчальних завдань;
- визначення оптимальних способів організації зворотних зв'язків (як негативних, так і позитивних);
- уточнення часових меж виконання навчальної діяльності;
- підбір, адекватної навчальній ситуації та наявним ресурсам навчання, освітньої технології навчання;
- прогнозування, можливих результатів навчання.

Дидактичне планування навчально-виробничого процесу

Планування освітнього процесу у закладах професійної освіти забезпечує умови для його раціональної організації, своєчасного і повного виконання робочих навчальних планів і програм, своєчасної і старанної підготовки педагога до проведення кожного заняття

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних начальних закладах (Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2006р. № 419) ***основна плануюча***

документація з організації і проведення навчально-виробничого процесу у закладі професійної освіти складається із:

- робочих навчальних планів з предметів і професій для певного ступеня професійно-технічної освіти *(розробляються адміністрацією закладу професійної освіти, затверджуються його директором, узгоджуються із замовником робітничих кадрів);*
- робочих навчальних програм з професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки, що передбачено робочими навчальними планами *(розробляються педагогами на основі типової програми, розглядаються на засіданні методичної комісії навчального закладу, затверджуються заступником директора з НВР*);
- поурочно-тематичних планів з професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки *(розробляються педагогами на основі робочих навчальних програми, розглядаються на засіданні методичної комісії навчального закладу, затверджуються заступником директора з НВР);*
- переліків навчально-виробничих робіт (НВР) та вправ з визначених професій на семестр чи курс навчання (для професійно-практичної підготовки) *(розробляється майстрами виробничого навчання під керівництвом старшого майстра, розглядаються на засіданні методичної комісії навчального закладу, затверджуються заступником директора з НВР, узгоджуються із замовником робітничих кадрів)*
- планів аудиторних занять (уроків) *(план уроку – обов'язковий особистий документ довільної форми);*
- розкладу аудиторних занять (уроків).

Процес планування можна умовно розділити на два етапи - ***стратегічне*** *(довгострокове, перспективне)* і ***тактичне*** *(короткострокове, поточне, поурочне). Стратегічне* (перспективне) планування містить у собі підготовку педагога до навчального року і до вивчення чергової теми програми. *Тактичне* (поточне, поурочне) планування - це підготовка педагога до проведення чергового заняття (уроку).

Дидактичний проєкт вивчення теми програми може бути представлено наступним ***алгоритмом:***

- Визначення цілей навчання для кожного уроку на діагностичній основі.
- Визначення типів та і видів уроків.
- Відповідно до цілей навчання вибір змісту навчання до кожного уроку. Представлення їх у вигляді переліку навчальних елементів (НЕ) та структурування змісту навчального матеріалу.

- Визначення необхідного рівня засвоєння навчальних елементів (на основі діагностично визначених цілей навчання).
- Вибір методів навчання та визначення форм організації навчальної діяльності учнів, які доцільно застосовувати для засвоєння навчальних елементів на визначеному рівні.
- Визначення системи контролю засвоєння учнями обраних навчальних елементів.
- Визначення переліку необхідного дидактичного забезпечення обраних навчальних елементів.

Істотна відмінність проектування від планування навчального процесу полягає у тому, що освітні цілі задаються на діагностичній основі і систематично коректуються в процесі навчання. Проект можна розглядати як стратегію, а план як тактику на етапі адаптації до реальних умов навчального процесу.

2.2. Визначення системи цілей освітнього процесу у закладах професійної освіти

Проєктування дидактичних цілей на діагностичній основі означає їх визначений однозначний опис у вигляді *еталону діяльності* учнів (студентів, слухачів), який можливо виявити, виміряти й оцінити. Формулювання діагностичних завдань освітніх цілей повинно бути орієнтовано на пізнавальну діяльність і виховання особистісних якостей здобувачів освіти.

В ході організованого освітнього процесу реалізуються три рівні цілей, які складають *ієрархію цілей педагогічної системи*.

Перший рівень цілей – це *соціальне замовлення суспільства*, що відображає визначений суспільний ідеал особистості як громадянина і професіонала. Цілі першого рівня задаються на основі державних законодавчих документів і являють собою освітню і виховну стратегію суспільства на перспективу. Сьогодні актуальним є питання підготовки мобільних, професійно і соціально компетентних, конкурентноспроможних працівників, які в умовах маркетингу будуть мати попит на ринку праці, здатні розвивати вітчизняне виробництво. Виробництву потрібен не пасивний виконавець, а відповідальний кваліфікований працівник, здатний самостійно бачити професійні проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, який виявляє готовність до подальшого підвищення рівня професійної компетентності, власної творчої активності, має високий рівень громадянських якостей.

Другий рівень цілей – це *освітні цілі*, в яких соціальне замовлення трансформується шляхом формулювання дидактичних цілей. Для професійних освітніх програм цілі задаються як *модель особистості* сучасного кваліфікованого робітника, яка включає досить конкретний опис сукупності знань, умінь і якостей особистості, необхідних для виконання професійних і соціальних функцій. Цей рівень цілей визначено в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, навчальних планах і програмах Державного стандарту ПТО.

Третій рівень цілей – це *цілі, які реалізуються на кожному навчальному занятті* та розробляються з урахуванням цілей першого та другого рівнів.

Постановка цілей на діагностичній основі при організації освітнього процесу у закладі професійної освіти означає їх визначений однозначний опис у вигляді еталону конкретної діяльності здобувачів професійної освіти. При цьому треба враховувати необхідність реалізації кожної ***функції освітнього процесу*:**

- ***навчальної:*** формування міцного та усвідомленого засвоєння системи загальнотехнічних і спеціальних знань, основних ідей та методів навчального предмета, умінь аналізувати і пояснювати факти на підставі причинно-наслідкових зв'язків; формування вмінь щодо застосування теоретичних знань на практиці, умінь і навичок у вирішенні конкретних і проблемних ситуацій навчального та професійного характеру, формування готовності до оволодіння сучасними виробничими технологіями тощо;
- ***розвиваючої:*** формування механізмів мислення (логічного, критичного, технічного, системного, аналітичного, раціонального, асоціативного, творчого); розвиток пам'яті, пізнавальної активності та професійної самостійності, вмінь до планування та самоконтролю діяльності; формування наукового світогляду, інформаційної культури тощо;
- ***виховної:*** розвиток комунікативних навичок при роботі в колективі, повагу до праці та обраної професії, виховання дисциплінованості, сумлінності, відповідальності за результати праці, ініціативності, екологічної культури, національної свідомості, моральних якостей; розвиток навичок конструктивної співпраці в колективі, партнерської моделі поведінки тощо.

Цільовий компонент конкретного заняття у закладі професійної освіти повинен відповідати вимогам діагностичності, інструментальності, реалістичності й адекватності.

- *Діагностичність* – це однозначний опис цілей, способів їх виявлення, вимірювання й оцінювання. Цілі навчання потрібно формулювати через результати, визначені в конкретних діях учнів (студентів, слухачів).

Результати повинні піддаватися вимірюванню й співвідноситися за певною шкалою оцінювання.

- *Інструментальність* передбачає визначення цілей і завдань у термінах діяльності здобувачів професійної освіти.
- *Реалістичність* – це гарантована можливість досягнення освітніх цілей і завдань.
- *Адекватність* визначає відповідність цілей і завдань результатам навчання відповідно до Державного стандарту ПТО.

Цільовий компонент заняття, визначений технологічно, повинен передбачати кінцевий рівень засвоєння знань і вмінь учнів, який відповідає моделі кваліфікованого робітника. У сьогоденній практиці професійної освіти найбільше поширення одержала *класифікація рівнів засвоєння* (розроблена В.П.Беспалько), відповідно до якої виділені репродуктивна і продуктивна діяльності учнів. *Під рівнем засвоєння розуміють ступінь оволодіння діяльністю, досягнутий у результаті навчання.*

Класифікація рівнів засвоєння професійних знань, умінь і навичок

Перший рівень засвоєння відповідає репродуктивній діяльності «з підказкою» та називається ***учнівським.*** В учнів (студентів, слухачів) формуються *«знання-знайомства»,* тобто при пред'явленні їм мети завдання, ситуацій та способів її вирішення вони здатні виконати упізнання, розрізнення та співвіднесення. Підказкою може служити будь-яка допомога ззовні: довідник, інструкція, підручник. Перший рівень засвоєння забезпечують такі види занять: урок засвоєння нових знань (урок-лекція), урок формування первинних умінь (вступний інструктаж), робота з підручником, презентації, екскурсія тощо. Діяльність здобувачів професійної освіти на цих заняттях – це сприйняття інформації, записування, запам'ятовування.

Другий рівень засвоєння – репродуктивний – це репродуктивна діяльність, коли всі необхідні дії учні (студенти, слухачі) відтворюють самостійно по пам'яті. При цьому вони мають *«знання-копії».* Виділяють два різновиди відтворення: буквальне та конструктивне. *Буквальне* – відтворення інформації, операцій, дій у тому вигляді і послідовності, як вони були подані при навчанні. Будь-яке відхилення від зафіксованих у пам'яті позначень, несуттєва зміна послідовності викладу інформації, вимога привести свої приклади – усе це може поставити учнів у безвихідь. Найчастіше буквальне відтворення є наслідком недостатньо глибокого розуміння й осмислення учнями нової навчальної інформації.

При конструктивному відтворенні учень (студент, слухач) може скласти власні варіанти формулювань, для пояснення він приводить свої власні приклади. Це досягається тільки шляхом глибокого осмислення змісту навчальної інформації. Прагнучи зрозуміти й осмислити інформацію, людина розвиває свої здібності мислення. Якщо інформація зрозуміла, осмислена, вона значно легше запам'ятовується. Осмислене запам'ятовування збільшує міцність засвоєння інформації і тривалість її збереження в пам'яті.

Таким чином, більш ефективним різновидом відтворення в навчальному процесі є конструктивне. Буквальне відтворення застосовують для формулювань основних законів наук, загальноприйнятих визначень, стандартних термінів, іноземних слів тощо. Конструктивне відтворення зустрічається: при розв’язанні типових задач, у яких у порівнянні з розглянутими на уроці змінені тільки числові дані; технологічній розробці операцій з обробки деталі, що має ті ж властивості і конфігурацію, що і розглянута на уроці, але інші розміри; повторення дій за заданим алгоритмом.

Третій рівень – евристичний, рівень «*умінь та навичок»*. В учня (студента, слухача) вже сформовані уміння застосовувати засвоєну навчальну інформацію у нестандартних (проблемних) ситуаціях при розв’язанні нетипових завдань. Евристична діяльність вимагає не тільки міцного запам'ятовування інформації, але і розвинутих умінь міркування та мислення. Здійснення евристичної діяльності утруднюється без засвоєння знань на базовому репродуктивному рівні.

Відповідно до третього рівня здобувачі професійної освіти повинні вміти складати та порівнювати різні алгоритми, варіанти дій і вибирати оптимальний; оцінювати ситуацію і здійснювати правильні дії відповідно до обставин та умов, які змінюються; використовувати навчальну інформацію в нестандартних (аварійних) ситуаціях; змінювати відомий алгоритм дій відповідно до мети, яка змінилася. Для формування вмінь на цьому рівні застосовують технології активного, інтерактивного, проблемного навчання.

Четвертий рівень – творчий, формування «*знань-трансформацій»*. На цьому рівні учні (студенти, слухачі) спроможні виконувати дослідницьку, винахідницьку та модернізуючу діяльність. Вихід на творчий рівень можливий у процесі рішення науково-дослідних технологічних завдань, які потребують пошукової, дослідницької діяльності (раціоналізаторство, моделювання, модернізація, винахідництво, виконання дослідних проектів).

На основі вищевикладеного можна зробити такий ***висновок***: діагностично визначена мета заняття повинна відображати рівень засвоєння знань, умінь і

навичок, бути точно сформульованою та однозначно визначати ступінь її реалізації.

Створення надійної і вірогідної системи цілей дозволяє визначити першочергові завдання, порядок і перспективу навчальної-виробничої діяльності у закладах професійної освіти.. Використання чіткої класифікації цілей дозволяє:

- ❖ зробити педагогічну діяльність цілеспрямованою, визначити першочергові цілі, рівень засвоєння знань, умінь і навичок; визначити чіткий порядок навчальної діяльності;
- ❖ виділити чіткі критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів професійно освіти;
- ❖ надійно й об'єктивно оцінювати результати навчально-пізнавальної діяльності учнів (студентів, слухачів) за визначеними у дидактичній меті критеріями.

2.3. Методика розробки сучасного комплексного методичного забезпечення освітнього процесу

В умовах модернізації професійної освіти України професійний розвиток педагога закладу професійної (професійно-технічної) освіти становить складний багаторівневий процес, що включає становлення кваліфікованого спеціаліста, який проходить певні періоди, зокрема професійної адаптації, набуття емпіричного досвіду, формування і вдосконалення педагогічного професіоналізму, творчого самовираження і самореалізації, педагогічної майстерності. Інноваційною технологією для неперервного професійного розвитку всіх учасників освітнього процесу в сучасних закладах професійної освіти є науково-методичний супровід.

Поняття «*науково-методичний супровід професійного розвитку фахівців*» походить із термінологічного ланцюга таких понять, як «забезпечення», «супроводження», «підтримка», «супровід», «постачання» [8].

Проблемам науково-методичного супроводу освітнього процесу в умовах післядипломної педагогічної освіти присвячені праці науковців В.Сидоренко, О.Савченко, І.Ніколаєску, О.Часнікової та ін., які інтерпретують *педагогічну технологію науково-методичного супроводу як педагогічну систему*, що гарантує досягнення певної мети через чітко визначену послідовність дій, змісту, методів, спроектованих на розв’язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат, забезпечує максимальну активність слухачів в освітньому процесі, відповідає інтересам і запитам на знання.

Під ***науково-методичним супроводом*** слід розуміти *педагогічну технологію, яка полягає у створенні мережевого диференційованого акмеологічного освітнього простору, де відбувається професійна взаємодія рівноправних партнерів на принципах людиноцентризму, гуманізму, фасилітативності, індивідуалізації, відбувається неперервний професійний розвиток педагогічних працівників за індивідуальними освітніми траєкторіями* [8].

Розбудова цілісної системи науково-методичного супроводу має ґрунтуватися на ***засадах*** *науковості, прогностичності, гнучкості, мобільності, випереджувального характеру науково-методичного обслуговування, неперервності, менеджменту й маркетингу*. За врахування зазначених принципів процес професійного розвитку фахівців стає взаємодією рівноправних партнерів, творчою лабораторією спільних пошуків і впровадження освітніх інновацій в систему професійно-педагогічної діяльності.

Особливостями *технології науково-методичного супроводу* є її *інноваційність, проектованість, цілісність, поетапність, системність, демократичність, варіативність, адресність* тощо. Векторність і адресна спрямованість науково-методичного супроводу професійного розвитку моделюється залежно від індивідуальних запитів, потреб, мотиваційних детермінантів педагога, його професійних можливостей, сформованого рівня педагогічної майстерності, компетентнісного досвіду (соціального, професійного й особистісного).

Комплексне методичне забезпечення (КМЗ) як варіант реалізації науково-методичного супроводу освітнього процесу у закладах професійної освіти - це *розробка і створення оптимальної системи навчально-методичної документації та засобів навчання, необхідних для повної і якісної професійної підготовки відповідно до вимог Державного стандарту ПТО у межах робочої навчальної програми курсу* [13].

Основна функція *комплексного методичного забезпечення* – керування процесом засвоєння учнями змісту ПТО. Поряд з основною виділяють *додаткові дидактичні функції*, що доповнюють основну, зокрема: інформаційну, системоутворюючу, функцію закріплення й самоконтролю, самоосвітню, інтерактивну, координаційну, розвивально-виховну, оцінювальну. Оцінювальна функція, у свою чергу, передбачає: розкриття у текстах комплексного методичного забезпечення цінності того, що вивчається; розробку контрольних (перевірочних) завдань та критерії їх оцінювання.

Комплексний підхід до методичного забезпечення процесу професійної підготовки вимагає, щоб всі його структурні складові в комплексі

забезпечували освітню діяльність майстра педагога і навчальну пізнавальну діяльність учнів на всіх етапах навчально-виховного процесу: проектування, планування й організація навчання і виховання; формування, закріплення, удосконалення і систематизації певного рівня навчальних досягнень здобувачів професійної освіти та їх контролю і оцінювання; позааудиторна навчальна діяльність учнів (студентів, слухачів).

З метою підвищення ефективності навчально-виробничому процесі проектується система комплексного методичного забезпечення навчальних предметів (професій) шляхом розробки його переліку, який називають ***паспортом КМЗ***, який має наступну ***структуру:***

1. *Законодавчо-правова і нормативна документація* (Закон «Про освіту», Закон «Про професійно-технічну освіту», Державний стандарт ПТО, Положення «Про організацію навчально-виробничого процесу у ПТНЗ» (№419 від 30.06.2006) та інші)
2. *Навчально-методична документація:* робочі навчальні плани і програми, поурочно-тематичні плани, перелік навчально-виробничих робіт і вправ, плани аудиторних занять, завдання діагностичного контролю, матеріали для проведення моніторингових досліджень якості професійної підготовки та інші.
3. *Паспорт* навчального кабінету, лабораторії, майстерні (план-схема нормативного розташування робочих місць учнів, педагога та матеріально-технічного оснащення, інструкції з охорони праці, електро- і пожежобезпеки, санітарно-гігієнічні норми).
4. *Дидактичне забезпечення для учнів:* навчальна та довідкова інформація (друкований та електронний варіанти), навчально-технічна документація на роботи і вироби, роздатковий матеріал, технічні засоби навчання, завдання для самостійної роботи учнів, тести контролю, макети, моделі, муляжі тощо.
5. *Матеріально-технічне забезпечення:* обладнання та пристосування, інструменти, матеріали (сировина) для відповідної навчального предмету чи професії (спеціальності).
6. *Документація позааудиторної діяльності педагога:* графіки консультацій; матеріали роботи предметних гуртків; матеріали проведення конкурсів, олімпіад, предметних тижні, професійних свят; творчі роботи учнів (студентів) тощо.
7. *Науково-методичне забезпечення для педагога:* авторські методичні розробки, тематичні папки дидактичних матеріалів, матеріали самоосвіти, матеріали перспективного педагогічного досвіду тощо.

Отже, ***паспорт КМЗ*** у сучасному закладі професійної освіти – це документ, в якому зафіксована нормативно – правова і законодавча документація, документи планування процесів професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки, оптимальний набір дидактичних і матеріально-технічних засобів навчання, необхідних для повного та якісного викладання і вивчення всіх вузлових питань тем робочих програм, методичні матеріали для підвищення рівня професійної компетентності педагога.

Можливості паспорту КМЗ:

- проектувати і планувати освітній процес у закладах професійної освіти;
- визначати номенклатуру, стислу характеристику, оптимальну кількість та якість основних дидактичних засобів, необхідних для їх ефективного застосування в процесі професійної підготовки;
- проводити моніторинг забезпеченості освітнього процесу та його відповідності запитам стейкхолдерів;
- організувати системну методичну діяльність педагогів із розробки та удосконалення сучасного науково-методичного супроводу професійної підготовки здобувачів освіти як у професійних навчальних закладах, так і в умовах сучасного підприємства.

Дидактичні засоби навчання

Основу комплексного методичного забезпечення сучасних закладів професійної освіти складають засоби навчання. Під ***засобами навчання*** розуміється сукупність предметів (об'єктів) матеріально-технічного оснащення навчального закладу, матеріально-технічного та дидактичного забезпечення навчальних дисциплін (професій), призначених для передачі та засвоєння навчальної інформації, формування практичних умінь і навичок, ефективного керування педагогом навчально-виробничою діяльністю учнів.

Засоби навчання в широкому розумінні – це весь комплекс матеріальних засобів педагогічної праці, що сприяє оснащенню освітнього процесу з метою його вдосконалення, підвищення ефективності й якості підготовки здобувачів освіти. Їх наявність та якість є важливим чинником створення оптимальних умов для здійснення освітнього процесу у навчальному закладі.

Засоби навчання у вузькому розумінні включають знаряддя педагогічної діяльності або так зване «навчальне знаряддя», що придатне для використання під час проведення всіх форм аудиторних і позааудиторних занять і виконує специфічні дидактичні функції, зокрема забезпечує цілеспрямовану взаємодію тих, хто навчається, й тих, хто навчає [9].

Незалежно від навчальної дисципліни чи професії (спеціальності), які вивчаються, всі ***дидактичні засоби навчання (засоби наочності)*** у закладах професійної освіти можна розділити на такі ***різновиди***:

- *друковані* (підручники, довідники, навчальні плакати, картки, збірники задач і вправ, інструкції, інструкційно-технологічні карти та контролюючі програми);
- *звукові* (аудіо-інформація, система сигналів тощо);
- *екранні* (відеозаписи, кінофільми, транспаранти, презентації);
- *об'ємні* (натуральні зразки, моделі, макети і муляжі, що відповідають вимогам, які пред'являються до демонстраційного обладнання).

Дидактичні засоби навчання розширюють межі досвіду і спостережень учнів (студентів, слухачів), краще доносять сутність досліджуваних явищ, допомагають виділити основні поняття і показати взаємозв'язок між ними, відкривають можливості для більш глибокого розуміння професійної підготовки у її взаємозв'язку із майбутньою професійної діяльністю й життєвою позицією у соціумі,

Володіючи високим ступенем наочності, засоби навчання дають можливість організовувати передачу інформації на такому рівні, який був би доступний для даної категорії учнів, а постійний оперативний контроль в процесі викладу дозволяє більш об'єктивно судити про її доступність. Підбір та застосування наочності має здійснюватися *комплексно*, з урахуванням основних характеристик і компонентів освітнього процесу. Комплексність в методичному забезпеченні навчально-виховного процесу передбачає відбір відповідних засобів навчання з урахуванням їхніх дидактичних функцій для навчальних ситуацій.

Мета застосування ***матеріально-технічного забезпечення предмету, професії*** *– формування в учнів, слухачів системи професійних практичних умінь і навичок кваліфікованого робітника у межах відповідної професії, спеціальності.* До матеріально-технічного забезпечення відносять: обладнання та пристосування, інструменти, матеріали (сировину).

Сьогодні матеріально-технічне забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти – гостра проблема. Існуюча навчально-матеріальна база училищ фізично і морально застаріла, що в окремих випадках абсолютно не відповідає сучасному стану виробництва (сфери послуг). У виробничому процесі багатьох закладів майже відсутнє сучасне обладнання, техніка, інструментарій і матеріали, а професійно-практична підготовка в умовах закладів професійної освіти здійснюється за застарілими виробничими технологіями. Проте останнім часом проблема матеріально-технічного

забезпечення закладів професійної освіта частково вирішується шляхом створення центрів професійно-технічної освіти з впровадженням інноваційних технологій та впровадження елементів дуальної форми у професійну підготовку кваліфікованих робітників.

Основними ***критеріями відбору засобів навчання***, що входять до КМЗ, є:

- відповідність дидактичним принципам професійного навчання;
- висока ефективність при вирішенні навчально-виробничих завдань;
- забезпечення активної пізнавальної діяльності учнів(студентів, слухачів);
- оптимізація навчального процесу за конкретних умов і обставин;
- стимулювання використання сучасних методів і організаційних форм навчання;
- відповідність сучасному розвитку техніки та технології у відповідній галузі виробництва (сфери послуг);
- сприяння диференціації та індивідуалізації навчання;
- безпека та надійність в експлуатації;
- швидкість та простота у підготовці до використання;
- раціональність пристосування до діяльності педагога і учнів (студентів, слухачів).

Засоби, що входять у комплексне методичне забезпечення, повинні доповнювати один одне, не дублюючи змісту. Педагогічна ефективність засобів навчання залежить не стільки від їх кількості, скільки від їх взаємозв'язку з компонентами методичної системи навчання та раціональності їх використання.

Вибір елементів комплексу залежить, перш за все, від змісту навчального матеріалу, мети і завдань занять, навчальних можливостей учнів, можливості та необхідності їх використання на уроці. Правильний вибір комплексу засобів навчання означає раціональне співвідношення образної та абстрактної наочності між собою та навчальною інформацією, урахування організаційних форм і методів, які застосовуються на уроці, та етапів навчання.

2.4. Форми організації професійної підготовки

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у ПТНЗ (Наказ МОН №419 від 30.06.2006) ***основними формами професійної підготовки*** кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти є:

- аудиторна (урочна) форма: різні види аудиторних занять: лекції, теоретичні семінари, лабораторно-практичні заняття тощо;

- позааудиторна навчальна форма: позааудиторні навчальні заходи різних видів предметного і професійного спрямування;
- виробнича практика на підприємстві

Всі вище означені форми організації професійної підготовки передбачають різни організаційні форми діяльності учнів: групові та індивідуальні заняття учнів, слухачів; виконання учнями, слухачами індивідуальних завдань (реферат, розрахункова робота, курсовий проект, проміжна поетапна та випускна кваліфікаційна робота, дипломний проект); проведення навчальних екскурсій; участь у позаурочних навчальних заходах різних видів тощо.

❖ *У наступних розділах даного методичного посібника почергово будуть розглянуті всі форми організації професійної підготовки в умовах закладу професійної освіти і на підприємстві.*

Під формою організації навчальної діяльності розуміють способи побудови навчального процесу та взаємодії учнів, характер управління з боку педагога, які визначають характер навчальної діяльності, структуру занять і спрямовані на оптимізацію навчального процесу.

В умовах професійної підготовки на базі закладів професійної освіти найбільш широко застосовуються *інтегрована* (фронтальна), *диференційована* (бригадна, ланкова, мала група, парна), *індивідуальна* та *індивідуалізована* форми організації навчальної діяльності учнів (студентів, слухачів).

Інтегрована (фронтальна) форма передбачає проведення заняття з учнями (студентами, слухачами) всієї навчальної групи одночасно за єдиним планом на основі єдиних дидактичних цілей. Інтегрована форма використовується, в основному, на початкових етапах навчання (на початку нового навчального року, вивчення нової теми програми, на початку уроку). *Позитивним аспектом* використання цієї форми вбачається у можливості викладення педагогом нової навчальної інформації або групового інструктування для всієї навчальної групи при мінімальних витратах навчального часу. *Негативний аспект* – недостатня доступність нової навчальної інформації для учнів з різним рівнем підготовленості, слабкий зворотній зв’язок.

Диференційована форма організації навчальної діяльності учнів у процесі професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки, в основному, використовуються на уроках виробничого навчання, лабораторно-практичних заняттях, семінарах, практичних заняттях, ділових, рольових й інших видах дидактичних ігор. Розподіл навчальної групи на ***бригади, ланки***

педагог повинен проводити з урахуванням рівня підготовленості учнів до вивчення нової теми програми, їх вікових і комунікативних особливостей для забезпечення активної взаємодії при виконанні навчальних завдань. Робота ланок і бригад може включати однакові чи різні за змістом навчальні завдання, які мають різні дидактичні цілі, підпорядковані загальній меті уроку. Ці форми передбачають включення учнів у спільне планування навчальної діяльності, сприйняття і з'ясування інформації, обговорення та взаємоконтроль. Темп роботи буде залежати від складу групи. ***Парна форма*** найбільш ефективна при об'єднанні сильного і слабкого учнів, проте може бути застосована і при парній діяльності учнів одно рівня підготовленості при проведенні пошукової роботи з метою підвищення рівня своїх навчальних досягнень.

В останні роки у світовій педагогіці широкого поширення набуло ***навчання у співробітництві*** *(«технологія навчання у співробітництві» або* ***«метод малих груп»)*** як альтернатива традиційному навчанню. Метою навчання у співробітництві є не тільки опанування знань, умінь і навичок кожним учнем на рівні, який відповідає його індивідуальним здібностям, але і формування у нього соціально значущих та комунікативних умінь. Існує декілька різновидів навчання у співробітництві: навчання в команді, командно-ігрова діяльність, індивідуальна робота в команді тощо. При використанні метода малих групах педагог повинен усвідомлювати, що недостатньо сформувати малі групи і сформулювати для них завдання, необхідно організувати самостійну діяльність учнів, дотримуючись *таких вимог*: одне завдання на групу, одне заохочення на групу, розподіл рівнозначущих ролей між учасниками групи.

Організацію роботи в малих групах педагог може реалізовувати на заняттях усіх типів: при вивченні нового матеріалу, закріпленні, удосконаленні, узагальненні знань і вмінь, контролі отриманих знань і вмінь. Ефективне застосування методу малих груп на окремих етапах занять реалізується шляхом перевірки домашнього завдання, самостійної практичної роботи учнів із засвоєння нового навчального матеріалу тощо.

Індивідуальна форма – це форма організації навчальної діяльності здобувачів професійної освіти, за якою вони самостійно виконують різні індивідуальні завдання ***одного рівня складності за однією темою уроку чи програми***.

Індивідуалізована форма передбачає самостійне виконання учнями індивідуальних завдань ***різного рівня складності*** або ***за різними темами програми***

Особливість індивідуальної та ***індивідуалізованої діяльності учнів*** полягає у тому, що зміст виконуваних ними завдань повинен активізувати навчально-пізнавальну діяльність у найбільш важливому для них аспекті. Організація індивідуальної навчальної діяльності заснована на диференційованому, особистісно-орієнтовному підході до навчального процесу. Застосування цих форм організації навчальної діяльності сприяє вирівнюванню рівнів навчальних досягнень учнів із середнім і низьким рівнями підготовленості, інтенсифікації навчального процесу для учнів з високим рівнем підготовленості, поглибленню і розширенню їхніх знань і вмінь за найбільш значущими питаннями навчального курсу, розвитку технічного і творчого мислення тощо.

Ефективність застосування всіх вище означених форм організації діяльності учнів залежить від *таких чинників*: рівня професійної компетентності педагога; урахування педагогом індивідуальних особливостей учнів; специфіки навчальної дисципліни професії; цілей та задач аудиторних, позааудиторних занять і виробничої практики; творчого підходу до розробки сценарію занять різного типу і виду; дидактичного забезпечення навчального процесу тощо. Переваги і недоліки окремих форм організації навчальної діяльності учнів наведені у таблиці 2.4.1 [4].

Таблиця 2.4.1.

Переваги і недоліки різних форм організації навчальної діяльності учнів

№ з/п	Форми організації навчальної діяльності	Переваги	Недоліки
1	**2**	**3**	**4**
1.	***Інтегрована (фронтальна)***	• Просто організувати; • заняття під контролем педагога; • економічна за дидактичним забезпеченням; • ефективна передача інформації великого обсягу.	• Навчальна інформація може не відповідати запитам усіх учнів; • пізнавальна активність учнів невисока; • учні не набувають особистого досвіду; • педагогу складно утримувати увагу всіх учнів.
2.	***Диференційована***	• Учні набувають особистого досвіду; • учні можуть працювати в індивідуальному темпі .	• Учні, беручи участь у груповій роботі, отримують уявлення про характер навчальної діяльності, тому ефект новизни при роботі

			невисокий.
3.	***Малі групи з однаковими завданнями***	• Просто планувати; • надбання учнями особистого досвіду; • просто оцінювати.	• Кожній групі необхідне окреме навчально-методичне забезпечення • важко враховувати індивідуальні здібності учнів.
4.	***Малі групи з різними тематичними завданнями***	• Кожна група може докладно вивчити свою тему; • надбання учнями особистого досвіду; • розвиток навичок учіння в процесі виконання завдання; • немає необхідності у великій кількості однотипного навчально-методичного забезпечення.	• Необхідно контролювати хід роботи кожної групи; • ускладнюється підготовка до такого заняття; • складно оцінити і зафіксувати успіхи кожного учня.
5.	***Малі групи з різними тематичними завданнями → ротація груп***	• Надбання учнями особистого досвіду; • немає необхідності у великій кількості однотипного навчально-методичного забезпечення; • розвиток комунікативних якостей учнів.	• Необхідно контролювати хід роботи кожної групи; • обмеження за темпом виконання завдань кожною групою, оскільки їх ротація запланована; • ускладнюється підготовка до занять.
6.	***Індивідуальна, індивідуалізована***	• Можливість диференціювати складність завдань; • можливість працювати в індивідуальному темпі; • надбання учнями особистого досвіду; • висока пізнавальна активність та самостійність учнів.	• Ускладнюється контроль за ходом роботи кожного учня; • потрібна велика кількість різновидів навчально-методичного забезпечення • ускладнюється підготовка до заняття; • учні практично не спілкуються між собою.

2.5. Методи професійної підготовки

2.5.1. Методи професійно-теоретичної підготовки

Термін «метод» у перекладі з грецької мови означає «спосіб дії для досягнення певної мети». ***Під методами навчання*** *розуміють упорядковані способи взаємозалежної діяльності викладача й діяльності учнів (студентів,*

слухачів), за допомогою яких досягається опанування знань, умінь і навичок, формується світогляд учнів, розвиваються їх здібності до самостійного засвоювання і творчого застосування знань і вмінь. Сукупність дій, з яких складається метод, містять у собі визначені операції – ***прийоми***. Іншими словами, *прийом – це цілісна складова або частина методу навчання.* Діяльність викладача – викладання, а учнів – учіння, тобто навчально-пізнавальна або (і) навчально-виробнича діяльність. Педагогічні працівники самостійно, з урахуванням основ педагогіки, визначають засоби та методи навчання.

Для того, щоб методично грамотно застосовувати методи навчання, викладач повинен знати їх класи (групи). Труднощі полягають у тому, що в сучасній дидактиці немає єдиної точки зору на класифікацію методів навчання. Існує ряд класифікацій, розроблених на різних засадах. На підставі аналізу сучасних літературних джерел можна визначити наступну ***класифікацію методів навчання:***

- *методи за джерелом інформації (перцептивні)*: словесні, наочні, практичні
- *методи за характером пізнавальної діяльності*: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, алгоритмічний, частково-пошуковий, дослідний;
- *проблемно-розвиваючі методи:* монологічне проблемне викладення, діалогічне проблемне викладення, евристичний;
- *інтерактивні методи:* імітаційний, ситуативний (кейс-метод), метод проектів, квест-метод, метод моделювання.

Методи за джерелом інформації (перцептивні методи)

Клас методів за джерелом інформації ще носить назву «перцептивні методи», яка походить від психологічного терміну *«перцепт» - «чуття».* ***Перцептивні методи*** - методи передачі і сприйняття навчальної інформації засобами почуттів: словесних, наочних, аудіовізуальних, практичних.

Словесні методи.

Розповідь – це логічно побудоване усне викладання навчального матеріалу.

Види розповіді:

- *розповідь-вступ* – характеризується стислістю, ясністю, емоційністю викладання, мета якого – підготувати учнів до сприйняття складного навчального матеріалу та викликати зацікавленість до нової теми;

- *розповідь-викладання* розкриває зміст нової теми за визначеним логічним планом з підкресленням головних, суттєвих фактів;
- *розповідь-висновок* підсумовує головні думки, містить висновки, дає завдання для подальшої самостійної роботи учнів (студентів, слухачів).

Методичні прийоми, які можна використовувати при розповіді:

✓ активізація уваги учнів (студентів, слухачів);
✓ використання прийомів прискорення запам`ятовування (асоціативні, ситуативні завдання);
✓ логічне порівняння, виділення головного, резюмування.

Навчальна лекція **–** усне викладання нового навчального матеріалу, особливістю якого є великий обсяг і ємкість інформації, логічна побудова її змісту, використання прикладів із суміжних дисциплін і виробничої діяльності.

Методичні прийоми, які використовують під час лекції:

✓ підтримка уваги учнів протягом тривалого часу;
✓ активізація розумової діяльності учнів (студентів, слухачів);
✓ прийоми забезпечення логічного запам'ятовування;
✓ переконання, аргументація;
✓ доказ, систематизація, узагальнення.

Бесіда – передбачає розмову викладача з учнями шляхом організації зворотнього зв'язку з використання ретельно продуманої системи запитань, мета якої - поступове підведення учнів до процесу засвоєння системи фактів, нових понять, закономірностей.

Методичні прийоми бесіди:

✓ формулювання запитань (головних, додаткових, наштовхуючих);
✓ обговорювання і корекція відповідей учнів;
✓ згадування, запам'ятовування, систематизація, узагальнення.
✓ підведення підсумків бесіди.

Наочні методи (методи візуалізації)

Наочні методи – це візуальне сприйняття дійсності, поєднання слова і його наочного сприйняття. ***Візуалізація –*** *метод подання інформації у вигляді оптичного зображення (малюнки, таблиці, графи, структурні схеми кіно- і фотозображення, презентації тощо).* Саме в процесі застосування методів візуалізації використовується дидактичне забезпечення у вигляді *наочності.*

Мета застосування наочних методів:

- наочні об'єкти використовуються як підтвердження словесного викладання;

- наочні об’єкти доповнюють словесні пояснення у тих випадках, коли слово не може достатньо повно охарактеризувати явище;
- наочні об’єкти використовуються як засіб об’єднання, узагальнення окремих словесних інформацій.

Наочне представлення інформації сприяє:

✓ розвитку наочно-образного мислення;
✓ формування навичок роботи з графічною інформацією;
✓ фіксації уваги при засвоєнні навчального матеріалу;
✓ розвитку пізнавального інтересу;
✓ активізації навчально-пізнавальної діяльності;
✓ конкретизації досліджуваних питань;
✓ наочної систематизації та класифікації.

Практичні методи.

Ця група методів спрямована на формування в учнів умінь і навичок, застосування теоретичної інформації при вирішенні практичних завдань і реалізується через такі ***методичні прийоми діяльності*** педагога:

- формулювання завдань практичного характеру;
- планування способів виконання завдань;
- оперативне стимулювання;
- регулювання і консультування;
- аналіз підсумків практичної роботи учнів (студентів, слухачів);
- аналіз недоліків у практичній діяльності учнів і виявлення причин;
- коректування практичної діяльності учнів (студентів, слухачів).

До практичних методів слід віднести: вправи, лабораторні і практичні роботи, експерименти, письмові і графічні завдання, складання схем, виконання розрахункових робіт тощо.

Методи за характером пізнавальної діяльності

Якщо клас методів за джерелом інформації орієнтовано на чуттєві засоби викладання і сприйняття інформації, ігноруючи рівень активності учасників освітнього процесу, то клас методів за характером пізнавальної діяльності орієнтовано саме діяльнісний характер процесу навчання й учіння. Саме за рівнем підвищення пізнавальної діяльності здобувачів професійної освіти і буде представлена наступна інформація.

Пояснювально-ілюстративний метод.

Пояснювально-ілюстративний метод *- метод навчання, спрямований на повідомлення готової інформації різними засобами (словесними, наочними, практичними) та усвідомлення і запам'ятовування цієї інформації учнями.* Цей метод поєднує словесний і наочний методи із попереднього класу методів, проте акцент при використанні цього методу робиться на рівень активності пізнавальної діяльності учнів (студентів, слухачів).

Пояснювально-ілюстративний метод має такі *характерні ознаки*:

- нова навчальна інформація пропонується учням у "готовому" вигляді, (*«дефакто»)*;
- педагог застосовує різні прийоми із забезпечення доступності сприйняття учнями нової навчальної інформації (акцентування уваги на вузлові питання теми, паузи для можливих запитань з боку учнів, наведення життєвих прикладів та прикладів професійного спрямування тощо);
- учні сприймають і осмислюють знання, фіксують їх у пам'яті;
- міцність засвоєння нової інформації і формування первинних знань забезпечується через їх багаторазове повторення.

Виклад навчального матеріалу може здійснюватись у процесі розповіді, лекції, бесіди, презентації, демонстрації практичних прийомів з опорою на засвоєння учнями основних правил, термінів, формул, законів, закономірностей тощо.

При використанні цього методу домінують такі пізнавальні процеси учнівської діяльності як увага, сприймання, запам'ятовування і наочно-образне мислення. Традиційно пояснювально-ілюстративний метод широко використовують педагогами з *метою* забезпечення доступності, системності і послідовності викладу нової навчальної інформації та економії урочного часу. Проте цей метод має й *певні вади*, бо обмежує навчальну діяльність учнів тільки процесами запам'ятовування і відтворення інформації, не реалізує завдань формування їх професійної самостійності, не розвиває достатньою мірою їх розумові здібності. За характером пізнавальної діяльності учнів (студентів, слухачів) цей метод слід віднести до *пасивних*.

В учнів (студентів, слухачів) формуються *«знання-знайомства»,* тобто при формулюванні для них завдання або конкретної ситуації та способів їх вирішення вони здатні виконати упізнання, розрізнення та співвіднесення.

Репродуктивний метод.

Репродуктивний метод (метод копіювання) – це метод, спрямований на точне відтворення учнем (студентом, слухачем) способів діяльності *за копією, зразком, інструкційною картою* з дотримання правильності їх виконання.

Характеризуючи характер діяльності здобувачів професійної освіти, слід визнати, що за цим методом рівень їх активності підвищується: учні (студенти, слухачі) перестають бути пасивними спостерігачами діяльності педагога, у них з'являється можливість і необхідність практичного відтворення теоретичної інформації з метою формування первинних умінь з виконання простих операцій і прийомів навчальної або професійної діяльності. Саме в процесі застосування репродуктивного методу в учнів формуються *«знання-копії»*, притаманні для *учнівського рівня* формування знань і умінь.

При формулюванні педагогом *завдань репродуктивного характеру* рекомендуються до використання наступні словосполучення:

- *«відтворити за зразком…»;*
- *«скопіювати інформацію (таблицю, схему тощо)»;*
- *«виконати завдання за зразком»;*
- *«відтворити точно так, як…»;*
- *«виконати завдання за інструкційною картою».*

Алгоритмічний метод.

Мета застосування ***алгоритмічного методу (методу логічної послідовності)*** *– розвиток логічного, технологічного і системного мислення здобувачів професійної освіти.* Характерною ознакою цього методу – виконання учнями (студентами, слухачами) навчальних або професійних дій у логічній послідовності, а саме: кожна наступна дія, прийом, операція базується на обов'язковому виконанні попередніх дій. Порушення логічної послідовності у діяльності порушує технологічність процесу і приводить до негативних результатів.

В процесі застосування алгоритмічного методу сформовані в учнів репродуктивні *«знання-копії»* перетворюються у *«знання-алгоритми»*, наявність яких дозволяє розуміти сутність і логіку технологічних процесів.

При формулюванні педагогом *завдань алгоритмічного характеру* рекомендуються до використання наступні словосполучення:

- *«виконати завдання за інструкційно-технологічною картою»;*
- *«розробити алгоритм визначеного технологічного процесу»;*
- *«виявити причини збою технологічного процесу і запропонувати засоби їх усунення».*

Частково-пошуковий метод - *метод навчання, за яким основна (базова) частина навчальної інформації за темою заняття повідомляється педагогом, а додаткову, доповнюючу частину інформації учні опановують в процесі самостійної пошукової діяльності, відповідаючи на поставлені педагогом запитання чи розв'язуючи ситуативні завдання.*

Якщо репродуктивний і алгоритмічний методи використовуються, як правило, на початкових етапах професійної підготовки, то частково-пошуковий метод застосовується на проміжному етапі навчання і потребує наявності в учнів (студентів, слухачів) сформованих базових знань і умінь з визначеної навчальної дисципліни.

Рівень пізнавальної діяльності учнів (студентів, слухачів) достатньо високий і виявляється в аналітичній, логічній, технологічній розумовій діяльності, у формуванні умінь і навичок навчальної і професійної діяльності. На цьому рівні в учнів формуються *«знання-уміння».*

Дослідницький метод - *метод навчання, який передбачає творче застосування знань, оволодіння методами наукового пізнання, формування досвіду самостійного наукового пошуку.*

Цей метод сприяє оволодінню здобувачами професійної освіти *творчого рівня* навчальних досягнень, формуючи у них *«знання-трансформації».* На цьому рівні учні (студенти, слухачі) спроможні виконувати дослідницьку, винахідницьку та модернізуючу діяльність. Вихід на творчий рівень можливий у процесі рішення науково-дослідних технологічних завдань, які потребують пошукової, дослідницької діяльності (раціоналізаторство, моделювання, модернізація, винахідництво, виконання дослідних проектів).

Виконання дослідницького завдання передбачає такі етапи:

- спостереження і вивчення фактів, виявлення суперечностей у предметі дослідження (постановка проблеми);
- формулювання гіпотези щодо розв'язання проблеми;
- побудова плану дослідження;
- реалізація плану;
- аналіз і систематизація одержаних результатів, формулювання висновків.

Характерні ознаки дослідницького методу:

- ✓ педагог разом з учнями (студентами, слухачами) формулює проблему для дослідження;
- ✓ педагог не повідомляє навчальну інформацію за проблемою дослідження, учні повинні її здобути, проаналізувати і систематизувати в процесі самостійного цілеспрямованого пошуку, запланувати різні варіанти проведення експериментальної роботи, визначити основні засоби досягнення результатів;
- ✓ основна мета діяльності педагога - оперативне управління і контроль процесом розв'язання учнями завдань дослідної діяльності;
- ✓ навчально-пізнавальна активність здобувачів професійної освіти характеризується високим рівнем інтенсивності, підвищеним інтересом

до оволодіння навчальним матеріалом за проблемою дослідження, а їх знання і уміння - глибиною, міцністю і дієвістю.

Проблемно-розвиваючі методи.

Сутність технології проблемного навчання *полягає у загостренні діалектичного протиріччя між тим, що знає та вміє учень (студент, слухач) і неможливістю прямого застосування цих знань чи вмінь у нестандартних або критичних ситуаціях* [10].

Мета застосування технології проблемного навчання – *розвиток* ***критичного мислення***, сутність якого полягає у спроможності обирати оптимальне рішення у нестандартних або критичних ситуаціях. *Оптимальне рішення – це рішення з мінімальними негативними наслідками.*

Проблемна ситуація відрізняється від звичайної (традиційної навчальної) тим, що традиційна *має* відоме учням рішення (або варіанти рішень). При вирішенні проблемної ситуації необхідно висунути ряд *гіпотез* її вирішення і шляхом аналізу кожної обрати *оптимальний варіант* вирішення стосовно конкретної ситуації.

Проблемне навчання базується на створенні *мотивації особливого виду – проблемної мотивації*, тому потребує відбору адекватного змісту навчального матеріалу, який повинен бути представлений (сконструйований) як ланцюг проблемних ситуацій.

Окрім проблемних ситуацій існує така категорія проблемного навчання, як ***проблемне питання***, особливістю якого є відсутність у учнів можливості дати на нього пряму однозначну відповідь. Проблемне питання містить сховане протиріччя і дає можливість учням дати нетипову, неоднозначну відповідь, оскільки в їх попередньому досвіді немає готової схеми рішення даної проблеми. Проблемне питання повинне містити пізнавальні утруднення і викликати інтерес учнів. Правильно сформульоване проблемне запитання повинне сприяти появі в учнів додаткових запитань, при цьому мислення учнів являє собою процес суб'єктивного відкриття невідомого: від досягнутого рівня знань до наступного, який приводить до логічного розв'язання ним сформульованої проблеми.

Для правильного формулювання проблемних запитань можна рекомендувати наступні ключові слова:

- *«Чим довести, що…?»;*
- *«Яке значення буде мати…?»;*
- *«Як переконатися, що саме цей спосіб раціональний?»;*

- *«Які умови необхідні для здійснення…?»;*
- *«Як необхідно змінити послідовність операцій, щоб…?»;*
- *«Як здійснити на практиці…?»;*
- *«Що відбудеться у випадку…?» тощо*

В технології проблемного навчання виокремлені ***3 етапи проблемного навчання***:

1. Педагог сам формулює проблемну ситуацію і сам її вирішує, демонструючи учням методику висунення гіпотез її рішення і вибору оптимального рішення.
2. Педагог формулює (створює) навчальну або професійну проблемну ситуацію, а вирішує її разом з учнями, пропонуючи їх висувати гіпотези, аналізувати їх й обирати оптимальну. До аналізу приймається будь-яка учнівська гіпотеза рішення проблеми, навіть абсурдна. Задача педагога – довести дієспроможність чи помилковість тієї чи іншої учнівської гіпотези.
3. Учні самі формулюють проблемну ситуацію і самі її вирішують, а педагог виступає у ролі консультанта.

В процесі реалізації технології проблемного навчання використовуються наступні ***проблемно-розвиваючі методи***:

- монологічне проблемне викладення навчальної інформації;
- діалогічне проблемне викладення;
- евристичні методи.

Метод **монологічного проблемного викладення** відповідає *1-му етапу проблемного навчання*. Прикладом застосування цього методу у професійно-теоретичній підготовці може бути проведення ***проблемної лекції,*** яка базується на логіці створення проблем, які послідовно моделюються шляхом постановки викладачем проблемних запитань і формулювання проблемних ситуацій. *Створення проблемних ситуацій* можливе за допомогою таких *прийомів* [4]:

- ✓ повідомлення інформації, яка містить суперечність;
- ✓ повідомлення протилежних думок щодо одного питання;
- ✓ звернення уваги на життєві явища або професійну діяльність, які необхідно пояснити;
- ✓ повідомлення фактів, що викликають непорозуміння;
- ✓ співставлення життєвих знань із науковими даними тощо.

Метод **діалогічного проблемного викладення** відповідає *2-му етапу проблемного навчання*. Прикладом застосування цього методу може бути проведення ***інтерактивної (діалогової) лекції,*** в процесі якого здійснюється взаємодія учасників навчально-виховного процесу з метою спільного рішення

проблем і розвитку критичного мислення учнів (студентів, слухачів). Це так звана *«лекція з паузами»*, в процесі проведення якої педагог після викладення частини нової інформації формулює проблемне питання або ситуацію і робить паузу, впродовж якої учні, поділяючись на малі групи чи пари, працюють над висуненням гіпотез та обранням оптимального рішення проблемного завдання. Пауза закінчується відповідями учнів на запитання викладача. Відповіді кожної малої групи чи пари аргументуються, аналізуються, порівнююся, коригуються викладачем, після чого обирається колективне оптимальне рішення відповідно до викладеної міні-порції нового навчального матеріалу. Таких міні-лекцій і пауз в процесі проведення діалогової лекції може бути декілька в залежності від складності та обсягу навчальної інформації за темою заняття.

Метод діалогічного викладення може бути застосовано і на таких видах занять з професійно-теоретичної підготовки, як семінар, аналіз проблемних ситуацій, лабораторно-практичне заняття тощо. На таких заняттях учні (студенти, слухачі) перебувають у постійному процесі спільної роботи із педагогом і стають співавторами при рішенні проблемних задач. Знання, засвоєні таким чином, є, якоюсь мірою, знаннями-переконаннями, які глибше запам'ятовуються і легко актуалізуються. Рішення проблемних ситуацій та задач виступає своєрідним тренажером з розвитку інтелекту.

Евристичні методи відповідають *3-му етапу проблемного навчання* і акцентують увагу на стимулювання в учнів (студентів, слухачів) таких процедур розумової діяльності як абстрактне мислення, фантазія, генерація ідей, творча рефлексія тощо. При цьому звертається увага на розвиток в учнів спроможності аналізувати, прогнозувати та оцінювати явища, приймати оригінальні рішення, критично мислити. Прикладом застосування цього методу може бути проведення ***проблемної дискусії****, яка може бути визначена як* [10]*:*

- обговорення – суперечка, зіткнення різних точок зору, позицій, підходів;
- полеміка, цілеспрямоване, емоційне, пристрасне відстоювання своєї вже сформованої і незмінної позиції;
- навчальна діяльність групи учнів, які виконують ролі ведучих та учасників;
- процес спілкування, взаємодія учасників, спрямована на досягнення навчальних цілей, що має відповідну організацію місця і часу роботи;
- жвавий навчальний діалог;
- цілеспрямований і упорядкований обмін ідеями, судженнями, новаторськими пропозиціями і думками заради пошуку істини.

Керування ходом проблемної дискусії з боку педагога реалізується через консультування її учасників в процесі формулювання ними проблемної ситуації, висунення гіпотез, аналізу і вибору оптимального рішення. Однією із найскладніших проблем, що постають перед педагогом – це його реакція на помилки учнів. Безумовне правило ведення дискусії – утримуватися від будь-якого (закритого чи відкритого) схвалення чи критики. У той же час педагог не повинен залишати без уваги нелогічність міркувань учнів, явні протиріччя, необгрунтовані вислови.

Загальним підсумком дискусії є не лише вибір учнями оптимального колективного розв'язання сформульованої ними проблемою, а й орієнтиром на подальші роздуми, можливим відправним моментом для переходу до вивчення нової навчальної теми, яка може містити проблемні ситуації більш високого рівня складності.

Евристичні методи ефективно реалізуються на завершальному етапі професійної підготовки в процесі проведення дослідної роботи здобувачів освіти з виконання дипломних творчих проектів.

Інтерактивні методи навчання.

Визначення сутності технології інтерактивного навчання бажано починати з розгляду поняття «*інтерактивність»* через поняття «*інтеракція»* : ***inter*** – поміж-, серед-, взаємо-; ***akt*** - посилена діяльність. Таким чином, *інтерактивність* – це посилена педагогічна ***взаємодія***, взаємовплив учасників педагогічного процесу через призму власної індивідуальності, особистого досвіду життєдіяльності. Ця взаємодія характеризується високим ступенем інтенсивності спілкування її учасників, їхньої комунікації, обміну діяльністю, зміною і різноманітністю її видів, форм, методів і прийомів, цілеспрямованою рефлексією учасниками своєї діяльності і взаємодії, що відбулася. Інтерактивні методи спрямовані на зміну, удосконалення моделей поведінки і діяльності учасників освітнього процесу.

Отже, ***інтерактивне навчання*** – *це навчання у режимі посиленої педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу з метою спільного вирішення навчальних завдань та розвитку особистісних якостей учнів* [11].

Основою інтерактивної моделі навчання є *стратегія розвитку* – розвиток особистісного потенціалу учня (студента, слухача), його інтелектуалізація та самореалізація, формування творчої особистості.

Провідні ознаки й інструменти технології інтерактивного навчання:

- ***полілог*** – *багатоголосся*, у якому можна почути голос кожного учасника освітнього процесу, можливість кожного учасника мати свою точку зору з будь-якої проблеми і готовність висловити ці погляди. Одним із

найважливіших аспектів полілогу у навчальному процесі є відмова від права на абсолютну істину і педагога, і учнів (студентів, слухачів), подолання конформізму в думках, що є необхідною умовою для продуктивної творчої діяльності;

- ***діалог*** передбачає сприйняття учасниками освітнього процесу самих себе як рівних партнерів, суб'єктів взаємодії. Діалог у процесі навчання – це сприйняття педагогом учня як індивідуальної особистості незалежно від його інтелектуальних, статевих та вікових особливостей. Діалогічність спілкування педагога і учнів передбачає їхнє уміння з повагою ставитися один до одного; взаємну допомогу при формулюванні своєї думки, свого бачення проблеми, свого шляху її рішення;
- ***розумова (інтелектуальна) діяльність*** як сутнісна ознака інтерактивних методів. В процесі проведення інтерактивних занять педагог не повинен транслювати у свідомість учнів (студентів, слухачів) готові знання, а має організовувати їхню самостійну пізнавальну діяльність, застосовувати проблемність навчання, самостійне виконання учнями різноманітних розумових операцій, таких, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація тощо;
- ***смислотворчість*** є процесом усвідомленого створення (творіння, побудови) учнями і педагогом нових для себе значень, змісту предметів і явищ оточуючої реальності у межах навчальної проблеми, яка обговорюється. Педагог представляє учням *свободу вибору* в їхньому свідомому регулюванні й активізації своєї діяльності, орієнтує їх на успішне подолання перешкод і труднощів у навчанні, на готовність і можливість самостійно діяти або успішно взаємодіяти з іншими, усвідомлювати відповідальність за здійснений вибір. Створення педагогом *ситуації успіху* мотивує учнів на прояв спектру позитивних емоцій і відчуттів, мотивацію до саморозвитку та самовдосконалення. Результатом, продуктом смислотворчості педагога та учнів є новий зміст освітнього процесу;
- ***рефлексія*** є самоаналізом, самооцінкою учасниками педагогічного процесу своєї діяльності, взаємодії. До *методів рефлексії* можна віднести: методи експертної оцінки, індивідуальної та групової оцінки, аналіз і узагальнення досвіду, метод взаємоконтролю, групового обміну враженнями тощо. Це актуалізація педагогом і учнями своїх знань, досвіду своєї діяльності у тій або іншій навчальній ситуації. Це їх потреба і готовність зафіксувати зміни у навчальному процесі або його етапах, визначити причини цих змін, дати оцінку ефективності педагогічної взаємодії, що відбулася в процесі вирішення навчальних проблем.

На сьогодні у вітчизняній практиці професійної підготовки адаптовано, теоретично обґрунтовано та залучено до впровадження широкий спектр методик інтерактивного навчання: методи кооперативного навчання, інтерактивна лекція чи семінар, навчальна дискусія, інтерактивний тренінг, ситуативне моделювання, розв'язання проблемних ситуацій, рішення творчих задач тощо.

Сутність **методів кооперативного навчання** – це взаємодія між учасниками навчального процесу, яка реалізується при застосуванні таких форм організації діяльності, як робота учнів у малих групах або парна. *Основними елементами* кооперативного навчання є: позитивна взаємозалежність, особиста відповідальність, особиста взаємодія , соціальні навички роботи у колективі. *Мета* застосування: опрацювання нової інформації та закріплення знань, розвиток умінь і навичок комунікативного спілкування, діагностика особистісних якостей учнів, розвиток цільових поведінкових настанов. Кооперована діяльність має конкретний порядок дій, який можна описати крок за кроком.

Приклади застосування методів кооперативного навчання у професійно-теоретичній підготовці [11]

«Акваріум». Мета застосування – закріплення та удосконалення знань, формування та розвиток умінь і навичок спілкування, дискутування та аргументування своїх позицій. *Методика проведення* полягає у наступному. Одна із сформованих малих груп займає позицію у центрі аудиторії відокремлено від інших груп (так званий «акваріум»). Ця діюча група отримує від педагога конкретне завдання конкретного чи проблемного характеру і шляхом спільного обговорення намагається його вирішити. Учасники груп зовнішнього кола не втручаються у роботу діючої групи. По закінченню відведеного на виконання завдання часу педагог з учасниками інших груп обговорює хід, стиль і результативність роботи діючої групи. Після обговорення попередня діюча група приєднується до груп зовнішнього кола, а її місце у центрі займає інша мала група для виконання іншого завдання. Наприкінці проведення даної методики кожна діюча група отримує від педагога аргументовану оцінку своїх дій.

«Навчаємося разом». Метод використовується в процесі вивчення учнями нової інформації теоретичного або інструктивного характеру. Форма організації діяльності учнів – робота у малих групах, гетерогенних за складом. *Методика проведення*: новий навчальний матеріал розподіляється педагогом на окремі структурні елементи, які поелементно роздаються малим групам. Учні кожної групи вивчають свою порцію навчального матеріалу, обговорюють її та готують доповідача до її представлення іншим групам. Після закінчення часу на вивчення та обговорення нової інформації доповідачі від кожної групи презентують свій

блок навчальної інформації, а члени інших груп задають питання доповідачу. Педагог по ходу виступів доповідачів може коментувати, коректувати та доповнювати. Після виступів всіх доповідачів педагог проводить тестування або опитування з метою виявлення глибини та якості набутих знань.

«Один за всіх». Метод застосовується з метою закріплення навчального матеріалу. Форма організації діяльності учнів – робота у малих групах, гомогенних за складом. *Методика проведення*: учнівські групи отримують різнорівневі (диференційовані за складністю) завдання теоретичного, інструктивного або практичного характеру (вправи, завдання, тести). Після виконання завдань члени кожної групи обирають представника, який має презентувати результат спільної роботи групи, причому місія представника дуже відповідальна, адже саме за його презентацію вся група отримує від педагога так звану «солідарну» оцінку.

«Триступеневе інтерв'ю», мета застосування якого – розвиток цілої низки пізнавальних, соціальних та інтелектуальних умінь і навичок, зокрема комунікативних. Використовується в процесі закріплення, узагальнення та систематизації сформованих знань, умінь і навичок за темою уроку чи навчальної програми. Форма організації – гетерогенні малі групи. *Методика проведення*: учасник групи бере інтерв'ю у кожного учасника своєї групи з конкретного блоку навчальної інформації з подальшим власним аналізом якості отриманої інформації. У ролі інтерв'юера повинен побувати кожний член групи. Після проведення інтерв'ю вся група розробляє свій варіант систематизації блоку інформації, який обговорювався, при цьому може виконати тестові завдання різнорівневого характеру. У процесі застосування даного виду діяльності учні вчаться уважно слухати, виокремлювати головне, формулювати відкриті та закриті запитання, аналізувати, робити висновки.

Інтерактивні заняття.

Лекція прес-конференція призначена для ліквідації недоліків у знаннях учнів та діагностування рівня засвоєння ними навчального матеріалу. Педагог, повідомивши тему заняття, пропонує учням протягом 2-3 хвилин сформулювати для нього письмові запитання за темою лекції, після чого розпочинає виклад нової інформації. Лекція може бути побудована як сукупність логічних відповідей на запитання учнів або як текст, у процесі викладення якого педагог акцентує увагу учнів при відповіді на одне із сформульованих ними запитань. Якщо, на думку учнів, відповіді на окремі питання їх не задовольнили, педагог розкриває їх докладніше у час, залишений для цього спеціально.

Семінар - «мозковий штурм». *Метод «мозкового штурму»* - це максимально напружена творча розумова діяльність групи людей із вирішення

складної інтелектуальної задачі є стислі часові терміни. Використання цього методу сприяє динамічності розумових процесів, відходу від поглядів і стереотипів, зосередженню на конкретній меті. *Сутність методу* - генерування будь-яких, навіть найнеймовірніших, фантастичних, парадоксальних ідей без будь-якої критики та наступне проведення їх аналізу, оцінювання та вибору найкращого (оптимального) варіанту рішення. При грамотній організації семінарське заняття із застосуванням методу «мозкового штурму» сприяє формуванню комунікативної культури учнів, умінь обґрунтувати і захищати свою точку зору. Застосування цього методу найбільш ефективне на семінарах міжпредметного характеру.

Семінар із використанням методу «круглого столу». Цей метод є *різновидом діалогу*. Керівник «круглого столу» (не обов'язково педагог) повинен забезпечувати дотримання учасниками основних принципів полемічного характеру: взаємна інтелектуальна толерантність і довіра учасників, об'єктивність, щирість, активність, визначений рівень емоційної напруженості, розумна частка гумору.

Порядок підготовки та проведення «круглого столу» визначається специфікою самого методу: завчасно повідомляються тема, час початку, тривалість семінарського заняття. Учням пропонується підготувати питання, які їх цікавлять у межах теми, що буде обговорюватися. Перед проведенням «круглого столу» розробляється план, відповідно до якого орієнтовно визначаються послідовність, зміст і регламент виступів учасників семінару.

Інтерактивний тренінг – це методика інтерактивного навчання, яка складається із сукупності практичних вправ з моделювання реальних або віртуальних ситуацій навчального чи професійного характеру і яка дозволяє його учасникам за короткий час не лише набути нових знань, сформувати нові уміння і навички інтелектуальної діяльності, змінити ставлення до певних стереотипів, що склалися у навчальному чи виробничому процесах, а й закласти нові підходи до розв'язання конкретних або проблемних ситуацій професійного характеру.

Методика інтерактивного тренінгу має комплексний характер через поєднання декількох інтерактивних методів: аналіз конкретних (проблемних) ситуацій, пошуковий метод, методи кооперативного навчання, розігрування ролей, «мозковий штурм» тощо. Може широко використовуватися на будь-якому етапі професійної підготовки.

Майстер-клас – це інтерактивна форма проведення сучасного заняття, яка базується суто на практичних діях, у процесі яких відбувається передача педагогом власного досвіду та професійної майстерності, демонстрація ним творчого розв'язання певного навчального завдання конкретного або проблемного

характеру. Готуючись до майстер-класу, педагогу слід звернути увагу на те, що на даному занятті головним є не стільки повідомлення нової навчальної інформації, скільки презентація продуктивних способів (прийомів, методик, засобів) професійної діяльності. Майстер-класи доцільно проводити на інтегрованих заняттях.

Ділова гра є моделюванням реальних механізмів і процесів професійної діяльності. *Ділова гра* – це форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності майбутнього спеціаліста, моделювання відносин, характерних для цієї діяльності, моделювання професійних проблем, що трапляються у реальних професійних ситуаціях (конкретних або проблемних), У грі за допомогою знакових засобів (мова, мовлення, документація, таблиці, графи тощо) відтворюється професійна обстановка, подібна за сутнісними характеристиками до реальної. *Специфічною ознакою ділової гри* – її учасники виконують ролі професії, яка ними вивчається.

Рольова (сюжетна) гра характеризується наявністю складного завдання чи проблеми, спонтанного, соціального або життєвого характеру, не пов'язані з майбутньою професійною діяльністю учнів, і розподілом ролей між учасниками гри для вирішення завдань. Сценарій для проведення рольової гри може бути розроблено на основі літературних, фантазійних, національних, соціальних сюжетів, але дидактична мета такого заняття повинна бути завжди пов'язана з навчальним матеріалом теми уроку чи програми, який вивчається. Учні вживаються у запропоновану реальну ситуацію та виконують ролі з елементами імпровізації в установлених межах, що допомагає їм вільно експериментувати.

Імітаційне змагання – один із прийомів введення у структуру уроку елементів гри. Для проведення такого інтерактивного методичного прийому учні об'єднуються у ролеві команди, між якими відбувається змагання з метою закріплення знань та відпрацювання умінь і навичок з теми, що вивчається. Прийом-змагання дозволяє педагогу збагачувати урок не просто цікавим матеріалом, а й досить складними питаннями навчальної програми. Елементи змагання посідають чільне місце в основних імітаційних діях учнів, а їх співпраця зазвичай визначається конкретними обставинами і завданнями.

2.5.2. Методи професійно-практичної підготовки

Методи професійно-практичної підготовки можна визначити *як дидактичну систему, що містить сукупність способів і прийомів спільної діяльності майстра виробничого навчання й учнів, за допомогою яких вони*

опановують професійні знання, уміння і навички, професійну майстерність, розвивають розумові, фізичні та творчі можливості.

Система методів професійно-практичної підготовки передбачає рішення окремих ***дидактичних задач на різних етапах виробничого навчання***, а саме:

- створення орієнтованої основи дій для формування моделі майбутньої навчально-виробничої діяльності;
- забезпечення міцної теоретичної основи для практичної діяльності учнів шляхом використання міжпредметних зв'язків та логічного і системного зв'язку професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовок;
- розвиток в учнів уміння планувати виробничий процес;
- формування й удосконалення професійних умінь та навичок (від первинних до складних, а надалі – до професійної майстерності);
- відпрацювання методів самоконтролю й оцінки якості виконуваних навчально-виробничих завдань.

Багатофункціональність методів навчання не дозволяє розробити їх єдину універсальну класифікацію, у зв'язку з чим окремі прийоми навчання можуть трактуватися як самостійні методи, а кожен метод, існуючи самостійно, у процесі навчання може бути реалізовано в комплексі з іншими методами і прийомами.

Традиційно методи професійно-практичної підготовки розглядаються відповідно до *класифікації за джерелами пізнання*. Але, враховуючі рівень сучасних вимог до кваліфікованих робітників, доцільно поширити класи методів для формування професійних умінь і навичок. Для оцінки і вибору методів професійно-практичної підготовки, які найчастіше застосовуються у практичній діяльності майстра виробничого навчання, можна використати ряд існуючих класифікацій, розроблених на базі різних підстав.

Для оцінки і вибору методів професійно-практичної підготовки, які найчастіше застосовуються у професійній діяльності майстра виробничого навчання при організації та проведенні ***вступних інструктажів*** *на уроках виробничого навчання* ***в умовах закладу професійної освіти***, може бути запропонована класифікація методів, які вживаються і в процесі професійно-теоретичної підготовки, які розглядалися у попередньому розділі.

На уроці виробничого навчання інструктування є основним методичним прийомом роботи майстра, спрямованим на формування професійних знань, умінь і навичок учнів. Інструктування можна розглядати як комбінований методичний прийом, що включає групу словесних, наочних і практичних методів. Сполучення цих методів знаходиться у прямій залежності від мети і дидактичних задач уроку.

Словесні методи.

Розповідь – це логічний виклад навчальної інформації у формі оповідання й опису властивостей, призначення, особливостей застосування знарядь праці та трудових прийомів і операцій.

Пояснення – це монологічний виклад педагога, що має характер міркувань, доказів, обґрунтувань і розкриває причинно-наслідкові зв'язки, залежності та закономірності технологічних процесів. У ході пояснення майстер обґрунтовує, порівнює, узагальнює інформацію про матеріали, характерні риси технологічних процесів, правила використання інструменту й устаткування, правила безпеки праці. Він ставить питання учням і використовує їх відповіді для подальшого пояснення.

На уроці виробничого навчання розповідь і пояснення, як правило, поєднуються, причому розповідь передує поясненню і є його основою.

Застосування розповіді і пояснення при інструктуванні рекомендується при викладі нового матеріалу, формуванні первісних умінь, при ознайомленні із складною навчальною інформацією. При підготовці до уроку майстер складає план вступного інструктажу, встановлює логічну послідовність при розкритті теми, раціональні та логічні переходи від одного питання до іншого з використанням розповіді або пояснення.

Бесіда майстра з учнями здійснюється у вигляді діалогу і має суттєві переваги. У процесі бесіди відбувається оперативний зворотній зв'язок з учнями, корегування їх розумової і практичної діяльності, надаються великі можливості для розвитку уваги, допитливості, інтересу до навчання, самостійності мислення учнів при вирішенні виробничо-технічних задач.

Найчастіше застосовуються бесіди трьох видів: із вивчення нового матеріалу, з його узагальнення і повторення, з перевірки знань.

❖ ***Бесіди з вивчення нового матеріалу*** проводять у випадках, коли нові знання спираються на життєвий досвід чи спостереження учнів (студентів, слухачів), мають міжпредметні зв'язки з попередніми темами інших дисциплін. Запропоновані майстром питання повинні бути стислими і чітко сформульованими, наприклад, за такою формою [4]:

- ✓ на конкретизацію знань *(«Поясніть, як відбувається...?»);*
- ✓ на порівняння *(«Чим відрізняється...?»);*
- ✓ на узагальнення і систематизацію («*Що загального...?»);*
- ✓ на встановлення причинно-наслідкових зв'язків («*Що відбудеться, якщо...?», «Яка взаємозалежність...?»);*
- ✓ на практичне застосування знань *(«Скільки...?», «Розрахуйте...»);*
- ✓ на формулювання понять *(«Дайте визначення...», «Сформулюйте...»);*

- ✓ на встановлення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків *(«Обґрунтуйте… на основі знань, отриманих...», «На основі вивченого...поясніть...»);*
- ✓ на виявлення і пояснення сутності, правил, способів (*«У чому сутність...?», «У чому особливості...?», «Дайте характеристику...», «Проаналізуйте вимоги...»);*
- ✓ на виявлення уміння використовувати знання в конкретних виробничих умовах (*«Чи можна...?», «Як поводитися, якщо...?», «Запропонуйте можливі варіанти...»)* тощо.

При проведенні бесіди з вивчення нового матеріалу питання, як правило, носять репродуктивний, відтворюючий характер, але в процесі вивчення курсу питання повинні ускладнюватися і бути евристичними.

❖ *У **бесідах з узагальнення і повторення*** навчального матеріалу запитання майстра повинні спрямовуватися на відтворення знань і умінь, їх систематизацію, поглиблення за матеріалом вузлових питань, аналіз і попередження типових помилок. В ході бесіди учні повинні супроводжувати свої відповіді практичною демонстрацією трудових прийомів і операцій, виконанням схем, ескізів, розрахунків, завдань за інструкційно-технічною документацією. Така методика проведення бесіди сприяє формуванню системи практичних умінь на основі узагальнення знань загальнотехнічних і спеціальних дисциплін.

❖ ***Бесіди з перевірки знань*** доцільно проводити фронтально при активній участі групи, коли всі учні залучені до роботи, яка сприяє підвищенню уваги і розумової діяльності.

Наочно-демонстраційні методи

В ході інструктування на уроці виробничого навчання майстер широко використовує ***наочно-демонстраційні методи*** – методи, за допомогою яких у здобувачів професійної освіти формується точний і конкретний образ технічних об'єктів, технологічних процесів, прийомів користування інструментами, виконання трудових прийомів і операцій. Застосування даних методів дозволяє здійснювати сенсорне ознайомлення учнів (студентів, слухачів) із предметом або процесом, які вивчаються, і значно полегшити засвоєння професійних знань, умінь і навичок. При використанні *наочних приладів* майстру рекомендується використовувати наступні *прийоми:*

- ✓ ілюструвати тільки найбільш істотні і важливі розділи курсу;
- ✓ демонструвати наочні прилади поступово в процесі викладення навчального матеріалу;

- ✓ за можливістю, демонструвати рухомі процеси чи явища (демонструвати діючі моделі або інструменти при їх використанні);
- ✓ супроводжувати показ наочних приладів стислим поясненням, підкреслюючи, на що потрібно звернути увагу;
- ✓ роздавати учням дрібні і складальні зразки та малюнки для більш детального розгляду;
- ✓ уникати перевантаження уроку демонстрацією великої кількості наочних приладів.

Однією з основних дидактичних цілей застосування наочних методів при професійно-практичній підготовці є ***формування орієнтованої основи дій*** [4]. Як показує досвід, одним зі слабких місць у роботі майстрів виробничого навчання у закладах професійної освіти є їх непідготовленість до проведення методично грамотного показу трудових прийомів, що призводить до того, що учні починають освоювати нові прийоми методом «випробування і помилок». При використанні фронтальної форми організації діяльності учнів майстер не має можливості приділяти багато уваги кожному учню, тому *процес формування практичних умінь і навичок здійснюється індивідуально з метою формування правильної орієнтованої основи дій у свідомості учнів на початковому етапі професійно-практичної підготовки.*

Детальний опис показу трудових прийомів наведено у *таблиці 2.5.2.1.*

Таблиця 2.5.2.1

Методичні прийоми показу трудових дій

Діяльність майстра в/н	**Діяльність учнів**
Пояснює значимість практичних умінь, що формуються на уроці.	Усвідомлюють значимість трудового процесу в професійній діяльності.
Показує весь трудовий процес в робочому темпі.	Спостерігають, цілісно сприймають трудовий процес вцілому.
Виокремлює окремі операції, прийоми й основні дії в трудовому процесі.	Аналізують склад і структуру трудової діяльності.
Демонструє окремі операції, прийоми і пояснює способи їх виконання за інструкційною карткою.	Усвідомлюють способи виконання кожної операції, прийомів роботи відповідно до інструкційної картки.
Формулює питання для аналізу інструкційної картки.	Відповідають на питання.
Демонструє весь трудовий процес в уповільненому темпі, пояснює виконання кожної дії	Сприймають і запам'ятовують продемонстровані дії.
Пропонує декільком учням відтворити показані операції і пояснити свої дії.	Спостерігають, аналізують діяльність учнів
Аналізує помилки учнів.	Аналізують прийоми роботи.

Повторює весь трудовий процес у робочому темпі.	Осмислено сприймають увесь трудовий процес.
Показ трудових дій на тренажерах	
Роз'яснює учням сутність і умови роботи на тренажерах	Ознайомлення з цілями і умовами роботи на тренажерах
Пояснює принцип роботи визначеного тренажера.	Відпрацьовують операції: «включення» та «вимикання».
Демонструє виконання вправ.	Спостерігають виконання окремих операцій на визначеному тренажері
Пропонує декільком учням відтворити операції на тренажері.	Спостерігають, запам'ятовують послідовність дій.
Вказує на помилки, неточності, інструктує	Уважно аналізують припущені помилка та їх причини.
Формулює учням виконання практичного завдання на тренажері	Обмірковують виконання завдання.
Визначає алгоритм і ритм виконання завдання.	Включаються в активну діяльність із виконання завдання.
Контролює хід виконання вправ.	Виконують вправи та відповідають на запитання майстра.
Корегує виконання завдання.	Здійснюють самоконтроль.

Інструктування.

Інструктування – *комбінований методичний прийом*, що включає групу словесних, наочних і практичних методів, і є *основним* у роботі майстра виробничого навчання.

Словесне інструктування відбувається у вигляді розповіді, пояснення, бесіди, інструктажів. Словесне спілкування в процесі виробничого навчання виконує дві основні функції: *повідомлення* та *спонукання.* Але живе слово майстер виробничого навчання використовує і при застосуванні будь-якого іншого методу для підтримання пізнавальної активності учнів, попередження помилок у їх діях, надання допомоги у випадках утруднень тощо.

Письмове інструктування.

Застосування цього методу виробничого навчання пов'язано із використанням на заняттях різноманітної інструктивної навчальної документації (документів письмового інструктування) як самостійного джерела інформації.

Для практики виробничого навчання характерні такі види ***навчально-технічної документації письмового інструктування:***

- *інструкційні карти* – застосовуються в процесі освоєння та відпрацювання учнями трудових прийомів, способів, операцій, видів робіт;

- *інструкційно-технологічні* і *технологічні карти* – застосовуються при виконанні учнями навчально-виробничих робіт комплексного характеру;
- *навчальні алгоритми* – застосовуються на різних етапах навчально-виробничого процесу.

В ***інструкційних картках*** представлена інформація двох видів: *словесна* – описання раціональної послідовності, правил-рекомендацій та вказівок стосовно виконання принципів і способів, правил і критеріїв контролю та самоконтролю виконуваних дій, правил та способів щодо безпеки виконання дій, що вивчаються; *графічна* – малюнки, схеми, графіки тощо. Таким чином, інструкційна карта покроково дає розгорнуту орієнтовану основу дій учнів у процесі опанування ними відповідної трудової операції або виду роботи, які вивчаються.

Інструкційні картки представляють трудовий процес, що вивчається учнями (студентами, слухачами), у методично опрацьованому вигляді, тому цей вид документації письмового інструктування слід розглядати не тільки як навчальну документацію для учнів, але і як методичну документацію для майстра виробничого навчання.

Іншим типовим документом письмового інструктування є ***інструкційно-технологічні*** і ***технологічні картки***. На першій стадії включення учнів (студентів, слухачів) у навчально-виробничий процес комплексного характеру застосовуються, як правило, *інструкційно-технологічні картки*, у яких разом із розкриттям раціональної послідовності виконання навчально-виробничих робіт завершального характеру даються необхідні для правильного їх виконання інструктивні вказівки та пояснення, аналогічні інструкційним карткам. На проміжних та завершальних етапах виконання учнями робіт комплексного характеру більш доцільним є застосування *технологічних карт* (без інструктивних вказівок і пояснень), які розкривають раціональну послідовність технологічних операцій, переходів, характеризують технічне оснащення, найбільш раціональні режими і параметри, контрольно-перевірочні операції.

Інформація в інструкційно-технологічних та технологічних картках, як і в інструкційних картках, представляються двома видами – словесною і графічною.

Навчальні алгоритми застосовуються при навчанні учнів обслуговуванню, налагодженню, діагностиці несправностей, регулюванню складного обладнання, агрегатів та апаратури. Вони містять чіткі правила виконання робіт у різних типових ситуаціях. Навчальні алгоритми поділяються на *алгоритми пошуку* (несправностей, способів регулювання, раціональної

послідовності настроювання тощо) та *алгоритми дії*, які є різновидом технологічних карт.

Система вправ

Традиційно ***система вправ*** була і залишається *основним практичним методом виробничого навчання* і базується на цілеспрямованому і багаторазовому відтворенні учнями (студентами, слухачами) трудових дій і прийомів, проведених під керівництвом майстра виробничого навчання. *Мета* означеного методу – *формування і послідовне вдосконалення професійних умінь, формування навичок.*

Вимоги до системи вправ:

- ✓ вправи – не тільки повторення, але й обов'язкове ускладнення й удосконалення навчально-виробничих завдань;
- ✓ вправи повинні мати чітку навчальну мету і виробничі завдання, які тісно сполучаються між собою;
- ✓ у процесі виконання вправ в учнів (студентів, слухачів) повинна бути сформована міцна і усвідомлена основа своєї майбутньої професійної діяльності;
- ✓ учні (студенти, слухачі) повинні мати чіткі орієнтири для контролю і самоконтролю (еталони, робочі креслення, технічні вимоги тощо);
- ✓ на кожному етапі виконання вправ учні повинні мати чітке уявлення про результати своїх дій.

В *основу системи вправ* закладена *логіка процесу професійно-практичної підготовки,* яка проявляється через ієрархію взаємозалежних та взаємообумовлених дидактичних цілей, що постійно ускладнюються, а саме:

правильність → самостійність → точність → швидкість → продуктивність → творчість*

Отже, система вправ – ***класифікація вправ*** – складається з послідовності вправ ***таких видів***:

❖ *вправи з освоєння трудових прийомів і способів*, основною метою яких є формування первинних умінь учнів правильного виконання основних елементів трудового процесу – трудових прийомів і способів дій; такі вправи доцільно виконувати з використанням тренувальних пристосувань, які мають пристрої, що сигналізують про правильність відпрацювання трудових рухів;

❖ *вправи з освоєння трудових операцій, видів робіт* мають за мету формування в учнів правильності, самостійності і якості виконання всіх прийомів і способів у різних їх сполуках у відповідності до зразка, показаного майстром, або рекомендацій інструкційно-технологічної картки;

застосовуються майстром виробничого навчання при вивченні та засвоєнні учнями операційних тем навчальної програми;

❖ *вправи з освоєння трудових процесів*, мета яких: подальше відпрацювання та вдосконалення учнями раніше засвоєних трудових прийомів та операцій; засвоєння типових способів раціонального поєднання декількох трудових операцій у цілісний процес виконання робіт складного чи комплексного характеру; досягнення учнями відповідної швидкості, а надалі і продуктивності виконання робіт;

❖ *вправи з управління технологічними процесами*, які найбільш характерні при підготовці кваліфікованих робітників і спеціалістів, змістом діяльності яких є функції контролю і регулювання виробничих процесів (оператори, апаратники, машиністи кранів, транспортно-будівельних машин тощо). Специфікою таких вправ є те, що вони здійснюються, як правило, в умовах виробництва спочатку як *вправи-спостереження*, а потім *вправи-дублери*;

❖ *вправи з використанням тренажерів* застосовуються у випадках, коли умови процесу навчання не дозволяють ефективно організувати такі вправи в умовах реального виробництва. За конструкцією і призначенням тренажери можна поділити на такі групи:

- тренажери, що моделюють пристрої і функції технічних об’єктів;
- тренажери, призначені для формування умінь інтелектуальної діяльності (тренажери-імітатори);
- тренувальні пристрої, призначені для полегшення формування будь-якого рушійного навику (координація рухів рук при фігурному обточуванні деталі на токарному верстаті, різання слюсарною ножівкою тощо);
- комп’ютерне моделювання з використанням педагогічних програмних засобів.

Інтерактивні методи

Професійно-практична підготовка за своєю сутністю – процес активний, у ході якого здобувачі професійної освіти завжди зайняті практичною навчально-виробничою діяльністю. Однак їх практичні дії характеризують тільки зовнішню процесуальну активність, яка може бути суто механічною, чисто імітаційною, відтворювальною, бездумною.

Істинна активність учнів (студентів, слухачів) у процесі виконання ними навчально-виробничих завдань – це активність розумова, творча, яка проявляється в усвідомленому корегуванні ними особистих дій, у їх самостійному виборі і доцільному поєднанні способів власної діяльності, яка здатна призвести до позитивних результатів, у плануванні своєї праці, аналізі. попередженні й усуненні своїх помилок. *Активність учнів у продуктивній*

праці – це їх спроможність за зовнішніми ознаками роботи механізму, агрегату, установки уявити внутрішній процес і на основі аналізу цих ознак прийняти у необхідних випадках доцільні рішення з його регулювання та налагодження; це раціоналізація засвоєних ним способів діяльності, виробнича кмітливість, спроможність вправно діяти у змінених умовах.

Отже, *у навчально-виробничому процесі професійно-практичної підготовки активізується не метод навчання, а навчальна діяльність учнів (студентів, слухачів). Кожен метод настільки сприяє активності навчання, наскільки активно він стимулює зовнішню та внутрішню активність учнів у процесі навчання.*

На уроках виробничого навчання можливе ефективне використання інтерактивних методів з професійно-теоретичної підготовки з урахуванням специфіки і логіки професійно-практичної підготовки, таких як евристична бесіда, імітаційний тренінг, кейс-метод, рольові і ділові ігри, моделювання, майстер-клас тощо.

Евристична бесіда з точки зору рівня і характеру пізнавальної діяльності учнів відноситься до частково-пошукових методів. Це метод аналізу економічних, технічних та інших явищ і процесів, прийняття рішення, основаного на інтуїції, кмітливості, аналогіях, досвіду, винахідливості, які спираються на особливі властивості людського мозку вирішувати задачі, для яких формальний алгоритм, спосіб рішення є невідомим.

Сутність застосування цього методу на уроках виробничого навчання полягає у тому, що майстер шляхом постановки перед учнями визначених питань і сумісних з ними розміркувань підводить їх до конкретних висновків, які є сутністю явищ, процесів, правил, закономірностей, що розглядаються. При цьому майстер стимулює в учнів бажання відтворювати та використовувати набуті ними теоретичні та практичні знання і уміння, виробничий досвід, порівнювати, співставляти, робити висновки. Визначальне значення для ефективного застосування цього методу є правильний підбір, формулювання та постановка питань, які є головним «інструментом» евристичної бесіди.

Метод рішення технічних завдань застосовується при інструктуванні учнів, формуванні орієнтованої основи дій на етапі освоєння професії, коли їм належить виконувати навчально-виробничі завдання достатньо високого рівня складності. Застосування цього методу дає ефект тільки за умови високої активності і позитивної мотивації учнів.

До числа *типових технічних завдань*, характерних для професійно-практичної підготовки, можна віднести:

- ✓ розрахунки режимів обробки, налагодження, регулювання;
- ✓ розробка та налагодження управляючих програм для ефективної роботи обладнання (наприклад, верстатів із програмним управлінням);
- ✓ знаходження необхідних даних у таблицях, довідниках, діаграмах тощо;
- ✓ визначення режимів та параметрів виконання навчально-виробничих робіт із використанням кінематичних (принципових) схем обладнання;
- ✓ розробка монтажних схем на основі принципових та інші.

Метод аналізу конкретних виробничих ситуацій ефективно застосовується перед початком виконання учнями навчально-виробничих робіт для актуалізації, закріплення і перевірки їх знань та умінь, а також після виконання робіт з метою обговорення та підведення підсумків за результатами їх діяльності.

Методика застосування цього методу складається з моделювання майстром змісту конкретної виробничої ситуації , формулювання запитань до цієї ситуації, організації процесу її вирішення. Ситуація може бути представлена: словесною інформацією, показом кінофрагменту без коментарів, розігруванням рольової сценки, інструктивно-технологічною документацією із нестачею даних або помилковими даними тощо.

Формулювання запитань або завдань згідно зі змодельованою ситуацією може бути таким:

- ✓ *«Визначте причинно-наслідкові зв'язки змодельованої ситуації»;*
- ✓ *«Назвіть помилки учасників ситуації та причини цих помилок»;*
- ✓ *«Запропонуйте свій варіант вирішення даної ситуації» тощо.*

2.6. Оцінювання і контроль навчальних досягнень здобувачів професійної освіти

2.6.1. Мета, завдання і принципи педагогічного контролю у закладах професійної освіти

Контроль — одна із основних функцій управління у закладах професійної освіти, спрямована на одержання інформації про стан освітнього процесу та його результативність. Сучасна педагогічна наука орієнтується на створення у кожному навчальному закладі чіткої системи контролю за освітнім процесом, яка базується на таких *основоположних засадах*:

- узгодження управління закладами професійної освіти із загальною концепцією розбудови національної освіти;
- чітке визначення стратегічної мети розвитку навчального закладу, тактичних завдань, проміжних та кінцевих результатів;
- розробка програм контрольно-аналітичної діяльності навчального закладу з точним визначенням критеріїв якості та ефективності управління;
- використання самоаналізу, самодіагностики та відповідного педагогічного інструментарію у практиці здійснення педагогічного контролю у закладах професійної освіти.

Складовою частиною цільового педагогічного контролю є експертиза управління освітнім процесом у закладі професійної освіти, яка спрямована на підвищення його ефективності, координацію діяльності педагогічних кадрів за єдиною метою, наданням їм адресної допомоги, виявлення проблем і запобігання розвитку негативних тенденцій в освітньому процесі.

Якісна та ефективна контрольно-аналітична діяльність керівництва закладу професійної освіти дозволяє реалізувати системний підхід до процесу контролю як функції управління і забезпечити умови високої фахової та педагогічної майстерності педагога, його навчально-організаційної, науково-методичної, етичної, технічної підготовки, його впливу на становлення особистості здобувача професійної освіти.

Складовою частиною цільового контролю є *експертиза управління освітнім процесом у закладі професійної (професійно-технічної) освіти*, яка спрямована на підвищення ефективності закладу у підготовці кваліфікованих робітників, координацію діяльності педагогічних кадрів за єдиною метою, наданням їм адресної інструктивно-організаційної та методичної допомоги.

Педагогічний контроль у закладах професійної освіти здійснюється за такими *етапами*:

- Визначення мети і задач педагогічного контролю, його планування.
- Організація і проведення контрольних заходів, отримання інформації.
- Аналіз отриманої інформації, висновки про результати перевірки.
- Напрацювання пропозицій з удосконалення освітнього процесу.

Мета педагогічного контролю у закладі професійної освіти - *досягнення відповідності функціонування і розвитку освітнього процесу вимогам державного стандарту професійно-технічної освіти* [7].

Завдання педагогічного контролю у закладі професійної освіти:

- Здійснення контролю над виконанням законодавчих і нормативних документів у сфері професійно-технічної освіти.

- Діагностика, аналіз і експертна оцінка ефективності діяльності педагогічного колективу.
- Вивчення результатів педагогічної діяльності, виявлення позитивних і негативних тенденцій в організації освітнього процесу, розробка пропозицій щодо усунення негативних явищ та підвищення якості надання освітніх послуг.
- Надання методичної та консультативної допомоги педагогічним працівникам за результатами аналізу проведеного контролю.
- Впровадження у педагогічну практику навчального заходу сучасних освітніх і новітніх виробничих технологій з метою удосконалення і підвищення ефективності професійної підготовки у навчальному закладі.
- Створення атмосфери зацікавленості, довіри і спільної творчості серед всіх учасників освітнього процесу закладу професійної освіти

Об'єкти педагогічного контролю у закладах професійної освіти:

- ❖ навчально-виробничий процес та умови його проведення.
- ❖ стан навчально-методичного супроводу освітнього процесу;
- ❖ рівень та якість інформаційного середовища;
- ❖ стан охорони праці та безпечних умов діяльності у закладі професійної освіти;
- ❖ стан навчально-виховного процесу та умови його проведення;
- ❖ стан науково-методичної та експериментальної діяльності
- ❖ стан виявлення, вивчення та впровадження перспективного педагогічного досвіду.
- ❖ стан підвищення рівня професійної компетентності педагогів.

Алгоритм проведення педагогічного контролю

- ✓ Визначення цілей і завдань контролю.
- ✓ Оцінювання точності та значущості інформації, представленої для контролю.
- ✓ Визначення критеріїв оцінювання результатів.
- ✓ Визначення форм, методів та засобів контролю.
- ✓ Повідомлення про все це педагогічних працівників як суб'єктів педагогічного контролю

Успішне досягнення мети і вирішення завдань педагогічного контролю у закладі професійної освіти можливе тільки за умови реалізації наступних ***принципів (вимог)***: цілеспрямованість, всебічність, об'єктивність, систематичність, дієвість, прозорість, компетентність, індивідуалізованість [7].

Цілеспрямованість контролю полягає в точному виборі керівництвом закладу професійної освіти мети контролю щодо спрямування контролюючих заходів на вирішення головних освітніх завдань, які стоять перед колективом і дієво вплинути на його роботу.

Всебічність контролю передбачає контроль всіх сфер освітнього процесу, всіх категорій педагогічних працівників, всього комплексу забезпечення навчально-виробничого і виховного процесів. При виконанні цієї вимоги чітко простежується зв'язок діяльності закладу професійної освіти з реаліями суспільного життя, підвищується рівень значущості підготовки кваліфікованих робітників відповідно запитів сучасного ринку праці.

Об'єктивність контролю – це визначення реального стану справ, точної картини педагогічних явищ, їх принципова оцінка. Для розробки і прийняття подальших зважених рішень необхідне глибоке знання фактів, стан об'єкту контролю, достовірна інформація про нього. Висновки керівництва закладу професійної освіти за результатами проведеного контролю повинні бути обґрунтованими: окрім відображення негативних явищ, вони повинні передбачати дієву допомогу педагогам, спрямовану на усунення і попередження недоліків і помилок у всіх видах їх діяльності.

Систематичність контролю - це постійне, планомірне, логічне вивчення стану освітнього процесу і перевірки діяльності всіх учасників педагогічного процесу (педагогів і здобувачів професійної освіти) впродовж всього навчального року, що дозволяє відстежити рівень зростання професійної компетентності педагогічних працівників, підвищення якості навчальних досягнень учнів (студентів, слухачів), своєчасно виявити недоліки й утруднення в роботі окремих педагогів та їх причини, надати необхідну методичну допомогу.

Дієвість контролю – це його результативність, оперативна реалізація рішень, прийнятих за його результатами. Основна функція контролю – не тільки у виявленні недоліків, помилок у діяльності учасників освітнього процесу, але і у визначенні позитивного і перспективного досвіду діяльності педагогічного колективу для подальшого удосконалення рівня професійної підготовки кваліфікованих фахівців. Проте негативні результати контрольних заходів повинні бути конкретними: названі особи, розкриті причини, розроблені заходи для ліквідації недоліків, вказані терміни перевірки виконання прийнятих рішень. Результативність контролю досягається не кількістю перевірок, а глибоким аналізом їх результатів, об'єктивними висновками, конструктивними пропозиціями, продуманою наступною роботою, спрямованою на ліквідацію недоліків і закріплення досягнутих успіхів.

Прозорість контролю. Як правило, контроль здійснюється відкрито. Попереднім наказом по навчальному закладу оголошуються факт проведення контролю, терміни його проведення, визначаються об'єкти контролю. В обговоренні результатів проведених контрольних заходів бере участь весь педагогічний колектив навчального закладу. За результатами контролю проводяться наступні педагогічні і методичні наради, видаються відповідні накази.

Компетентність осіб, здійснюючих контроль - дуже важливий аспект, який впливає на результати його проведення. Контролююча особа повинна мати високий рівень професійної компетентності, бути ознайомленою із своїми функціями, не допускати проявів особистого відношення до членів педагогічного колективу, не перетворювати контроль у зведення особистих рахунків та нагнітання остраху. Контролюючі посадові особи повинні володіти методикою контролю, вмінням побачити досягнення і недоліки, прогнозувати перспективу за результатами контролю.

Індивідуалізація контролю означає обов'язкове урахування своєрідності кожної особистості (темпераменту, рівня пізнавальних інтересів, емоційно-моральної чутливості, типу мислення і пам'яті, вольових якостей тощо) при виборі форм і методів контролю, визначенні характеру методичних рекомендацій. Ігнорування керівником навчального закладу індивідуальних особливостей педагога або їх незнання може призвести до відсутності взаєморозуміння, порушення єдності педагогічних позицій і навіть до протидії.

Функції педагогічного контролю:

- *інформаційна* – одержання інформації про фактичний стан перебігу освітнього процесу у закладі професійної освіти;
- *діагностична* – аналіз отриманої інформації і діагностування його результатів;
- *коригуюча* - коригування процесів проектування, планування і організації професійної підготовки; усунення недоліків, виявлених за результатами контролю:
- *регулююча* – упорядкування освітнього процесу у відповідності до законодавчо-нормативних вимог МОН України.

2.6.2. Види і методи контролю навчальних досягнень учнів

Контроль навчальних досягнень здобувачів професійної освіти, в узагальненому вигляді, визначається як операція зіставлення запланованого результату з еталонними вимогами або стандартами [7]. Процес контролю навчальних досягнень можна представити у вигляді формули:

$$К = В + В_м + О_ц$$

де: ***К – контроль; В – виявлення; $В_м$ – вимірювання; $О_ц$ – оцінювання.***

Таким чином, контроль навчальних досягнень включає декілька *етапів*:

- ✓ розпізнавання та виявлення навчального матеріалу, засвоєного учнями (студентами, слухачами);
- ✓ вимірювання засвоєного навчального матеріалу: за рівнями засвоєння, за повнотою, за усвідомленістю тощо;
- ✓ оцінювання результату учіння за визначеною шкалою.

Контроль забезпечує успішне досягнення поставленої мети. Процес контролю складається з установлення стандартів, виміру фактично досягнутих успіхів і проведення корекції у випадку, якщо отримані результати істотно відрізняються від установлених стандартів.

Цілі контролю *навчальних досягнень учнів:*

- ➢ діагностика і констатація обсягу та рівнів сформованих знань і вмінь здобувачів професійної освіти;
- ➢ одержання інформації про характер пізнавальної діяльності, самостійності й активності учнів (студентів, слухачів) у процесі навчання;
- ➢ визначення ефективності діяльності педагогів закладу професійної освіти;
- ➢ стимулювання і мотивація щодо удосконалення діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Види контролю навчальних досягнень учнів

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у ПТНЗ (Наказ МОН України №419 від 30.05.2006), заклади професійної (професійно-технічної) освіти, органи управління освітою, засновники ЗП(ПТ)О організовують та здійснюють поточний, тематичний, проміжний і вихідний контроль навчальних досягнень учнів, слухачів, рівень їхньої кваліфікаційної атестації.

Попередній (вхідний) контроль проводиться для виявлення вхідного рівня навченості здобувачів професійної освіти і є необхідною передумовою для планування, управління освітнім процесом у закладі професійної освіти і визначення припустимої складності навчального матеріалу. Попередній контроль може бути застосований на початку навчального року, перед вивченням розділу, теми, модуля з метою виявлення базових знань, досвіду учнів.

Поточний контроль передбачає поурочне опитування учнів, слухачів, проведення контрольних і перевірочних робіт, тематичне тестування та інші форми контролю, що не суперечать етичним та медико-педагогічним нормам.

Перевірочні роботи є формою поточного контролю вмінь та навичок учнів, слухачів.

Тематичний контроль застосовується для оцінювання навчальних досягнень учнів, слухачів по завершенню вивчення теми робочої навчальної програми.

Педагогічні працівники, органи управління освітою, керівники ЗП(ПТ)О самостійно обирають форму поточного, тематичного контролю рівнів навчальних досягнень учнів, слухачів.

Проміжний контроль передбачає семестрові заліки, семестрову атестацію (іспити), річні підсумкові заліки, річну атестацію (річні підсумкові іспити), проміжну кваліфікаційну атестацію (кваліфікаційний іспит), індивідуальні завдання учням, слухачам.

Вихідний контроль передбачає державну кваліфікаційну атестацію, яка включає: кваліфікаційну пробну роботу, яка відповідає вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника ЗП(ПТ)О відповідного кваліфікаційного рівня; державний кваліфікаційний іспит або захист дипломної роботи, проекту чи творчої роботи, що їх замінює.

Форми і періодичність проміжного та вихідного контролю визначаються робочими навчальними планами. Додержання зазначених у робочому навчальному плані конкретних форм проміжного і вихідного контролю та їх періодичність є обов'язковими.

Коригуючий контроль застосовують для створення мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів, актуалізації їх знань і досвіду.

Констатуючий контроль дозволяє оцінити результат завершеного навчального процесу. Порівняння попереднього (вхідного) і кінцевого рівнів дозволяє об'єктивно визначити обсяг сформованих знань, умінь і навичок здобувачів професійної освіти та рівень їх засвоєння.

Забезпечення контролю освітнього процесу у закладі професійної освіти здійснюється за *графіком,* що складається під керівництвом заступника директора з навчально-виробничої роботи на семестр та затверджується керівником навчального закладу. Графіком визначаються терміни проведення контролюючих, перевірних робіт з метою виявлення рівнів навчальних досягнень учнів, слухачів з окремих тем робочих навчальних програм з професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. З урахуванням підсумків навчальних досягнень учнів у навчальних групах визначається якість проведення навчально-організаційної та методичної видів діяльності педагогічних працівників закладу професійної освіти.. Підсумки вивчення

роботи педагогічних працівників розглядаються на засіданні педагогічної ради та враховуються при їх атестації.

Завдання для планових контрольних і перевірочних робіт розробляються педагогічними працівниками, розглядаються і схвалюються методичними комісіями та затверджуються заступниками керівників відповідного напряму роботи.

Методи контролю навчальних досягнень учнів [4]

Призначення методів контролю – забезпечення своєчасного і всебічного зворотного зв'язку між учнями (студентами, слухачами) і педагогом, на підставі якого встановлюється ступінь засвоєння учнями знань, умінь і навичок. Мета контролю визначає вибір методів. У закладах професійної освіти застосовуються такі ***методи контролю*** знань, умінь і навичок учнів: усне (комбіноване) опитування; письмова перевірка; практична перевірка; програмований стандартизований контроль; тестовий контроль.

Усне опитування сприяє встановленню безпосереднього контакту між педагогом і учнями. Усне опитування вимагає від викладача попередньої підготовки: вибору змісту запитань і завдань, способів активізації пізнавальної діяльності учнів. При підготовці до усного опитування викладач може діяти за такою схемою:

- ✓ виділити вузлові питання теми (модульного елемента), важливі для глибокого розуміння і усвідомлення учнями навчального матеріалу;
- ✓ визначити рівень засвоєння знань учнем із цих запитань або середній рівень для групи учнів;
- ✓ сформулювати питання і завдання, адекватні запланованому рівню засвоєння.

У процесі усного опитування педагог має змогу оцінити рівень знань, а шляхом навідних запитань надати допомогу слабкому учню і підвищити складність завдання сильному. Основою підготовки до усного опитування є формулювання питання, завдання.

Розрізняють фронтальне, індивідуальне та комбіноване усне опитування. *Фронтальне опитування* проводиться у вигляді бесіди і дозволяє педагогу включити в активну розумову діяльність всю навчальну групу. Для цього запитання повинні допускати стислу форму відповіді і бути логічно послідовними, що дозволить педагогу розкрити зміст теми заняття, розділу, програми. *Індивідуальне опитування* припускає повну самостійну відповідь учня, тому відіграє важливу роль у розвитку його мови і мислення. Запитання індивідуального опитування повинні бути конкретними, ємкими, мати

прикладний характер. Класифікація і характеристика запитань, які застосовуються при усному опитуванні, приведена в таблицях 2.6.2.1. і 2.6.2.2 .

Таблиця 2.6.2.1.

Класифікація запитань в процесі усного опитування

Підстава для класифікації	Групи запитань
За типом	• уточнюючі; • запитання, які доповнюють.
За змістом	• інформаційні; • дослідницькі.
За мірою виявлення знань	• основні; • додаткові; • допоміжні.
За функцією в навчальному процесі	• контролюючі; • стимулюючі.
За формою побудови запитання	• прості; • складні.
За формою побудови відповіді	• відкриті; • закриті.

Таблиця 2.6.2.2.

Характеристика різних груп запитань

№ з/п	Група запитань	Характеристика запитань
1.	***Уточнюючі***	Відповідь закладена в запитанні у вигляді готового судження.
2.	***Запитання, які доповнюють***	Вимагають знань, не визначених попереднім запитанням.
3.	***Інформаційні***	У ролі оператора виступають навідні вимоги.
4.	***Проблемні***	Пошукові запитання, на які не існує однозначної відповіді.
5.	***Основні***	Метою є потреба повної інформації про об'єкт.
6.	***Додаткові***	Мета – потреба часткової інформації про об'єкт.
7.	***Допоміжні***	Приводять учня до правильної відповіді.
8.	***Контролюючі***	Мета – перевірка результатів навчання на визначених етапах навчального процесу та рівня засвоєння знань і умінь.
9.	***Стимулюючі***	Мета – формування пізнавального інтересу. *Запитання-сумнів*: - «А може бути…?» - «Можливий такий варіант…?» *Запитання-подив* - містить протиріччя. *Запитання-підказка:* - «А якщо спробувати…?» - «Можливо, правильна відповідь буде такою…?» *Запитання-схвалення:*

		- «Ви на правильному шляху, але поясніть…?» - «Молодці, тепер давайте подумаємо…?»
10.	***Прості***	Вимагають однозначної відповіді.
11.	***Складні***	Складаються з декількох простих відповідей.
12.	***Відкриті***	Відсутні варіанти відповідей, потрібно дати вільну відповідь.
13.	***Закриті***	Необхідно вибрати варіант відповіді із запропонованих.

Письмова перевірка (зрізи навчальних досягнень учнів) передбачає виявлення знань і вмінь учнів за допомогою виконання самостійних робіт. За змістом і формою самостійні роботи можуть бути різноманітними:

- ✓ диктанти (словарні, математичні, графічні, технологічні);
- ✓ письмові відповіді на запитання або завдання за темою заняття чи програми;
- ✓ виконання практичних завдань прикладного характеру;
- ✓ розробка схем, креслень, алгоритмів;
- ✓ підготовка рефератів, опорних конспектів тощо.

За тривалістю письмові роботи можуть бути *короткочасними* (10-15 хв.) та *тривалими* (1-2 академічні години). При плануванні письмових робіт варто передбачати завдання різного рівня засвоєння: відтворення фактичного матеріалу, вирішення проблем, творче використання знань і вмінь у різних виробничих ситуаціях.

Практична перевірка дозволяє виявити вміння учнів застосовувати знання на практиці, рівень опанування ними вмінь і навичок, необхідних для виконання професійної діяльності. Практичні завдання при вивченні тем загальнотехнічних і спеціальних навчальних дисциплін та тем програми виробничого навчання включають: проведення різних вимірів і розрахунків, складання, розбирання, налагодження машин і механізмів, діагностику несправностей, настроювання приладів, розробку технічної документації, виявлення властивостей матеріалів, аналіз виробничих ситуацій тощо. Метод практичної перевірки використовується на лабораторних роботах, практичних заняттях, при виконанні проектів, при проходженні виробничої практики.

Програмований (стандартизований) контроль полягає в тому, що учням (студентам, слухачам) пропонуються однакові за кількістю і складністю контрольні завдання, запитання. Стандартизувати можна такі характеристики

засвоєння навчальної інформації, як повноту, правильність, точність. При використанні цього методу контролю неможливо однозначно визначити продуктивність, критичність, аналітичність мислення учнів (студентів, слухачів). Питання для програмованого контролю передбачають тільки стислу і точну відповідь.

Окрім вище означених методів педагогічного контролю у закладах професійної освіти впроваджуються методи:

- спостереження,
- порівняння,
- анкетування,
- перевірка плануючої документації,
- відвідування, аналіз відкритих занять та позаурочних навчальних і виховних заходів.

2.6.3. Методика впровадження тестового контролю в процес професійної підготовки

В процесі проектування і планування проектуванні освітнього процесу у закладах професійної освіти перед педагогом постає завдання вибору методів і форм контролю навчальних досягнень учнів. Необхідність забезпечення перевірки й оцінювання не тільки результату, а й процесу навчання сприяє пошуку оперативних та об'єктивних методів контролю знань. Об'єктивний підхід до оцінювання полягає в тому, що для виявлення знань необхідно використовувати адекватний інструмент. Традиційними способами контролю досить складно об'єктивно оцінити досягнення учнів (студентів, слухачів), попри розроблену і застосовувану нині 12-бальну шкалу оцінювання. У деякій мірі при оцінюванні відіграє роль суб'єктивне враження, через відсутність точного еталону-зразку правильного і послідовного виконання дій. Більш об'єктивним способом контролю вважається тестування. Сучасна методика пропонує ***тест*** як інструмент вимірювання рівня знань, за допомогою якого можна як об’єктивно виявити якість навчання, так і оптимально керувати навчальним процесом.

Термін *«тест»* (англ. *test*) означає «іспит, проба, випробування». Слід відзначити, що у педагогічних вимірюваннях тести використовують для діагностування різних сторін розвитку особистості учня. Розрізняють: тести засвоєння знань та умінь (тести успішності); тести розумової обдарованості (тести інтелекту); тести інтересів; тести спеціальних здібностей; тести характерологічні (особистісні тести); тести визначення окремих психічних функцій (пам’яті, уваги тощо).

У цьому розділі будуть розглянуті тільки *тести успішності*.

Тест *– це контрольне завдання на виконання діяльності даного рівня, яке дозволяє об'єктивно виміpити ступінь її засвоєння відповідно до визначеної системи оцінок.* У цю систему оцінок обов'язково входить еталон, тобто зразок правильного рішення завдання [4]:

$$\boldsymbol{T = З + E}$$

де: ***Т*** *– тест успішності;* ***З*** *– завдання;* ***Е*** *– еталон відповіді.*

У випадку некомп'ютерного тестового контролю учень виконує письмове завдання або завдання у вигляді ручних (мануальних) дій, еталон відповіді при цьому перебуває у викладача.

При комп'ютерному тестовому контролі учню дається завдання і закодовані відповіді; такий спосіб тестування застосовують для перевірки першого (рівня знайомства) і частково другого (репродуктивного) рівнів засвоєння. Однак, розвиток комп'ютерної техніки відкриває широкі перспективи для роботи над тестами другого і третього рівнів засвоєння.

Критерієм, за яким можна судити про правильне виконання тесту, є ***коефіцієнт засвоєння*** $\boldsymbol{K_\alpha}$**.** Ця величина визначається за формулою:

$$K_\alpha = \frac{a}{p}$$

де: ***а*** **–** кількість правильно виконаних суттєвих операцій; ***р*** **–** кількість суттєвих операцій, які необхідно виконати для розв’язання контрольного завдання (тесту).

При контролі засвоєння знань, умінь і навичок *операцією* буде кожна нерозподілена дія, яку повинен виконати учень відповідно до завдання.

Суттєві операції – це операції, що відображають засвоєння знань, умінь і навичок за контрольними навчальними елементами.

Тест успішності *– це сукупність спеціально підібраних завдань, які потребують однозначних відповідей для виявлення знань та умінь учнів* [3].

Серед *переваг тестування* перед іншими формами контролю навчальних досягнень здобувачів професійної освіти можна відзначити такі:

- рівень володіння теоретичним та фактичним матеріалом перевіряється швидше, ніж при використанні традиційних методів контролю навчальних досягнень учнів;
- перевірка знань стає більш об'єктивною;
- процес перевірки спрощується у своїх процедурних аспектах;
- при використанні тестів зменшується емоційне напруження учнів, характерне для традиційних методів контролю успішності;

- тестування є однією з найбільш технологічних форм проведення автоматизованого контролю (у цьому аспекті жоден з відомих методів контролю успішності не витримує порівняння з тестуванням).

За ***конструкцією завдань*** тести успішності поділяють на:

- ✓ *закриті (з вибірковою відповіддю),* коли учень обирає з переліку поданих варіантів ту відповідь (відповіді), яку він вважає правильною;
- ✓ *відкриті (з конструйованою відповіддю),* що вимагають від учня самостійного формулювання відповіді.

Найбільше широко застосовуються тести, класифіковані за рівнями засвоєння знань, умінь і навичок.

Класифікація тестів за рівнем засвоєння [4]

❖ Для **першого рівня засвоєння** *(рівень знайомства)* застосовують тести: *на впізнання (альтернативні), розрізнення (вибіркові), співвідношення, класифікацію.* Усі ці тести одночасно мають і завдання, і відповідь, а учню потрібно виконати діяльність з упізнавання, тобто співвіднести об'єкт і задану ознаку.

Тест упізнання (альтернативний). Учню задається запитання явно вірне або явно невірне, яке вимагає альтернативної відповіді «так» чи «ні» (кількість запитань у тесті позначено символом ***P***).

Тест упізнання (альтернативний)	
Сталь марки Х18Н10Т відноситься до нержавіючих сталей? *P= 1*	*Так*
	Ні

Недоліком таких тестів варто вважати можливість легкого вгадування правильної відповіді. З метою ускладнення тестів можливе введення третього варіанта відповіді «в залежності від…».

Тест розрізнення (вибірковий) разом із запитанням (завданням) містить і відповіді, з яких необхідно вибрати правильний варіант (один чи декілька). Відповіді такого тесту можуть бути подані у вигляді: термінів, назв, понять, формулювань, позначень, одиниць вимірів, числових значень, формул, ознак, характеристик, залежностей, графічних зображень. У тестах розрізнення рекомендується не приводити абсурдні варіанти відповідей.

Якщо тест припускає декілька правильних відповідей, це повинно бути ясно за змістом поставленого запитання *(еталон вказує на кількість правильних відповідей)*. У таких тестах значно зменшується ймовірність угадування, оскільки можливе включення трьох і більше варіантів відповідей.

Тест розрізнення (вибірковий)

Чим можна пояснити високу міцність мартенситу?

1. *Формою елементарного осередку.*
2. *Кількістю атомів вуглецю в осередку.*
3. *Деформацією кристалічних ґрат.*
4. *Великою кількістю атомів в елементарному осередку.*

Еталон:3

Тести співвідношення і класифікації пропонують знайти співвідношення між об'єктами та їх параметрами (властивостями), розташованих у двох стовпчиках. Учню необхідно зіставити елементи із двох стовпчиків і вибрати правильне співвідношення за еталоном.

Тест співвідношення

Вкажіть правильне співвідношення між назвою сталі та її маркою.

1. *Хромиста сталь*	***A.*** *60С2*
2. *Шарикопідшипникова сталь*	***B.*** *Х18Н10Т*
3. *Нержавіюча сталь*	***C.*** *9ХС*
4. *Пружинно-ресорна сталь*	***D.*** *ШХ15*

Еталон: 1-C; 2-D; 3-B; 4-A;

❖ **Тести другого рівня засвоєння** *(репродуктивний рівень)* призначені для виявлення вмінь учнів відтворювати по пам’яті раніше засвоєну інформацію без підказки ззовні, розв’язувати на цій основі типові задачі, виконувати типові практичні роботи. Тести другого рівня подають у вигляді таких різновидів: *тести підстановки, тести конструктивного відтворення, тести типові задачі, тести процеси, мануальні тести.*

Тести підстановки можуть мати у завданні різноманітні види інформації: словесний текст, формули, креслення, схему, але у наданій інформації пропущені складові: слова, індекси, умовні позначення, схем, деталей тощо. Отримавши завдання, учень повинен відтворити у пам'яті та заповнити пропуски, що містяться у тестовому завданні.

Тест підстановка

Заповніть пропуски: «Сплави, у яких _ _ _ _ _ _ другого компоненту не перевищує_ _ _ _ _ _ у _ _ _ _ стані кристалізуються як _ _ _ _ _ _ _ — _ розчини»

1.	*концентрація;*	*4.*	*твердому;*
2.	*граничної;*	*5.*	*однорідні;*
3.	*розчинності*	*6.*	*тверді.*

Конструктивні тести вимагають від учнів самостійного відтворення інформації по пам’яті без будь-якої підказки. Учню необхідно дати по пам’яті

відповідь стосовно сформульованого завдання. Формулюваннями до таких завдань можуть бути такі словосполучення:

- *«відтворіть формулювання...»;*
- *«дайте характеристику...»;*
- *«напишіть формулу (рівняння)...»;*
- *«доведіть теорему...» тощо.*

Конструктивний тест

Напишіть формулу закону Ома для електричного кола.

Еталон: I = V/R;

***P = 4** (I,V,/,R)*

Тести – типові задачі перевіряють уміння учнів відтворити відому послідовність навчальних дій (правило) для одержання очікуваного результату. Умови таких тестів-задач дозволяють знаходити рішення без додаткових перетворень на основі попереднього навчання і служать: для перевірки вмінь застосовувати знання в практичній діяльності у типових умовах, засвоєння алгоритмів розв'язання, правильності обчислень, знання розмірності величин.

Тест - типова задача

На ділянці електричного кола з опором R=50м вольтметр показує напругу V=10В . Які будуть показання амперметра?

Еталон:

I=V/R, A

I=10/5=2(A)

***P = 4** (10, /, 5, 2)*

До тестів-задач можна віднести практичні завдання із загальнотехнічних і спеціальних навчальних предметів: розрахунок і побудова опор діючих навантажень, підбір перетинів і матеріалу балок, розрахунки кінематики механізмів тощо.

Тести-процеси призначені для перевірки підготовленості учнів до розробки змісту і послідовності технологічних процесів. Еталонами цих тестів може служити інструкційно-технологічна документація з повним описом усіх операцій. Наприклад, тест-процес включає завдання із самостійної розробки технологічного процесу на виготовлення деталі. Для виконання такого завдання додається креслення деталі, вказується матеріал заготовки. Можна запропонувати учням вибрати тип устаткування і вимірювального інструменту виходячи із визначених показників (економічність, продуктивність). Еталоном

до такого тесту-процесу буде правильно розроблена технологічна карта. Можливо скласти тест-процес на одну чи декілька операцій.

Мануальні тести призначені для тестування практичних умінь і навичок учнів. Еталоном такого тесту може служити інструкційна чи інструкційно-технологічна карта в залежності від виду виконуваних робіт. Тестування рекомендується проводити на діючому устаткуванні, тренажерах, моделях. Перевірити правильність мануального тесту складніше, оскільки перевірка здійснюється в ході виконання роботи. Іноді контролюється тільки кінцевий результат – якість роботи, пропускаючи окремі операції. Однак така оцінка не завжди доцільна, оскільки неможливо проконтролювати правильність виконання кожної операції, уміння використовувати вимірювальний інструмент, вибирати безпечні способи діяльності тощо.

❖ **Тести третього рівня** *(рівень умінь і навичок)* – це ***нетипові задачі та завдання,*** розв’язати які учень може в процесі евристичної діяльності: провести перетворення вихідних умов так, щоб вони підійшли під типовий алгоритм діяльності; відкоригувати відомий спосіб діяльності так, щоб його можна було застосувати в нестандартній ситуації. *Еталоном у даному випадку буде служити* послідовність навчальних дій із вибору оптимального варіанту розв’язання. Задачі (завдання) цього рівня можуть бути такого змісту: вибір і розробка раціонального алгоритму діяльності, оцінювання нестандартної ситуації і вибір методу розв’язання, використання знань у нових умовах, зміна відомого алгоритму у зв'язку зі зміною мети тощо.

❖ **Тести четвертого рівня** *(рівень знань – трансформацій)* спрямовані на виявлення творчих умінь учнів. ***Тести-проблеми*** як завдання містять проблемні запитання, складні завдання, алгоритм розв’язання яких учням невідомий. *Еталон у даному випадку відсутній*, але може враховуватися думка досвідчених експертів (фахівців) за даною проблемою. Слід зазначити, що під творчою діяльністю учнів варто розуміти не тільки створення принципово нового (об'єктивна новизна), але і створення нового, невідомого учням (суб'єктивна новизна). Прикладами творчої діяльності учнів може служити: раціоналізаторство, моделювання, винахідництво, технічна творчість.

Узагальнені дані з діяльності учнів і відповідних їй видів тестового контролю приведені в *таблиці 2.6.3.1*.

При розробці тестів різного рівня необхідно враховувати ***вимоги***, які до них пред'являються:

- ✓ *відповідність* тесту змісту й обсягу отриманої учнями інформації;

- ✓ *валідність* – це точна відповідність тестових завдань дидактичній меті як за рівнем знань, так і за рівнем діяльності;
- ✓ *простота* – тест повинен мати чітке формулювання завдання на діяльність учнів тільки за одним конкретним рівнем;
- ✓ *доступність (визначеність)* – учні, прочитавши завдання тесту, повинні зрозуміти, яку діяльність їм необхідно виконати;
- ✓ *докладність змісту* завдання і лаконічність відповідей;
- ✓ *ідентичність* усіх тестових відповідей тестів за формою, тематикою, обсягом;
- ✓ *рекомендована кількість* відповідей тесту – чотири;
- ✓ *граматична і логічна* відповідність вибіркових відповідей завданню тесту;
- ✓ *вибіркові* відповіді тесту не повинні бути абсурдними чи явно неправильними;
- ✓ *однозначність* – якість однакового виконання тесту повинна однаково оцінюватися різними експертами.

Таблиця 2.6.3.1.

Вплив виду навчальної діяльності учнів на характер тестового контролю

№ з/п	Вид навчальної діяльності учнів	Рівень засвоєння знань і вмінь		Вид тестового контролю
		Назва	Характеристика	
1	***Репродуктивна з опорою***	Учнівський	Знання-знайомства	• Тести-упізнання, • тести-розрізнення, • тести-співвідношення, • тести-класифікації.
2	***Репродуктивна без опори***	Репродуктивний	Знання-копії	• Тести-підстановки, • тести конструктивного відтворення, • тести-типові задачі, • тести-процеси, • мануальні тести.
3	***Продуктивна з опорою***	Евристичний	Уміння-навички	Нетипові задачі або завдання.
4	***Продуктивна без опори***	Творчий	Знання-трансформації	Творчі (дослідницькі) завдання.

Існує дві можливості застосування тестів у навчально-виробничому процесі закладів професійної освіти: у вигляді «батареї тестів» або «тесту – сходинки».

«Батарея тестів» **–** це визначена сукупність тестів одного і того ж рівня, які пропонуються учням з метою оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу. ***«Тестом – сходинкою»*** називають набір «батарей тестів» різного рівня, що одночасно пропонуються учням (студентам, слухачам).

Як свідчить практика, кожна тема має свої визначені поняття (інформаційно-смислові елементи), які учні повинні засвоїти на різних рівнях: з одними ознайомитися, інші повинні вміти застосовувати на практиці у типових умовах, треті, як правило, професійно значимі – використовувати для розв'язання нестандартних завдань.

Методичні рекомендації педагогу з організації тестового контролю:

- Для кожного навчального елемента повинен бути встановлено рівень засвоєння, на якому контролюється єдність опанування учнями навчального матеріалу. Для цього необхідно провести структурно-логічний аналіз змісту навчання та визначити рівень його засвоєння здобувачами професійної освіти.
- Рекомендується проводити контроль не тільки на запланованому рівні, але і на всіх попередніх. Наприклад, засвоєння навчального матеріалу повинне відповідати третьому рівню, а контроль проводиться спочатку на першому і другому рівнях. Це дозволяє педагогу з'ясувати для невстигаючих учнів досягнутий ними попередній рівень засвоєння і відкоригувати подальшу навчальну діяльність.
- Перевірку знань навчального матеріалу можна проводити, застосовуючи батареї тестів: спочатку першого рівня, потім другого і третього. Можна використовувати тести-сходинки.
- Якщо учень виконав тести першого рівня з коефіцієнтом засвоєння нижче 0,7, то його не рекомендується допускати до тестів другого рівня. Учні, що перевищили цей показник, виконують тести другого рівня, а ті, хто і їх успішно розв'язав, допускаються до виконання тестів третього рівня. При тестовому контролі визначається час, необхідний для розв'язання завдання тестів кожного рівня.
- Тестування дозволяє об'єктивно оцінити знання й уміння здобувачів професійної освіти, оскільки оцінювання виконується на основі точно визначеного еталона. При цьому роль педагога змінюється: замість носія вимог до якості знань учнів він стає консультантом у процесі тестування

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО РОЗДІЛУ ІІ

Питання для самоконтролю до теми 2.1.

1. Сформулюйте сутність і мету дидактичного проєктування.
2. Визначте рівні проєктування навчально-виробничого процесу у закладах професійної освіти.
3. Визначте етапи проєктування навчально-виробничого процесу у закладах професійної освіти.
4. Назвіть основні документи з планування й організації навчально-виробничого процесу у закладі професійної освіти .
5. Сформулюйте сутність перспективного і поточного планування.

Питання для самоконтролю до теми 2.2.

1. Визначте рівні цілей, які складають ієрархію цілей педагогічної системи.
2. Сформулюйте функції освітнього процесу у закладах професійної освіти.
3. Визначте класифікацію рівнів засвоєння професійних знань, умінь і навичок здобувачами професійної освіти.
4. Які знання формуються в учнів (студентів, слухачів) на репродуктивному рівні засвоєння навчальної інформації?
5. На якому етапі професійної підготовки в учнів (студентів, слухачів) формуються «знання-трансформації»?

Питання для самоконтролю до теми 2.3.

1. Сформулюйте сутність педагогічної технології науково-методичного супроводу в освіті.
2. Сформулюйте сутність і функції комплексного методичного забезпечення освітнього процесу у закладах професійної освіти.
3. Визначте структуру паспорту комплексного методичного забезпечення навчального предмету (професії).
4. Сформулюйте мету використання дидактичного і матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу у закладах професійної освіти.
5. Визначте основні критерії відбору засобів навчання, що входять до комплексного методичного забезпечення професійної підготовки.

Питання для самоконтролю до теми 2.4.

1. Назвіть основні форми організації освітнього процесу у закладах професійної освіти.

2. Назвіть форми навчальної діяльності учнів (студентів, слухачів) в процесі професійної підготовки.
3. Визначте позитивні аспекти впровадження інтегрованої (фронтальної) форми навчальної діяльності здобувачів професійної освіти.
4. Чим відрізняється індивідуальна форма організації навчальної діяльності учнів (студентів, слухачів) від індивідуалізованої?
5. Сформулюйте переваги і недоліки різних форм організації навчальної діяльності учнів (студентів, слухачів) в процесі професійної підготовки.

Питання для самоконтролю до теми 2.5.

1. Розкрийте сутність поняття «методи навчання».
2. Визначте класифікацію методів професійної підготовки.
3. Чому клас методів за джерелом інформації ще називається «перцептивними методами»?
4. Сформулюйте мету застосування технології проблемного навчання.
5. Назвіть основний практичний метод професійно-практичної підготовки.
6. Чим метод «ділової гри» відрізняється від методу «рольової гри»?
7. Сформулюйте сутність інтерактивного навчання, наведіть приклади застосування інтерактивних методів у професійній підготовці.

Питання для самоконтролю до теми 2.6.

1. Сформулюйте мету і завдання педагогічного контролю у закладі професійної освіти.
2. Назвіть об'єкти педагогічного контролю у закладах професійної освіти.
3. Сформулюйте принципи педагогічного контролю у закладах професійної освіти.
4. Сформулюйте цілі контролю навчальних досягнень учнів (студентів, слухачів) у закладі професійної освіти.
5. Назвіть види контролю навчальних досягнень учнів (студентів, слухачів).
6. Назвіть методи контролю навчальних досягнень учнів (студентів, слухачів).
7. Поясніть сутність поняття «тест успішності».
8. Для перевірки якого рівня досягнень учнів з професійної підготовки застосовуються тести співвідношення і класифікації?
9. Сформулюйте методику розробки закритих і відкритих тестових завдань.
10. Чим відрізняється побудова тестового завдання у вигляді «батарея тестів» від «тесту-сходинки»?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ ІІ.

1. Заславська С.І. Методика розробки навчально-технічної документації: методичні рекомендації / С.І. Заславська. Біла Церква: БІНПО УМО, 2015. 54 с.
2. Кулішов В.С. Методика розробки сучасного комплексного методичного забезпечення: навчально-методичний посібник для самостійної роботи. Біла Церква: БІНПО УМО НАПН України, 2017. 64 с.
3. Майорова І.Г. Тестовий контроль навчальних досягнень учнів ПТНЗ: методичні рекомендації. Донецьк: ІПО ІПП УМО НАПНУ, 2011. 44 с.
4. Методика професійного навчання: Методичний посібник / І.Є. Сілаєва, С.С.Шевчук, С.О. Заславська. Донецьк: ІПО ІПП УМО, 2014. 292 с.
5. Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: збірник матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (звітної), присвяченої 25-річчю НАПН України (м. Київ, 29 березня – 13.04. 2017) /Інститут професійно-технічної освіти НАПН України /за головною редакцією В. О. Радкевич. К.: ІПТО НАПН України, 2017. 300 с.
6. Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах: Затверджено наказом Міносвіти і науки України 30.05.06 № 419 // Офіційний вісник України. 2006, №25. С. 92–107
7. Сілаєва І.Є Контроль професійно-практичної підготовки у професійному навчальному закладі: метод. рекомендації. Біла Церква: БІНПО, 2015. 66 с.
8. Сидоренко В.В. Інноваційні напрями науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти: Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садком. Київ : РА «Освіта України». 2016. № 7-8(48). С. 22-33.
9. Соболєва С. В. Сучасні засоби навчання у закладах професійної освіти: методичні рекомендації. Біла Церква: БІНПО, 2015. 84 с.
10. Шевчук С.С. Інноваційні підходи до навчання професії: Методичний посібник. Донецьк: ІПО ІПП УМО АПН України. 2012. 120 с.
11. Шевчук С.С. Інноваційний урок у професійній школі: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2015. 110с.
12. Шевчук С.С. Навчально-методична діяльність педагога ЗП(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 73 с.
13. Шевчук С.С. Сучасна методика професійно-практичної підготовки у закладах професійної освіти / методичні рекомендації до самостійної роботи. Біла Церква: БІНПО, 2016. 294 с.

РОЗДІЛ ІІІ. УРОК ЯК ОСНОВНА ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Компетентнісний урок як цілісна дидактична системи

В умовах модернізації професійної освіти України змінюються її цілі і зміст, реалізуються сучасні освітні та новітні виробничі технології, але традиційно основною формою організації освітнього процесу у закладах професійної освіти залишається урок (аудиторне заняття).

Урок (аудиторне заняття) *– це динамічна фронтально-групова форма навчального процесу, обмежена визначеним відрізком часу, яка проводиться педагогом із групою учнів (студентів) постійного складу і включає єдині мету, зміст, форми, методи і засоби навчання, розвитку і виховання. Урок, як форма навчання, має визначену структуру, обумовлену педагогом у залежності від дидактичних цілей і реальних умов навчального процесу* [15].

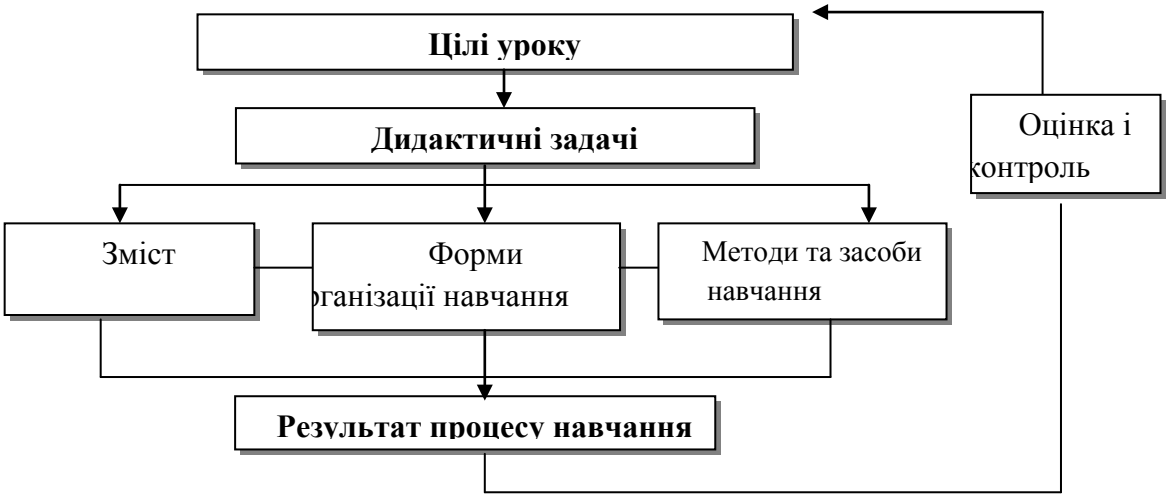

Рис. 3.1.1. Схематична модель уроку (аудиторного заняття)

Одним із пріоритетних напрямків модернізації освіти визнано *компетентнісний підхід*, який набуває важливого значення, так як переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку у здобувачів освіти здатності практично діяти і творчо застосовувати у різних ситуаціях набуті знання і досвід.

Компетентнісний підхід органічно поєднується і доповнюється іншими методологічними підходами (системним, діяльнісним, розвивальним, суб'єкт-суб'єктним тощо), створюючи таким чином підґрунтя для подолання застарілих форм і методів навчання, посилення навчальної мотивації, інтеграції видів освітньої, професійної, культуротворчої діяльності.

Концепція компетентнісного уроку базується, перш за все, на особистісно-орієнтованих цінностях освіти, коли здобувач професійної освіти із «об'єкта» навчання стає центральною фігурою навчального процесу, його повноправним учасником - «суб'єктом» навчання. Загальною закономірністю навчального процесу на засадах компетентнісного підходу є організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів (студентів) шляхом використання елементів інтерактивного навчання, а не експлуатація їх пам'яті та опанування ними «готових знань». При цьому педагог більшою мірою виступає у ролі організатора (тьютора) самостійної активної пізнавальної діяльності здобувачів професійної освіти, компетентного консультанта і помічника (фасилітатора). Професійна компетентність педагога повинна проявлятися не тільки через безпосереднє формування, розвиток і контроль навчальних досягнень учнів (студентів), але через педагогічні уміння проектувати, моделювати, діагностувати і корегувати діяльність учнів з метою надання своїми кваліфікованими діями вчасної допомоги в усуненні утруднень, які виникають в учнів у процесі навчання.

Відповідно до даної концепції ***компетентнісний урок*** – *це цілісна дидактична система, яка характеризується тісним взаємозв'язком усіх її компонентів: комплексна мета уроку досягається за рахунок єдності і узгодженості задач уроку, змісту навчального матеріалу, реалізації інтерактивних форм і методів навчання, створення сучасного комплексного методичного супроводу навчальних предметів (професій)* [16].

Основними характеристиками компетентнісного заняття [9] є:

- відсутність суворого алгоритму проведення заняття, допущення ситуативності у його дидактичній структурі;
- надання здобувачам освіти можливості вибору шляху та траєкторії засвоєння нових знань, умінь і навичок;
- ефективне використання інтерактивних, пошукових та дослідницьких методів навчання;
- можливість урізноманітнення підходів і точок зору до висвітлення навчального матеріалу та його компетентної інтерпретації;
- використання рефлексії, самопрезентації та захисту творчого продукту учнів замість зовнішнього контролю.

Специфіка компетентнісного уроку полягає в тому, що учнями (студентами) засвоюється не «готові знання», запропоновані педагогом, а простежуються умови походження цього знання. Мається на увазі, що учень (студент) сам формує поняття, необхідні для вирішення певної освітньої задачі. При такому підході навчальна діяльність учня (студента), який періодично

бере на себе роль дослідника або практика-перетворювача, сама стає предметом засвоєння. При такому навчанні здобувач освіти освоює нові види досвіду: виявляє та ідентифікує проблеми, набуває навичок дослідження і проектування, співробітництва, застосовує відомі та створює нові технології отримання знань.

Організація компетентнісного заняття, орієнтованого на результат, починається з чіткого усвідомлення педагогом бажаного рівня навчальних досягнень здобувачів освіти. Педагог має прагнути до формулювання чітких, зрозумілих, реальних, вимірюваних результатів як окремого заняття, так і вивчення теми, розділу чи курсу. Тому замість розпливчастої цільової установки на початковому етапі заняття педагогу необхідно визначити очікувані результати навчання, що є обов'язковою і важливою процедурою, оскільки без неї ефективне застосування тієї чи іншої моделі навчання (форми, методів, технологій, засобів тощо) і оцінювання якості освіти неможливе. А очікуваним результатом навчання завжди є те, якого рівня навчальних знань та умінь досягли учні, для формування і розвитку чого було створено саме такі умови під час заняття. *Рефлексія* при цьому виступає як метод з'ясування того, наскільки і як інші учасники освітнього процесу розуміють педагога, його особистісні якості, емоційні реакції, професійні здібності і можливості.

Рефлексія розуміється як специфічна форма теоретичної діяльності, спрямована на осмислення і аналіз власних дій. Для педагога дуже важливо встановити, якою мірою отримані результати (позитивні чи негативні) є засобом успішної професійної діяльності учнів (студентів) під час навчання у професійному навчальному закладі.

Рефлексивні уміння здобувачів освіти мають місце при здійсненні ними контрольно-оцінної діяльності, спрямованої на себе, і припускають використання таких різновидів, як: - контроль на основі співвіднесення отриманих результатів із заданими зразками; - контроль на основі передбачуваних результатів дій, виконаних лише в розумовому плані; - контроль на основі аналізу готових результатів фактично виконаних дій. Рефлексія – це не просто знання чи розуміння суб'єктом педагогічної діяльності самого себе, а й з'ясування того, наскільки і як інші учасники освітнього процесу знають і розуміють його особистісні особливості, емоційні реакції і професійні здібності і можливості.

Уміння педагога щодо проектування компетентнісного уроку [16]***:***

- *аналітичні* (рефлексія кожного етапу компетентнісного уроку, аналіз результатів навчальної діяльності учнів)
- *прогностичні* (цілепокладання, проектування, планування, моделювання, тощо)

- *психологічні* (оволодіння основними педагогічними та психологічними діагностиками)
- *організаторські* (управлінські).

Педагог, який застосовує компетентнісний підхід, не виконує роль «ретранслятора» навчального матеріалу, він виконує роль ментора, організатора освітньої діяльності з безліччю можливостей.

Роль здобувача освіти трансформується з пасивного сприйняття й відтворення знань в дослідницьку та самоосвітню діяльність. Він усвідомлює, що запорукою успішності є прагнення до саморозвитку і позитивна мотивація.

Компетентнісний урок – це урок *інтерактивний* із застосуванням інноваційного підходу до всіх етапів його проектування, планування, організації і аналізу. *Ознаками інноваційного уроку* є:

- проектованість;
- науковість та інноваційність змісту;
- орієнтованість на формування у здобувачів професійної освіти навчальних досягнень високого рівня;
- застосування інноваційного комплексного методичного забезпечення;
- застосування сучасних освітніх технологій і методів навчання, форм організації пізнавальної діяльності учнів;
- демократичність, кооперованість;
- інтерактивність і динамічність;
- креативність;
- рефлективність.

Компетентнісний урок (аудиторне заняття) у закладах професійної освіти яскраво характеризується ще й тим, що вирішує проблему мотивації навчальної діяльності здобувачів професійної освіти. На такому уроці створюється модель «навчання із захопленням». Це, насамперед, урок, на якому педагог уміло використовує всі педагогічні можливості для розвитку особистості учня (студента), її активного інтелектуального зростання, глибокого і осмисленого засвоєння знань з метою формування компетентної особистості. Дидактична структура уроку формується у відповідності до сформульованої дидактичної мети і типу заняття. Методична підструктура уроку, яка залежить від методів його проведення, на відміну від дидактичної, величина змінна і характеризується більшою варіативністю, відображає основні етапи навчання й активний характер організації освітньої діяльності здобувачів освіти в процесі заняття.

Виходячи із вищезазначеного, компетентнісний урок може містити в собі певні *динамічні поля*, які педагог може ефективно насичувати відповідно до свого рівня професійної компетентності: змістове, мотиваційне, поле цілеутворення, технологічне, рефлексивне, емоційне.

3.2. Типологія уроків з професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки

У педагогічній практиці закладів професійної освіти найбільшого поширення одержала *типологія* аудиторних занять, основою якої є формулювання *дидактичної мети*. *Вид уроку* визначається *методикою* його проведення. *Типи* та відповідні їм види уроків наведені у таблицях 3.2.1 та 3.2.2 [7].

Таблиця 3.2.1.

Типи та види уроків з професійно-теоретичної підготовки

№ п/п	Тип уроку	Вид уроку	Основна дидактична мета
1.	***Урок засвоєння нових знань***	Лекція, евристична бесіда, розповідь, віртуальна екскурсія, презентація з обговоренням, робота з підручником тощо.	Сприйняття та первинне усвідомлення нової навчальної інформації, запам'ятовування основних суттєвих фактів, понять, закономірностей.
2.	***Урок закріплення і удосконалення знань, умінь, навичок***	Вправи, ЛПЗ, самостійна робота з різнорівневими тестовими завданнями, семінар, дискусія, робота з інформаційним матеріалом у мережевих системах тощо.	Вторинне усвідомлення нового навчального матеріалу шляхом відтворення та застосування набутих знань у практичній діяльності, закріплення знань та формування вмінь.
3.	***Урок узагальнення та систематизації нових знань та вмінь***	Ділова (рольова) гра, аналіз конкретних ситуацій, конкурс, дискусія, науково-практична конференція, захист рефератів і навчальних проектів, квест-урок, вікторина тощо.	Узагальнення та систематизація набутих знань та умінь за темою, розвиток критичного і творчого мислення, усвідомленої активності учнів. Формування вмінь з прийняття рішень у нестандартних ситуаціях.
4.	***Комбінований урок***	Змішаний (з використанням елементів різних видів занять).	Сприйняття, закріплення, вдосконалення, застосування та контроль знань, умінь учнів.
5.	***Контрольно-перевірочний урок***	Письмова контрольна робота, залік, тестування, тестовий контроль, ущільнене опитування тощо.	Виявлення рівня усвідомленості та глибини знань, перевірка та оцінка вмінь і навичок їх практичного застосування, отримання даних для атестації.

Таблиця 3.2.2.

Типи та види уроків з професійно-практичної підготовки

№	Тип уроку	Вид уроку	Основна дидактична мета
1.	***Урок формування початкових (первинних) умінь***	Презентація, репродуктивні та алгоритмічні вправи, імітаційний тренінг, практичні роботи, віртуальна екскурсія тощо.	Сприйняття та первинне усвідомлення нової інформації інструктивного характеру; показ нових операцій і прийомів професійної діяльності; формування первинних умінь правильного виконання окремих операцій і прийомів з дотриманням охорони праці.
2.	***Урок формування складних умінь***	Вправи; імітаційний тренінг; самостійна робота, ЛПЗ, аналіз конкретних виробничих ситуацій, вивчення передових методів праці, бінарний урок тощо	Закріплення і розвиток умінь виконання окремих прийомів і операцій з дотримання якості в роботі; формування умінь з об'єднання декількох простих операцій в одну складну при раціональному використанні урочного часу.
3.	***Урок удосконалення умінь та формування навичок***	Виконання комплексних робіт, самостійна, практична робота, ЛПЗ, урок-практикум; конкурс професійної майстерності; урок вивчення передових методів праці; ділові (рольові) ігри тощо.	Удосконалення та систематизація умінь застосувати різноманітні сполучення прийомів та операцій, типових для визначених професійних робіт, до набуття автоматизму.
4.	***Урок комплексного застосування знань, умінь і навичок при виконанні навчально-виробничих робіт***	Аналіз проблемних виробничих ситуацій; урок-конкурс професійної майстерності; урок технічної творчості; ігрове проектування, ділові (рольові) ігри, квест-урок, моделювання професійної діяльності тощо.	Розвиток логічності, аналітичності та критичності мислення учнів у процесі комплексного застосування набутих умінь і навичок.
5.	***Контрольно-перевірочний урок***	Конкурс професійної майстерності; змагання, ігри (ділові, ситуаційні, рольові); контрольно-перевірочні роботи; тестування тощо.	Виявлення глибини знань, перевірка та оцінка набутих умінь і навичок виконання окремих операцій, складних та комплексних робіт; виявлення недоліків у знаннях, уміннях і навичках та їх причини; отримання даних для атестації.

Кожний тип заняття з професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки характеризується своєю *дидактичною структурою* та *методичною*

підструктурою, які залежить від цілей, завдань, змісту, форм організації навчальної діяльності учнів, методів та засобів навчання, що повинно сприяти досягненню загальної дидактичної мети уроку.

Дидактична структура занять з професійно-теоретичної підготовки

До ***основних структурних елементів уроку з професійно-теоретичної підготовки*** можна віднести [7]:

- *організаційну частину* та *підготовку учнів* до вивчення нового навчального матеріалу (повідомлення теми та цілей уроку, мотивація навчальної діяльності, актуалізація опорних знань і умінь учнів,).
- *повідомлення навчального матеріалу* викладачем (пояснення з використанням презентаційних матеріалів, лекція, демонстраційний експеримент, вирішення проблем, евристична співбесіда тощо);
- *самостійне засвоєння знань учнями* (перегляд відеоматеріалів, робота з навчальними посібниками та довідниками, виконання лабораторно-практичних робіт, робота з навчальними тестовими програмами тощо);
- *вправи на закріплення та вдосконалення* знань і вмінь (розв'язання завдань репродуктивного та алгоритмічного характеру, робота з картками-завданнями, робота на тренажерах, з електронним підручником тощо);
- *самостійне вдосконалення знань і формування вмінь* (робота з технічною документацією та літературою, розв'язання продуктивних завдань, написання рефератів, підготовка доповідей до семінарського заняття тощо);
- *узагальнююче повторення* (оглядова лекція, співбесіда, складання систематизованих таблиць, діаграм, графіків, схем, класифікацій, перегляд кінофільмів та відео-роліків тощо);
- *контроль й оцінка знань та вмінь учнів* (тестування, заліки, проведення контрольних робіт, програмований контроль, опитування за допомогою комп'ютерних програм, взаємоопитування та взаємоконтроль).

В залежності від мети уроку викладач може використовувати перелічені структурні елементи, визначаючи їх послідовність. Послідовність проведення уроку пов'язана з його структурно-логічною схемою, яка віддзеркалює алгоритм діяльності викладача, спрямований на виконання навчально-розвиваючих та виховних цілей і задач. Педагогічна майстерність викладача виявляється в усвідомленні ним місця та значення конкретного уроку в межах теми програми, визначенні доцільної структури уроку, методів і прийомів його проведення.

Дидактична структура занять з професійно-практичної підготовки

Основними структурними елементами уроку з професійно-практичної підготовки є ***інструктажі*** *(вступний, поточний, заключний)*

Інструктивна діяльність майстра виробничого навчання в процесі проведення уроків виробничого навчання напряму залежить від етапу професійно-практичної підготовки та від того, до якої категорії тем робочої навчальної програми належить тема, що вивчається - операційної чи комплексної.

Таблиця 3.2.3.

Алгоритм проведення вступного інструктажу з вивчення операційної теми [7]

№ з/п	*Діяльність майстра*	*Діяльність учнів*
1.	Пояснити призначення сформованих умінь.	Уяснення значущості трудового процесу в професійній діяльності.
2.	Показати весь трудовий процес у нормальному темпі.	Спостереження, цілісне сприймання трудового процесу.
3.	Виділити операції, прийоми та основні дії в трудовому процесі.	Аналіз складу та структури трудової діяльності.
4.	Показати окремі операції, прийоми та пояснити способи їх виконання за інструкційною картою.	Уяснення способів виконання кожної операції, прийомів роботи згідно з інструкційною картою.
5.	Сформувати питання для аналізу інструкційної карти.	Відповіді на запитання.
6.	Показати весь трудовий процес в уповільненому темпі.	Свідоме сприйняття трудового процесу.
7.	Запропонувати декільком учням відтворити показані операції.	Спостереження, усвідомлення, аналіз, відтворення.
8.	Проаналізувати помилки учнів.	Аналіз прийомів роботи.
9.	Повторити весь трудовий процес в нормальному темпі.	Уявне відтворення всього трудового процесу.

Поточне інструктування переважно проводиться *індивідуально* з використанням різних методичних прийомів:

- своєчасне попередження та виправлення помилок;
- додаткове інструктування з показом трудових прийомів на робочому місці учня;
- розчленування прийому на окремі вправи, рухи (якщо це можливо);
- безпосереднє керівництво рухами учня при виконанні прийому;
- розвиток в учнів загальнопрофесійних умінь;

- виховання акуратності, відповідальності в роботі.

При проведенні *колективного поточного інструктажу* майстер зупиняє роботу всієї учнівської групи і вказує на допущені помилки, відхилення чи неточності в роботі. Разом з учнями визначаються причини помилок та шляхи їх попередження і усунення. Майстер повторно демонструє правильність виконання прийому або його елементу, кілька учнів повторюють його дії, решта спостерігають за ними. Переконавшись у тому, що учні усвідомили свої помилки і зможуть правильно виконати вправи, майстер дозволяє їм продовжити роботу.

В процесі ***заключного інструктажу*** майстер дає оцінку роботи кожного учня і групи в цілому. На цьому етапі заняття є актуальним використання *рефлексії* як методу з'ясування усвідомлення учнями інструктивних рекомендацій педагога, виявлення їх емоційних реакцій, професійних здібностей і можливостей.

Інструктивна діяльність майстра виробничого навчання в процесі проведення заняття з виконання комплексних робіт

Завдання уроку з виконання комплексних робіт суттєво відрізняються від завдань уроку з вивчення операційних тем і можуть бути сформульовані таким чином:

- ✓ формування в учнів складних умінь і навичок ;
- ✓ формування умінь планування та обґрунтування послідовності виконання роботи;
- ✓ удосконалення навичок швидкого, точного виконання операцій;
- ✓ розвиток технічного і технологічного мислення;
- ✓ формування професійної самостійності;
- ✓ навчання передовим методам праці.

Структура уроку має такі ж елементи, як і при вивченні операцій (організаційна частина, вступний інструктаж, поточний інструктаж, заключний інструктаж), але форма їх проведення змінюється. *Організаційними формами учнівської діяльності у цей період переважно є бригадна та індивідуальна*. Практично відсутня фронтальна форма навчання. Бригади виконують завдання відповідно до графіку переміщення по робочих місцях.

Зміст типового вступного інструктажу при виконанні комплексних робіт:

- оголошення мети, навчальних задач уроку;
- вивчення технічної, інструкційно-технологічної документації, технічних вимог, норм часу на виконання робіт;

- аналіз технологічних процесів, складених учнями, корегування, виправлення помилок;
- розподіл учнів на бригади;
- аналіз особливостей у роботі кожної бригади.

При проведенні вступного інструктажу майстер нагадує учням особливості виконання знайомих операцій. Складні операції або ті, що виконуються вперше, майстер детально пояснює і демонструє.

Наприкінці вступного інструктажу майстром обов'язково даються вказівки щодо безпечних методів праці, нагадуються правила охорони праці.

Поточний інструктаж проводиться у *формі самостійної роботи учнів і цільових обходів робочих місць*. Перевіряються вміння учнів правильно обрати інструменти, режими роботи, дотримання норм часу на виконання завдання, правильність і точність у роботі. Особливу увагу необхідно звертати на *міжопераційний контроль*. Крім цього майстер повинен надавати індивідуальну допомогу, якщо є загроза допущення браку, порушення правил охорони праці.

У процесі проведення поточного інструктажу майстру необхідно розвивати в учнів уміння аналізувати свою роботу, раціонально використовувати робочий час, здійснювати самоконтроль.

При оцінюванні роботи учнів майстер повинен враховувати безпомилкове виконання учнями кожного прийому, деталі або виробу в цілому, дотримання ними технічних умов. Якщо в роботі учнями припущені помилки, майстер у процесі індивідуальної бесіди виявляє їх причини. Перед початком самостійної роботи учням обов'язково повідомляються критерії оцінювання знань і умінь з урахуванням самостійності у виконанні завдань. Важливо навчити учнів самостійно оцінювати свою роботу, визначити параметри оцінювання та їх відповідність технічним вимогам, обґрунтовувати свої рішення.

Заключний інструктаж уроку може проводитися у формі бесіди, звіту, доповіді, рефлексії. Аналізу підлягають не тільки практичні дії учнів упродовж усього уроку, але й знання питань теорії. Важливого значення набуває аналіз виконаних робіт, закріплення і узагальнення практичного професійного досвіду, визначення нового, що було отримано на уроці. У разі проведення змагання між бригадами, підводяться його підсумки та оголошуються переможці.

Отже, методично грамотні планування, організація і проведення сучасного уроку з професійно-теоретичного чи професійно-практичної

підготовки будь-якого типу і виду – це безперечні умови його результативності й ефективності.

3.3. Інтегроване заняття у сучасному закладі професійної освіти

Педагогічна інтеграція вважається сьогодні одним із важливих дидактичних засобів підвищення ефективності освітнього процесу. Через інтеграцію здійснюється особистісно-зорієнтований підхід до навчання, тому що учень (студент) сам у змозі обирати необхідну навчальну інформацію з різних предметів з максимальною орієнтацією на суб'єктивний досвід, що склався в нього під впливом як попередньої освіти, так і більш широкої взаємодії з навколишньою дійсністю.

У контексті зазначеного, слід визначити ***основні цілі інтегративно-орієнтованого навчання,*** серед яких [5]:

- цілеспрямоване формування в учнів цілісної картини світу, системних знань, умінь та навичок;
- повноцінна реалізація навчальної, виховної та розвивальної функцій навчання;
- створення оптимальних педагогічних умов для розвитку творчого мислення учнів в процесі оволодіння загальноосвітніми дисциплінами і дисциплінами професійно-теоретичного та професійно-практичного циклів;
- підвищення якості професійної (професійно-технічної) освіти, спроможної підготувати компетентних, конкурентоздатних на ринку праці робітничих кадрів;
- активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Крім того, актуальність інтегрованого навчання підтверджується ще і тим, що воно дає змогу [13]:

- об'єднати споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми, усунути дублювання у вивченні однорідного навчального матеріалу;
- ущільнити знання, структурувати фрагмент навчального матеріалу так, що учень на його засвоєння витратить менше часу, але сформує еквівалентні загальнонавчальні та технологічні уміння;
- опанувати тим, хто навчається значний за обсягом навчальний матеріал, досягти цілісності і системності знань;
- ефективно залучати учнів до процесу самостійного оволодіння знаннями;

- формувати творчий потенціал майбутнього кваліфікованого робітника, цілеспрямовано розвивати пізнавальні і професійні здібності учнів;
- дати реальну можливість учням застосовувати набуті знання з різних навчальних предметів у професійній діяльності.

Інтегровані уроки – це міждисциплінарне об'єднання навчальних занять, спрямоване на комплексне пізнання теми, законів, ідей з метою отримання здобувачами освіти більш поглибленого розуміння тієї чи іншої навчальної або проблемної ситуації [1].

Сутність інтегрованого уроку у професійній школі полягає у тому, що його планують, організовують і проводять декілька педагогів (викладачі і майстри виробничого навчання). *Бінарний урок* – це різновид інтегрованого уроку, який проводять 2 педагога.

Проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти дає можливість формування у майбутніх кваліфікованих робітників цілісного бачення аспектів майбутньої професії, набуття ними знань, умінь і навичок високого рівня, розвиток їх творчої активності.

Потреба у плануванні, організації і проведенні інтегрованих занять у закладах професійної освіти пояснюється ***цілим рядом причин***, а саме [5]:

- навколишнє світосприйняття пізнається здобувачами професійної освіти у своєму різноманітті і єдності, тому що вивчення окремих предмети загальноосвітнього циклу, спрямованих на вивчення окремих явищ, не дає повного уявлення про цілий світ, подріблюючи його на розрізнені фрагменти;
- інтегровані уроки розвивають потенціал самих учнів (студентів), спонукають їх до активного пізнання навколишньої дійсності, до осмислення і знаходження причинно-наслідкових зв'язків, до розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей;
- форма проведення інтегрованих уроків, як правило, нестандартна, більш цікава, а використання різних видів роботи протягом заняття підтримує увагу учнів на високому рівні, що дозволяє говорити про достатню ефективність такого виду занять;
- інтегровані уроки розкривають значні педагогічні можливості: знімають стомлюваність, перенапруження учнів за рахунок переключення на різноманітні види діяльності, різко підвищують їх пізнавальний інтерес, служать розвитком уяви, уваги, мислення, мовлення і пам'яті;
- за рахунок посилення міжпредметних зв'язків вивільняються навчальні години, які можна використовувати для вивчення інших, для розвиваючої

діяльності учнів, а також додаткових уроків практичної спрямованості дисциплін або для проведення позааудиторної навчальної діяльності;

- ❖ інтеграція дає можливість для самореалізації, самовираження, творчості педагога, сприяє розкриттю його здібностей.

Особливість інтегрованого уроку в тому, що тут поєднуються блоки знань із різних предметів, підпорядковані одній темі. Тому дуже важливо чітко визначити *основну мету інтегрованого уроку*, те, як цей урок сприятиме цілісності навчання, формуванню знань учнів (студентів) на якісно новому рівні [4].

Метою інтегрованих уроків є створення передумов для різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивного емоційного ставлення до пізнання.

Ознаки інтегрованого уроку [11]**:**

- нетрадиційна структура, що вирізняється чіткістю, компактністю (за блоками, які відповідають двом-трьом різним навчальним предметам, матеріал яких інтегрується), а також оригінальністю мотиваційних та рефлективних аспектів;
- логічний взаємозв'язок навчального матеріалу кількох навчальних дисциплін і виробничого навчання;
- підпорядкованість викладу навчального матеріалу кількох навчальних предметів єдиній меті уроку (із змісту предметів добираються тільки ті відомості, які необхідні для її реалізації);
- інформативна ємність уроку;
- можливість реалізації інтерактивних форм і методів навчання;
- урізноманітнення засобів навчання (із використанням відео, аудіо записів, мультимедійних презентацій тощо), які водночас використовуються дозовано;
- висока активність учнів і чітке визначення їхнього навчального навантаження.

Методика підготовки педагога до проведення інтегрованого уроку у закладах професійної (професійно-технічної) освіти

Тип і ***вид*** інтегрованого уроку визначаються за класифікацією уроків теоретичного або виробничого навчання в залежності від його основної дидактичної мети і методів проведення.

Дидактична структура інтегрованих занять може бути різною. Це залежить від типу уроку теоретичного або виробничого навчання, його змісту,

завдань, форм і методів його проведення, способів організації навчальної діяльності учнів.

Алгоритм підготовки педагога до інтегрованого заняття [16]***:***

- завчасно проаналізувати робочі навчальні програми дисциплін і виробничого навчання, зміст тем яких можуть бути інтегровані;
- за потреби змінити послідовність їх викладу, передбачивши місце інтегрованого уроку в системі уроків за поурочно-тематичним плануванням;
- встановити міжпредметні зв’язки між об’єктами вивчення;
- визначити ключові й предметні компетентності, що формуватимуться у здобувачів освіти у процесі проведення інтегрованого заняття;
- сформулювати цілі інтегрованого уроку з урахуванням того, що на цих заняттях розв’язуються дидактичні завдання усіх навчальних предметів, зміст яких інтегрується.

Підготовка до інтегрованого уроку передбачає всебічне вивчення об’єкта, консультування з педагогами-фахівцями з тих предметів, що будуть інтегруватися

Алгоритм встановлення міжредметніх зв’язків для проведення інтегрованого заняття:

- ✓ виявлення структурних елементів взаємозв’язку за освітньо-кваліфікаційною характеристикою та типовими навчальними планами;
- ✓ виявлення внутрішньопредметних зв'язків за допомогою дидактичного аналізу змісту навчальних дисциплін;
- ✓ аналіз зв'язку загальнотехнічних і спеціальних навчальних предметів з іншими предметами за часом вивчення;
- ✓ фіксація міжпредметних зв'язків;
- ✓ вибір оптимальних умов та реалізація міжпредметних зв'язків.

Умови ефективності інтегрованого уроку

- ❖ правильне визначення об’єкту вивчення, ретельний відбір змісту інтегрованого заняття;
- ❖ високий рівень професійної компетентності педагогів, що забезпечать їх творчу співпрацю в процесі підготовки та проведення інтегрованого уроку;
- ❖ включення у дидактичну структуру уроку процес самоосвітньої пізнавальної діяльності учнів;
- ❖ використання методів проблемного навчання, активізація розумової діяльності на всіх етапах уроку;

- ❖ використання різнорівневих тестових (практичних) завдань з інтегрованих навчальних предметів та виробничого навчання;
- ❖ продумане поєднання індивідуальних, диференційованих і групових форм навчальної діяльності учнів;
- ❖ обов'язкове урахування рівня підготовленості здобувачів професійної освіти та їх вікових і психологічних особливостей .

Отже, вивчаючи можливості інтегрованого навчання, можна зробити ***висновок,*** що технологія інтегрування є надзвичайно ефективною в процесі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Змістовні та цілеспрямовані інтегровані заняття вносять у традиційну структуру професійної освіти новизну, оригінальність, сприяють формуванню цілісної системи професійних знань й умінь та інтегральної компетентності здобувачів освіти, створюючи сприятливі умови для оволодіння професією.

Методично правильне планування, побудова і проведення інтегрованих занять у закладах професійної освіти сприяють підвищенню навчально-методичної компетентності педагога професійної школи, тому що вимагають від нього високого рівня професійної майстерності, володіння методикою реалізації сучасних освітніх практик у навчально-виховний процес.

3.4. Відкритий урок у закладі професійної освіти: планування, організація, аналіз.

В системі факторів підвищення ефективності сучасного аудиторного заняття у закладах професійної освіти важливе місце в організаційно-методичній діяльності педагогічних працівників та інструктивній діяльності методистів і керівників посідає відвідування, спостереження та аналіз занять з професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки.

Відкрите заняття є демонстрацією досвіду (або його відсутності) педагога з навчально-організаційної та методичної діяльності і має служити ілюстрацією рівня компетентності, яким опанував педагог у своїй професійній діяльності.

Планування, організація і проведення відкрити» занять із професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки у закладі професійної освіти відбувається систематично з ***метою***:

- виявлення, вивчення, узагальнення і впровадження перспективного педагогічного досвіду;

- виявлення проблем організаційно-методичного та психолого-педагогічного характеру у діяльності педагогічних працівників і планування заходів з надання їм кваліфікаційної допомоги;
- підготовка педагогічних працівників до атестації.

Проведення відкритих занять *планується самим педагогом* з подальшим узгодженням із методичною комісією. Графік відвідування цих занять складається методичною службою навчального закладу на основі індивідуальних планів педагогічних працівників. Кількість проведення відкритих занять у жодному нормативному документі не оговорюється, проте методисти навчальних закладів часто захоплюються у плануванні такого заходу, встановлюючи обов'язкову кількість і черговість відкрити» уроків навіть попри можливості педагогів. Примушувати педагога провести такий урок не варто, але переконати його у необхідності поділитися своїм досвідом і можна, і необхідно. Якщо ж проведення відкритого заняття рекомендується молодому спеціалісту з метою надання йому професійної допомоги, той повинен скористатися такою пропозицією.

Підготовка відкритого уроку не дається «на відкуп» визначеному педагогові, а обмірковується, конструюється за участі методичної служби закладу професійної освіти.

Підготовка до планування, проведення, спостереження та аналізу відкритого заняття відбувається за *таким алгоритмом* [14]:

- складання плану-графіку відвідування занять;
- визначення методичної мети проведення відкритого заняття;
- вивчення попередніх матеріалів, які характеризують педагога (статистичні звіти, матеріали попередніх відвідувань, робочі замітки);
- перегляд навчальної програми з дисципліни, пояснювальної записки до цієї дисципліни, навчального матеріалу;
- ознайомлення з темою відкритого заняття відповідно до поурочно-тематичного плану, журналу теоретичного (виробничого) навчання, підручника – з навчальним матеріалом попереднього та наступного занять;
- ознайомлення з планом-конспектом уроку та, у разі потреби, успішністю учнівської групи.

Починати підготовку відкритого заняття слід з формулювання ***методичної мети,*** яка відображає основну методику його проведення, що допоможе конструктивно та об'єктивно підійти до самоаналізу й аналізу проведеного заняття, оцінити ефективність та результативність обраних

автором уроку організаційних форм, методів і засобів його проведення. Відповідно до методичної мети відкритого заняття педагог обирає такий навчальний матеріал, який дозволить йому якнайповніше розкрити ті методики та прийоми, які становлять основу його педагогічної майстерності, а також презентувати результати реалізації тієї чи іншої інноваційної освітньої технології, за якою він працює.

Орієнтовна методична мета проведення відкритого заняття:

- ❖ методика реалізації сучасних освітніх практик у процесі проведення структурних елементів відкритого заняття;
- ❖ методика активізації діяльності учнів та організація зворотного зв'язку;
- ❖ методика використання педагогом сучасного комплексно-методичного забезпечення;
- ❖ методика організації самостійної роботи учнів пошукового характеру;
- ❖ методика формування критичного мислення учнів шляхом реалізації методів проблемного навчання;
- ❖ методика оцінювання рівня та ефективності використання на уроці інформаційно-комунікативних технологій;
- ❖ методика розвитку творчості учнів шляхом реалізації різних методів дослідження;
- ❖ методика реалізації індивідуалізованого навчання шляхом використання різнорівневих завдань тощо

Орієнтовна програма спостережень на відкритому занятті:

- методика вирішення на уроці основних задач з формування, закріплення, розвитку, узагальнення, систематизації та контролю професійних знань, умінь і навичок учнів;
- методика вирішення на уроці задач формування світогляду, розвинення інтересу до навчання, мислення, навичок комунікації;
- методика врахування особливостей учнівської групи при плануванні та проведенні заняття; рівень використання диференційованого та індивідуалізованого підходу до навчання професії;
- оптимальність обраної структури уроку й темпу його проведення;
- оптимальність змісту навчального матеріалу: обсяг, науковість, логічність, доступність, наявність міжпредметних зв'язків тощо;
- оптимальність обраних форм і методів навчання з урахуванням періоду навчання, сформульованої мети уроку, специфіки учнівської групи тощо;

- оптимальність застосування дидактичного забезпечення на уроці, рівень використання інформаційно-комп'ютерних технологій; інформаційна культура та інформаційна грамотність педагога і учнів;
- оптимальність застосування матеріально-технічного забезпечення, його відповідність вимогам безпеки праці та безпеки життєдіяльності;
- морально-психологічна та емоційна атмосфера на уроці;
- результативність уроку: рівень навчальних досягнень учнів на уроці; оцінка очікуваних змін у розвитку інтересу учнів до навчання, самостійності, пізнавальної активності, рівня співпраці один з одним та педагогом тощо.

Педагогічний аналіз відкритого заняття

Метою відвідування і аналізу відкритого заняття є одержання проаналізованої та систематизованої інформації про міру співпадання результату уроку з його метою і завданнями. Але ж якщо результатом аналізу буде тільки така мета, то об'єкт аналізу не отримає потрібної динаміки вдосконалення та перетворення. *Реальною функцією педагогічного аналізу є не тільки виявлення певного педагогічного явища, причин і умов його прояву, а й прогнозування його стану та визначення шляхів (методів, засобів) подальшого розвитку явища (якщо воно позитивне) або його ліквідації (якщо воно негативне)* [14].

Педагогічний аналіз – це метод наукового дослідження, який полягає в уявно-практичному розчленуванні навчальної діяльності педагога та учнів на складові: отримання і оброблення інформації; виокремлення проблем; розробка пропозицій, рекомендацій, прогнозів.

Основне призначення аналізу уроку – з'ясування причин «неузгодженості» між цілями і результатами уроку та визначення на цій основі конкретних практичних рекомендацій з його удосконалення. *Аналіз уроку – це передумова і підстава для конструювання моделі уроку, що відповідала б сучасній освітній парадигмі.*

Значення педагогічного аналізу *для мотивації діяльності педагога* [14]::

- педагогічний аналіз є основним інструментом індивідуального психолого-педагогічного управління навчальним процесом і надає педагогу реальні можливості для продуктивної діяльності та підвищення рівня професійної компетентності;
- зміст аналізу повинен служити задачам розвитку, задачам включення педагога у процес творчості;

- педагогічний аналіз – це джерело мотивації педагога для самореалізації у своїй професійній діяльності, освоєння ним нових освітніх технологій та інноваційних методик;
- педагогічний аналіз – найефективніший засіб індивідуальної навчально-методичної діяльності педагога;
- педагогічний аналіз є основою для виявлення, вивчення та узагальнення перспективного педагогічного досвіду;
- педагогічний аналіз формує і розвиває спадкоємні зв'язки у педагогіці;
- педагогічний аналіз – найефективніший інструмент у вивченні індивідуальних особливостей здобувачів освіти та його впливу на кінцеві результати освітнього процесу;
- педагогічний аналіз є основою для конструювання єдності педагогічних позицій колективу навчального закладу.

Зміст аналізу відкритого заняття визначається колом питань, обумовлених метою відвідування уроку: характеристика факторів уроку, оцінка певних показників (параметрів) на основі визначених критеріїв, генетика явища (причини та умови утворення) тощо.

У педагогічній практиці існують різні методики аналізу відкритих занять, які відображають різні аспекти *(таблиця 3.4.1)*. Методологічний підхід до аналізу уроку базується на розумінні його структури, тобто послідовного взаємозв'язку елементів, які забезпечують його цілісність [7].

Таблиця 3.4.1.

Методики аналізів відкритих занять

Вид аналізу	**Мета і методика проведення**
Аспектний	Повне висвітлення *однієї сторони навчально-виробничого або виховного процесів:* володіння педагогом навчальним предметом; уміння створити психологічно комфортну обстановку; володіння сучасними освітніми або новітніми виробничими технологіями; уміння підтримувати дисципліну тощо.
Поетапний	Мета відвідування досягається при розгляді процесу проведення *окремих етапів уроку шляхом їх почергового аналізу*: мотивація, актуалізація попередніх знань, викладання, закріплення, контроль, рефлексія.
По-елементний	Розподіл заняття на *підструктурні елементи та їх почерговий аналіз* відповідно до мети і програми відвідування: науковість змісту навчального матеріалу, доцільність вибору форм організації діяльності учнів, методів навчання, форм контролю тощо.

Комплексний	Спостереження та аналіз *усіх психолого-педагогічних факторів уроку*: навчання, виховання, діяльність педагога та діяльність учнів у їх взаємодії.
Системний	*Розгляд у єдності і взаємозв'язку компонентів навчального процесу та етапів уроку* з метою встановлення причин невідповідності між поставленими цілями і реальними результатами уроку. *Алгоритм системного аналізу*: розподіл уроку на етапи; аналіз кожного етапу; визначення причинно-наслідкових зв'язків між етапами (відповідність задач кожного етапу загальній дидактичній меті уроку); порівняння досягнутого результату уроку із запланованим.

Урок (аудиторне заняття) слід розглядати як цілісну динамічну систему спільної діяльності педагога й учнів (викладання і учіння) для досягнення цілей навчання, розвитку і виховання. *Ефективність уроку* визначається ступенем відповідності досягнутих реальних результатів поставленим цілям. Виходячи з концепції сучасного уроку, яка передбачає активну самостійну навчально-пізнавальну діяльність учня, іншим чинником оцінювання ефективності уроку може служити *продуктивність навчальної діяльності*, який залежить від рівня пізнавальної активності й емоційно-вольового настрою учнів.

Методика аналізу має два аспекти:

- *змістовний*, який визначає відповідність уроку сучасним вимогам;
- *процедурний*, який вирішує проблему встановлення цієї відповідності.

Найпростішим методом аналізу відкритого заняття можна вважати ***поетапний***, який полягає в розподілі уроку на етапи, що відповідають основним ланкам навчального процесу та почергового їх проведення (наприклад: мотивація, актуалізація попередніх знань, викладання, закріплення, контроль, рефлексія). Однак поетапний аналіз у ряді випадків виявляється неефективним, тому що розглядається тільки структура, а не логічна побудова уроку, причому сам урок аналізується у хронологічному порядку, що не відповідає визначенню уроку як цілісної системи. У зв'язку з цим можливості поетапного аналізу обмежені.

Методика по-елементного аналізу припускає розподіл уроку на основні елементи (науковість змісту навчального матеріалу, доцільність вибору форм організації діяльності учнів, методів навчання, форм контролю тощо) та почергового їх проведення з точки зору особи, яка аналізує урок. Методика по-елементного аналізу глибша й ефективніша поетапного, однак теж не розглядає урок як цілісний процес. З її допомогою можна визначити досягнення і недоліки уроку, але такий аналіз не пояснює їх причин, оскільки не враховує взаємозв'язок структурних етапів уроку і його реальні результати.

Комплексний аналіз зосереджує увагу на вивченні окремих чинників уроку: навчанні, вихованні, діяльності учасників освітнього поцесу у їх взаємозв'язку.

Методика системного аналізу розглядає два види структурних компонентів: етапи уроку (дидактичну структуру уроку) та елементи уроку (його методичну підструктуру), які трактуються так само, як при поетапному і по-елементному аналізі. Додатково досліджується два види функціональних компонентів:

- взаємодія між елементами всередині кожного етапу уроку;
- зв'язки між етапами.

Системний аналіз відкритого заняття припускає розгляд його *дидактичної структури* як ланцюга взаємозалежних етапів: мотивація навчальної діяльності, актуалізація опорних знань, формування і застосування вмінь і навичок.

На *етапі мотивації* вирішуються навчальні завдання, які відображаються у формуванні цілей уроку і психологічній підготовці учнів до сприйняття нового матеріалу. *Етап актуалізації* припускає вирішення таких завдань, як відновлення опорних знань учнів, використання на уроці позапрограмної інформації тощо. *Етап формування* – це засвоєння учнями змісту нового матеріалу за допомогою різних методів, засобів, а також організація навчально-пізнавальної діяльності учнів. На *етапі застосування* вирішуються завдання закріплення, запам'ятовування провідних понять, відпрацьовування і практичне застосування вмінь і навичок у подібних та нових умовах. Досягнення мети уроку можливе лише за умови вирішення взаємозалежних завдань на кожному етапі уроку в процесі спільної діяльності викладача й учнів.

При системному аналізі, після ознайомлення з основною дидактичною метою і завданнями уроку, спочатку вивчаються елементи всередині кожного етапу та їх взаємозв'язки, далі прослідкуються причинно-наслідкові зв'язки між етапами, що визначає аналіз уроку як цілісної дидактичної системи.

Недоліком системного аналізу можна вважати його трудомісткість. Складності, які виникають при синтезі окремих етапів уроку, вимагають високої кваліфікації тих, хто аналізує, з метою розробки подальших науково обґрунтованих висновків та рекомендацій.

Обов'язкової або універсальної методики аналізу уроку не існує, оскільки вона залежить від реального ходу заняття, його тривалості, цілей і задач, періоду навчання, досвіду педагога, рівня навченості учнів тощо. Вибір методики аналізу відкритого заняття залежить від його типу і виду, компетентності того, хто аналізує, педагогічної майстерності автора уроку.

Досвід використання системного аналізу свідчить про його ефективність при аналізі уроків із чітко вираженим зворотнім зв'язком (інтегрований, імітаційний, урок-проект, квест-урок тощо) , отже його не варто застосовувати при аналізі контрольно-перевірочних уроків, лекцій, уроків-екскурсій. У випадку *цільового відвідування уроку*, коли оцінюються тільки окремі структурні компоненти заняття, більш простими і доцільними методами можуть бути поетапний або по-елементний аналізи.

Урок виробничого навчання відрізняється від уроку теоретичного навчання своєю довготривалістю, а тому системний чи комплексний аналізи такого заняття проводити теж доволі складно. Більш доцільним для відкритого уроку виробничого навчання буде проведення аспектного, поетапного чи по-елементного аналізу, або проведення аналізу, який буде результатом узагальнення декількох різних рекомендацій із різних методик аналізу всього відкритого заняття чи окремого його етапу.

В умовах проведення відкритого *компетентнісного заняття* педагог, крім того, що він робить на традиційному занятті, додатково впроваджує будь-яке нововведення: інтегрування, використання сучасних інтерактивних форм, методів або засобів навчання чи контролю, проведення експериментально-дослідної роботи здобувачі професійної освіти на основі попередньо розробленої концепції тощо. Тому при проведенні, аналізі та оцінці ефективності такого відкритого заняття можуть бути додатково використані показники та критерії інноваційності (*таблиця 3.4.2.)*.

Таблиця 3.4.2.

Показники і критерії оцінки ефективності компетентнісного уроку

№ п	***Показники ефективності***	***Критерії оцінки***	***Оцінка***
1	Рівень оригінальності і новизни методики (технології) проведення заняття.	Оригінальність, новизна	
2	Гнучкість поєднання традиційних та інноваційних форм, методів навчання, засобів навчання і виховання.	Гнучкість, системність	
3	Рівень використання засобів педагогічної діагностики, які дозволяють виявити ефективність педагогічної інновації.	Діагностичність	
4	Рівень використання цифрових технологій в процесі вивчення, закріплення нової навчальної інформації, оцінки рівня навчальних досягнень здобувачів професійної	Актуальність, доцільність	

	освіти		
5	Технологічність, можливості для відтворення педагогічної інновації іншими педагогами.	Відтворення	
	ПІДСУМКОВА ОЦІНКА		

При відвідуванні, спостереженні та аналізі відкритого заняття всім його відвідувачам слід додержуватися таких ***принципів:***

- *принцип невтручання* (нейтралітету): урок – це творча діяльність педагога, а тому ніхто з відвідувачів не повинен втручатися в його перебіг, тим паче робити зауваження у присутності учнів;
- *принцип коректності:* максимальна доброзичливість і тактовність до педагога, урок якого відвідується та аналізується;
- *принцип урахування всіх факторів:* на уроці не може бути другорядних деталей; необхідно фіксувати весь хід уроку, всі види діяльності учасників освітнього процесу з урахуванням позитивних і негативних факторів;
- *принцип урахування специфіки навчального предмету;*
- *принцип урахування індивідуальних особливостей педагога;*
- *принцип відомості педагога вимог* до відвідування, спостереження та аналізу «відкритих» занять;
- *принцип єдності та оптимальності кількості вимог:* формалізм з боку відвідувачів уроку призводить до того, що, не виокремлюючи головного у навчальній діяльності на відкритому занятті, вони еклектично змішують суттєві та дріб'язкові зауваження до перебігу всього заняття.

3.5. Методика підготовки педагога до проведення занять

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних начальних закладах (Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2006р. № 419) підготовка педагога закладу професійної освіти до занять передбачає перспективне і поточне планування процесів професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки.

Перспективна підготовка педагога

Перспективне планування сприяє створенню цілісної та раціональної структури професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки і здійснюється в межах усієї програми навчального предмету чи програми

виробничого навчання та кожної теми цих програм. *Етапи перспективного планування складаються з:*

- підготовки педагогічних працівників до нового навчального року;
- підготовки педагогічних працівників до вивчення учнями нової теми програми.

Підготовка педагога до нового навчального року складається із таких видів діяльності:

- вивчення Державного стандарту та освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) випускника професійного навчального закладу відповідного кваліфікаційного рівня;
- розробка робочих навчальних планів із професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки для певного рівня кваліфікації (відповідно до Національної Рамки Кваліфікацій);
- розробка робочих навчальних програм із навчальних предметів (загальнотехнічних і спеціальних) та виробничого навчання;
- розробка поурочно-тематичних планів із навчальних предметів і виробничого навчання;
- розробка переліку навчально-виробничих робіт та вправ для професійно-практичної підготовки;
- розробка детальної програми виробничої практики на підприємстві (сфері послуг);
- розробка (підготовка) сучасного комплексного методичного забезпечення курсу;
- розробка інструкційно-технологічної документації для практичної діяльності здобувачів професійної освіти, передбачену робочими навчальними програмами (інструкційні та інструкційно-технологічні картки, технічні умови, інструкції, методичні рекомендації, тестові програми тощо);
- особиста методична підготовка педагога: підвищення рівня професійної компетентності; вивчення, узагальнення та впровадження перспективного педагогічного досвіду; підбору ефективних форм організації і методів навчання з урахуванням періоду навчання та змісту навчального предмета (професії); складання особистого плану навчально-організаційної, науково-методичної і виховної діяльності; підбору основної і додаткової літератури, ознайомлення із сучасною психолого-педагогічною та методичною літературою.

Підготовка педагога до вивчення нової теми програми

Поурочно-тематичний план складається відповідно до робочого плану і робочої навчальної програми з навчального предмету чи програми виробничого навчання. Поурочно-тематичний план дозволяє педагогу побачити перспективу вивчення теми в детальному вигляді. Його призначення – логічний розподіл змісту навчального матеріалу, передбаченого робочою програмою, за уроками.

Поурочно-тематичний план може вміщувати розділи, які дозволять більш детально спланувати вивчення теми, систематизувати навчальний матеріал з обліком внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, визначити тип і вид уроків, систему практичних завдань, вид контролю, дидактичне забезпечення уроків тощо. Кількість розділів поурочно-тематичного плану залежить від специфіки навчального предмета (професії), навчально-методичного супроводу, рівня професійної компетентності педагога.

Алгоритм підготовки педагога до вивчення чергової теми програм:

- аналіз змісту теми програми і розподіл його на уроки;
- формулювання основної дидактичної мети вивчення занять чергової теми програми;
- орієнтовний вибір типів і видів уроків теми програми;
- аналіз міжпредметних зв'язків інформаційного характеру;
- визначення конкретного змісту і кількості практичних вправ та навчально-виробничих робіт, необхідних для самостійного виконання в процесі закріплення учнями (студентами) нової інформації кожної теми програми;
- підбір навчально-матеріального та дидактичного забезпечення уроків;
- вибір форм, методів і технологій проведення уроків;
- власна методична підготовки.

Етапи проектування вивчення нової теми програми

можуть бути представлені наступною послідовністю:

«визначення цілей – відбір змісту – розподіл змісту на навчальні одиниці – визначення типу і виду уроку – вибір забезпечення уроку – вибір форм і методів навчання та контролю – результат уроку (рівень сформованих З,У,Н)»

Методика підготовки педагога до вивчення нової теми програми може бути представлена авторською методичною розробкою педагога за наступною схемою.

Орієнтовна схема методичної розробки теми робочої програми навчальної дисципліни [7]:

1. Характеристика теми:

- місце теми у змісті навчального предмету (професійна значущість);
- кількість годин на вивчення теми;
- знання, вміння і навички, яких набувають учні після вивчення теми, рівень їх засвоєння

2. Планування вивчення теми:

- назва тем уроків, кількість годин, вузлові питання змісту уроків;
- цілі уроків;
- типи і види уроків;
- методи проведення уроків;
- дидактичне і матеріально-технічне забезпечення;
- організація контролю знань, умінь і навичок;
- форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці.

3. Рекомендації з повідомлення навчального матеріалу:

- методичні прийоми викладу навчального матеріалу (розповідь, різні види лекцій, бесіда, презентація тощо);
- методичні прийоми використання сучасних інформаційних технологій;
- зміст, форми і методи організації самостійної роботи учнів із засвоєння нового навчального матеріалу;
- способи реалізації міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків в процесі викладання нового матеріалу;
- рекомендації щодо застосування інтерактивних методик при вивченні учнями нового навчального матеріалу теми.

4. Рекомендації із закріплення, удосконалювання і застосування знань, умінь і навичок:

- зміст, організація і методика проведення вправ та практичних робіт із закріплення нової інформації;
- тематика, організація і методика проведення семінарських занять, лабораторно-практичних робіт за темою програми;
- рекомендації з використання сучасних освітніх практик в процесі закріплення та застосування учнями набутих знань і вмінь .

5. Рекомендації з контролю та оцінювання рівня навчальних досягнень учнів за темою програми:

- завдання для поточного і тематичного видів контролю;
- зразки різнорівневих тестових завдань;
- рекомендації з організації контролю і оцінки знань і вмінь учнів із використанням навчально-контролюючих інформаційних програм.

6. Рекомендації щодо видачі домашнього завдання:

- підбір завдань пошуково-дослідного характеру (кількісних і якісних);
- розробка дидактичних засобів, що систематизують і узагальнюють навчальний матеріал (таблиці, кластери, денотатні графи, опорні конспекти, схеми) ;
- підбір комплексних завдань міжпредметного характеру;
- підбір завдань з аналізу та розробки технологічних процесів;
- підбір завдань для самостійної роботи учнів із літературою.

7. Рекомендації з проведення лабораторно-практичних робіт:

- графік проведення лабораторно-практичних робіт;
- форми учнівських звітів;
- стислі рекомендації з управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів;
- завдання-інструкції.

8. Список літератури, яка використовується при вивченні теми.

Поточна підготовка педагога до проведення заняття

Алгоритм підготовки педагога до проведення уроку:

- ❖ Аналіз результатів попереднього заняття, на основі якого уточнюється зміст, тема і мета наступного уроку. Тема визначає загальну назву тієї частини навчального матеріалу, який буде вивчатися на уроці («що вивчається»), а мета – «для чого вивчається», «чого необхідно досягти».
- ❖ Уточнення основної дидактичної мети заняття, вибір типу і виду заняття.
- ❖ Визначення дидактичної структури та методичної підструктури уроку, орієнтовного часу на проведення кожного його елемента. І структура, і розподіл часу напряму залежать від основної заняття, дидактичної мети періоду навчання, місця (значущості) даного уроку в темі програми.
- ❖ Визначення міжпредметних та внутрішньопредметних зв’язків теми заняття.

- Вибір форм, методів і прийомів проведення структурних елементів уроку: яким чином і у якій послідовності буде презентована нова навчальна інформація; як організувати самостійну роботу учнів із закріплення нового матеріалу та проконтролювати її якість.
- Визначення конкретних практичних завдань для самостійної роботи учнів за темою уроку (вправи, експерименти, пошукова робота, тестові завдання, тренінги тощо) з урахуванням індивідуальних особливостей, рівня підготовленості учнів.
- Розробка критеріїв оцінювання самостійної практичної роботи учнів за темою уроку.
- Підготовка дидактичного і матеріально-технічного забезпечення за темою заняття.
- Ознайомлення з навчально-методичною літературою, педагогічним досвідом, інноваціями сучасного виробництва за темою уроку.
- Визначення завдань для домашньої роботи учнів, їх диференціація за рівнем складності.
- Заключним етапом підготовки до проведення заняття є *складання плану уроку*.

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних начальних закладах (Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2006р. № 419) ***план уроку – це обов'язковий особистий плануючий документ педагога довільної форми***, який складається відповідно до робочої навчальної програми і поурочно-тематичного плану з дотриманням педагогічних і методичних вимог. Стандарту або затвердженої форми планів уроків не існує, тому що план уроку, як і його зміст, глибина розкриття, процедура проведення змінюються у залежності від його дидактичних цілей, змісту уроку, періоду навчання, характеру навчально-виробничих завдань, організації самостійної роботи тощо. Розробка плану заняття, як і підготовка до його проведення – справа творча, тому *обов'язкові вимоги тут не припустимі*.

Нижче наведено орієнтовні схеми планів уроків з професійно-теоретичної і професійно практичної підготовки [7].

Орієнтовна схема плану уроку з професійно-теоретичної підготовки

Тема програми: _____

Тема уроку: _____

Цілі уроку:

- ***навчальна:*** які *професійні знання, вміння та навички* учнів формуються, закріплюються, удосконалюються, оцінюються на уроці;
- ***розвиваюча***: які операції та прийоми *розумової діяльності* розвиваються в учнів на уроці *(логічність, аналітичність, критичність мислення, увага, спостережливість, творчість)*;
- ***виховна***: які *якості особистісних рис характеру* учня формуються та вдосконалюються на уроці *(дисциплінованість, наполегливість, комунікабельність, повага до людини праці тощо)*.

Тип уроку: *залежить від основної дидактичної мети* _____

Вид уроку:*залежить від методів проведення заняття* _____

Дидактичне забезпечення: *друкована, звукова, екранна**,** об'ємна види наочності* _____

Матеріально-технічне забезпечення: *обладнання, пристосування, інструменти, сировина* _____

Міжпредметні зв'язки: *вказуються теми навчальних предметів і тем програми виробничого навчання, які пов'язані з темою заняття*

Методи навчання: _____

Форми організації навчальної діяльності учнів: _____

Література за темою заняття: _____

****Методична мета*** *– вказується тільки при проведенні відкритого заняття*

Хід уроку

1. Організаційна частина:

- перевірка наявності учнів;
- перевірка готовності учнів до заняття.

2. Актуалізація знань *(підготовка учнів до вивчення нового навчального матеріалу):*

- повідомлення теми програми і теми уроку;
- повідомлення цілей та завдань уроку;
- мотиваційно-цільова настанова уроку;
- актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів *(наводяться запитання або завдання, за допомогою яких актуалізуються попередні знання, вміння і навички);*
- пояснення характеру та послідовності роботи учнів на уроці.

3. Викладення нового навчального матеріалу:

- повідомлення нової навчальної інформації *(презентується зміст і послідовність викладення навчальних елементів нового матеріалу);*
- пояснення нових прийомів практичної та розумової діяльності;

- повідомлення інформації про новітні виробничі технології за темою уроку;
- формулювання запитань учням з метою перевірки доступності викладання нової інформації;
- відповідь викладача на запитання учнів.

4. Закріплення нового навчального матеріалу:

- видача учням завдань для самостійної роботи;
- пояснення послідовності виконання завдань;
- самостійна робота учнів із виконання завдань;
- перевірка правильності виконання учнями вправ;
- перевірка знань учнів певним методом (зокрема тестуванням).

5. Підведення підсумків уроку:

- аналіз діяльності учнів упродовж усього уроку;
- аналіз причин помилок, припущених учнями на уроці, способи їх усунення;
- рефлексивна учнівська діяльність;
- повідомлення та обґрунтування виставлених оцінок;
- видача домашнього завдання.

Орієнтовна схема плану уроку з професійно-практичної підготовки

Тема програми: _____

Тема уроку: _____

Цілі уроку:

- ***навчальна:*** які *професійні знання, вміння та навички* учнів формуються, закріплюються, удосконалюються, оцінюються на уроці;
- ***розвиваюча***: які операції та прийоми *розумової діяльності* розвиваються в учнів на уроці *(логічність, аналітичність, критичність мислення, увага, спостережливість, творчість)*;
- ***виховна***: які *якості особистісних рис характеру* учня формуються та вдосконалюються на уроці *(дисциплінованість, наполегливість, комунікабельність, повага до людини праці тощо)*.

Тип уроку: *залежить від основної дидактичної мети* _____

Вид уроку:*залежить від методів проведення заняття* _____

Дидактичне забезпечення: *друкована, звукова, екранна**,** об'ємна види наочності* _____

Матеріально-технічне забезпечення: *обладнання, пристосування, інструменти, сировина* _____

Перелік навчально-виробничих робіт і вправ _____

Міжпредметні зв'язки: *вказуються теми навчальних предметів і тем програми виробничого навчання, які пов'язані з темою заняття*

Методи навчання: _____

Форми організації навчальної діяльності учнів: _____

Література за темою заняття: _____

****Методична мета** – вказується тільки при проведенні відкритого заняття*

Хід уроку:

І. Організаційна частина:

- перевірка наявності учнів;
- перевірка готовності учнів до заняття;
- інструктаж з охорони праці.

ІІ. Вступний інструктаж:

2.1. Актуалізація знань *(підготовка учнів до вивчення нового навчального матеріалу)**:***

- повідомлення теми програми і уроку;
- мотиваційно-цільова установка проведення уроку;
- актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів *(наводяться запитання або завдання, за допомогою яких актуалізуються попередні знання, вміння і навички);*
- пояснення характеру та послідовності роботи учнів на уроці.

2.2. Викладання нового матеріалу (створення орієнтованої основи дій):

- повідомлення нової інформації інструктивного характеру;
- показ нових прийомів трудової діяльності;
- обговорення причин типових помилок;
- повідомлення про новітній виробничий досвід за темою уроку;
- опитування учнів і пробне виконання ними нових прийомів, показаних майстром, для перевірки доступності нового інструктивного матеріалу;
- відповідь майстра на запитання учнів;
- підведення підсумків вступного інструктажу.

ІІІ. Поточний інструктаж *(самостійна робота учнів)**:***

- видання практичний завдань для самостійної роботи учнів, пояснення алгоритму їх виконання;
- розподіл учнів за робочими місцями;
- повідомлення про критерії оцінювання виконаних робіт;

- самостійна робота учнів над виданими завданнями;
- цільові обходи майстром робочих місць учнів;
- індивідуальне або колективне повторне інструктування;
- прийом та оцінка майстром виконаних учнями робіт;
- прибирання робочих місць.

ІУ. Заключний інструктаж:

- аналіз діяльності учнів у процесі всього уроку;
- оцінка роботи учнів, її об'єктивне обґрунтування;
- аналіз причин помилок учнів та засоби їх усунення;
- рефлексія учнів;
- видача домашнього завдання.

Ретельно підготовлений план уроку як відображення виконаної педагогом підготовчої роботи – це, як правило, запорука якісного проведення заняття. Без плану неможливі високі результати уроку. Обсяг плану уроку залежить від змісту, освітньої мети, його місця в навчальному процесі, досвіду педагога. Безперечно, що у педагога-початківця план уроку повинен бути більш детальним і мати вигляд *плану-конспекту*.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

Питання для самоконтролю до теми 3.1.

1. Сформулюйте сутність компетентнісного підходу в освіті.
2. Дайте визначення уроку (аудиторному заняттю) як основній організаційній формі освітнього процесу у закладі професійної освіти.
3. Розкрийте сутність компетентнісного уроку як цілісної дидактичної системи.
4. Визначте основні характеристики компетентнісного уроку.
5. Сформулюйте сутність рефлексивної діяльності (рефлексії).
6. Дайте порівняльну характеристику традиційного і компетентнісного заняття.

Питання для самоконтролю до теми 3.2.

1. На чому базується типологія занять з професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки?
2. Від чого залежить вибір виду заняття?
3. Визначте типологію занять з професійно-теоретичної підготовки.
4. Визначте типологію занять з професійно-практичної підготовки.

5. Чим відрізняється дидактична структура уроку з професійно-практичної підготовки від дидактичної структури уроку з професійно-теоретичної підготовки?
6. Від чого залежить дидактична структура і методична підструктура заняття?

Питання для самоконтролю до теми 3.3.

1. Сформулюйте сутність інтегративного підходу в освіті.
2. Сформулюйте основні цілі інтегративно-орієнтованого навчання.
3. Дайте визначення інтегрованого заняття.
4. Сформулюйте мету інтегрованого заняття.
5. Сформулюйте характерні ознаки інтегрованого уроку.
6. Сформулюйте алгоритм встановлення міжредметніх зв'язків для проведення інтегрованого заняття.
7. Визначте умови ефективності проведення інтегрованого уроку

Питання для самоконтролю до теми 3.4.

1. Сформулюйте цілі планування, організації і проведення відкритих занять у закладі професійної світи.
2. Хто планує відкриті заняття?.
3. Сформулюйте орієнтовну методичну мету відкритого заняття.
4. Визначте об'єкти спостереження відкритого заняття з професійно-теоретичної підготовки.
5. Визначте об'єкти спостереження відкритого заняття з професійно-практичної підготовки.
6. Сформулюйте принципи відвідування і спостереження відкритого заняття.
7. Сформулюйте мету педагогічного аналізу відкритого заняття.
8. Визначте види педагогічного аналізу відкритих занять.
9. Сформулюйте критерії оцінювання ефективності відкритого уроку.

Питання для самоконтролю до теми 3.5.

1. Назвіть етапи підготовки педагога до проведення занять.
2. У чому полягає перспективна підготовка педагога до занять?
3. Назвіть види плануючої документації викладача і майстра виробничого навчання.
4. Сформулюйте мету розробки поурочно-тематичного плану.
5. Чим робоча навчальна програма з навчального предмету відрізняється від типової?
6. Чи існує єдина форма плану уроку?

7. Сформулюйте мету застосування на уроці дидактичного забезпечення.
8. Сформулюйте мету застосування на уроці матеріально-технічного забезпечення.
9. Сформулюйте алгоритм підготовки педагога до проведення заняття.
10. Чи затверджується план уроку виробничого навчання старшим майстром закладу професійної освіти?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ ІІІ.

1. Вітченко А.О., Вітченко А.Ю. Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: освітня інновація чи реформаторський симулякр доби постмодерну? Вища школа. 2019. № 4 (177). С. 52-66.
2. Енциклопедія освіти / АПНУ; гол. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Ковальчук В., Оршанський Л. Професійна підготовка на засадах компетентнісного підходу. – Молодь і ринок, №11-12, 2016.- С.6-10.
4. Кларк І.Є. Теоретичні засади компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти. Вісник, №124, 2015. С.32-34.
5. Кулішов В.С. Теоретичні та методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладах професійної (професійно-технічної) освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.
6. Лузан П.Г., Кравець Ю.І., Пятничук Т.В. Формування змісту професійного навчання кваліфікованих робітників з інтегрованих професій: методичний посібник /П.Г.Лузан, Ю.І.Кравець, Т.В. Пятничук. К.: Інститут ПТО НАН України, 2012. 136с.
7. Методика професійного навчання: методичний посібник / І.Є. Сілаєва, С.С. Шевчук, С.О. Донецьк: ІПО ІПП УМО, 2014. 292 с.
8. Методична робота. Положення і накази /О.Перехейда К.: Редакції газет з управління освітою, 2012. 128с.
9. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
10. Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних начальних закладах: Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2006р. № 419 // Офіційний вісник України, 2006. № 25. С. 92 – 107

11. Рудницька Н., Тарнавська Н. Дидактична суть інтеграції та способи її реалізації у процесі навчання. Молодь і ринок. №7 (162), 2018. С.4-51.
12. Стечкевич О.О. Організація уроків виробничого навчання: компетентнісний підхід: навчально-методичний посібник. К.: Педагогічна думка, 2013. 128с.
13. Формування змісту професійного навчання кваліфікованих робітників з інтегрованих професій: методичний посібник / П.Г.Лузан, Ю.І.Кравець, Т.В. Пятничук. К.: Інститут ПТО НАПН України, 2012. 136с
14. Шевчук С.С. Інноваційна діяльність педагога професійної школи: навчально-метод. посібник. Біла Церква, БІНПО УМО, 2015. 174 с.
15. Шевчук С.С. Інноваційний урок у професійній школі: навчально-методичний посібник / С.С. Шевчук. Біла Церква : БІНПО УМО НАПНУ, 2015. 110 с.
16. Шевчук С.С. Навчально-методична діяльність педагога ЗП(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 73 с.

РОЗДІЛ ІУ. ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА В УМОВАХ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Система професійної підготовки в умовах сучасного підприємства.

Підвищення ролі розвитку персоналу в забезпеченні конкурентоспроможності організації на ринку зумовило те, що підприємства, які навчають персонал, взяли безпосередньо на себе функції щодо безперервного навчання персоналу, його виробничої адаптації, планування трудової кар'єри працівників. Зокрема, на великих підприємствах існують відділи професійного розвитку, які очолюють їх керівники. Це підкреслює їхню важливість для підприємства, адже цілі в цій сфері входять до особистих планів вищого керівництва: президентів, регіональних віце-президентів, директорів підприємств.

Виявлення потреби підприємства в кваліфікованих кадрах і визначення джерел їх забезпечення досягається через систему балансових розрахунків. Розрахунок потреби враховує приріст їх чисельності та компенсує вибуття працівників із виробництва. Вихідними у визначенні чисельності персоналу за професіями на майбутній період є дані про структуру обладнання, план підвищення ефективності, обсяг виробництва, продуктивність праці. Враховуються і зміни професійного складу працівників. Спочатку розраховується чисельність персоналу на плановий період і визначається додаткова потреба.

Робота з молодими спеціалістами, їх підготовка до управлінської діяльності залежать від організаційної структури підприємства та специфіки виробництва. Наставник, стаж роботи якого на підприємстві складає не менше як три роки, повністю відповідає за рівень професійної підготовки нових спеціалістів і консультує їх із усіх виробничих питань. Протягом п'яти років діяльність спеціаліста контролюється керівником підрозділу підприємства, в якому він працює, а результати ефективності його праці відображаються у службових рекомендаціях [8].

Деякі підприємства організовують поїздки для вивчення зарубіжного досвіду проведення професійної підготовки кадрів. Широко використовується обмін досвідом, обговорення проблем, що стоять перед підприємством щодо організації і проведення професійного навчання з використанням передових методів навчання, актуальних методичних посібників, проведення занять на сучасних робочих місцях. Технологічна та структурна перебудова видів економічної діяльності призводять, зазвичай, з одного боку, до зникнення застарілих робочих місць, а з іншого – до появи нових вакансій. Проблема

виникає тоді, коли такі зміни не супроводжуються адекватними змінами професійності робочої сили. Вирішуючи цю проблему, не можна допускати порушення збалансованості між структурою робочих місць і професійно-кваліфікаційною структурою робочої сили.

На сучасному етапі необхідні: відновлення трудових навичок кваліфікованих кадрів, зокрема тих з них, хто потребує роботи, ефективна професійна підготовка, що відповідає вимогах сучасного ринку праці та інноваційних робочих місць, підвищення конкурентоспроможності робочої сили та ефективності системи професійної підготовки загалом, що має ґрунтуватися на «факторі компетентності», забезпечення кадрам можливостей для працевлаштування. Професійне навчання кадрів може проводитися на виробництві в умовах власної навчально-виробничої бази підприємства. Водночас підготовка кадрів за межами підприємства вимагає від спеціалістів служби персоналу визначення вимог не тільки до чисельності кадрів, які будуть навчені за межами підприємства, а й установлення професійної спрямованості та якості професійної підготовки.

Навчання персоналу поза робочим місцем на підприємстві або за його межами в місцевих закладах професійної освіти або вищих навчальних закладах дає змогу працівникам встановити зв'язки з колегами інших підрозділів підприємства чи споріднених підприємств, поділитися власним досвідом і перейняти передові досягнення колег. При цьому навчання на курсах підприємства краще здійснювати тоді, коли воно не має достатніх коштів для навчання працівників у професійних навчальних закладах.

Навчання на курсах підприємства виправдане й у разі необхідності забезпечення зв'язку між навчанням і виробничими процесами, а докладне ознайомлення викладачів закладу професійної освіти з цими процесами вимагатиме тривалого часу. Навчання персоналу на курсах підприємства доцільне й тоді, коли є потреба в збереженні комерційної таємниці, а участь викладачів із зовні може викликати небажане ускладнення, пов'язане з адаптацією до виробничих умов і трудового колективу, розумінням специфіки діяльності підприємства та бажаних компетенцій працівників, які мають бути набуті в результаті професійної підготовки.

Таким чином, необхідно відзначити, що сьогодні професійна підготовка продовжує залишатися однією із найбільш ефективних способів отримання роботодавцями кваліфікованих робітників і фахівців. Вона може проводитися на виробничих базах підприємств або в навчальних аудиторіях закладів професійної освіти і вищих навчальних закладів у груповій або індивідуальній формах.

На виробництві провідну роль у організації і проведенні професійної підготовки відіграє *наставник (інструктор),* який консультує новоприбулих працівників з основних аспектів виробництва, дає поради щодо швидкої адаптації на робочих місцях і т.д. До безумовної переваги у використанні власної навчальної бази підприємством під час професійної підготовки кадрів варто віднести збереження промислової таємниці, забезпечення конфіденційності методики навчання.

4.2. Специфіка, мета і завдання професійно-практичної підготовки

Економіка держави значною мірою залежить від якості робітничих кадрів, сучасні вимоги до якої потребують переважно інноваційних підходів до підготовки кваліфікованих робітників, високого рівня професіоналізму педагогічних працівників професійної школи, широкого впровадження в освітній процес закладів професійної освіти наукоємних виробничих технологій, сучасного науково-методичного супроводу професійної підготовки.

Істотні зміни у виробничому секторі економіки України обумовлюють необхідність підготовки педагогічних працівників професійної школи з принципово новим типом мислення, готового до здійснення інноваційної педагогічної діяльності, професійно-компетентного, здатного виконувати конструктивні дії у різноманітних ситуаціях проблемного характеру і здійснювати навчальну, організаційну, науково-методичну та виховну види діяльності, забезпечувати охорону праці та безпеку життєдіяльності учасників навчально-виробничого та навчально-виховного процесів у закладах професійної освіти.

Як зазначено вище, підготовка кваліфікованих робітників може здійснюватися як у закладах професійної освіти, так і на виробництві. Первісну підготовку здобувачі професійної освіти отримують у професійних навчальних закладах різного рівня акредитування. Керівники, фахівці і службовці різних державних установ, як правило, закінчують вищі навчальні заклади, коледжі. Підготовка кваліфікованого персоналу здійснюється в умовах сучасного підприємства (сфери послуг)

Підготовка кваліфікованих робітників здійснюється на основі затверджених державних стандартів.

Державний стандарт професійно-технічної освіти встановлює державні вимоги до змісту професійно-технічної освіти, рівня професійної кваліфікації випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, основних обов'язкових засобів навчання та освітнього рівня вступників до зазначених закладів. Державний стандарт є обов'язковим для виконання усіма

закладами професійної (професійно-технічної) освіти, підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників, незалежно від їх підпорядкування та форми власності.

Мета *застосування Державного стандарту ПТО*:

- проведення єдиної державної політики у сфері професійно-технічної освіти;
- забезпечення в усіх регіонах і в різних галузях економіки еквівалентності професійно-технічної освіти і визнання кваліфікації та документів про професійно-технічну освіту;
- розвитку єдиного освітнього простору в Україні;
- забезпечення належної підготовки робітничих кадрів, висококваліфікованих робітників (молодших спеціалістів) шляхом регламентації вимог до ефективності професійно-технічної освіти і удосконалення системи контролю за діяльністю закладів професійної (професійно-технічної) освіти;
- створення нормативної бази для функціонування ступеневої професійно-технічної освіти в системі багаторівневої освіти громадян;
- усунення відмінностей у змісті підготовки конкурентоспроможних на ринку праці кваліфікованих робітників та у термінології, що використовується у професійно-технічній освіті.

Структура Державного стандарту ПТО:

- освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника закладу професійної (професійно-технічної) освіти;
- типовий навчальний план підготовки кваліфікованих робітників;
- типові навчальні програми з навчальних предметів, виробничого навчання і виробничої практики, передбачених типовим навчальним планом;
- систему контролю знань, умінь і навичок учнів, слухачів та критерії кваліфікаційної атестації випускників;
- перелік основних обов'язкових засобів навчання.

Особливістю процесу професійно-практичної підготовки є *пріоритет формування професійних умінь і навичок* перед формуванням професійних знань. Знання є основою умінь, але головною метою, що визначає специфіку професійно-практичної підготовки, як складової професійного навчання, виступають саме уміння і навички, які формуються поступово, в процесі всього періоду навчання, що обумовлює необхідність розробки і вирішення системи

(ієрархії) дидактичних задач, визначеної педагогічної стратегії у підході до реалізації основної мети виробничого навчання учнів стосовно до різних періодів навчального процесу. Це також відображається і у виборі форм, методів і методичних прийомів професійно-практичної підготовки [10].

Основна мета професійно-практичної підготовки – формування в учнів, слухачів професійних умінь і навичок - визначає *специфіку засобів реалізації* цього процесу. Разом із навчально-методичним супроводом особливого значення у професійно-практичній підготовці набуває матеріально-технічне забезпечення навчально-виробничого процесу: обладнання, оснащення, пристрої, робочі інструменти, контрольно-вимірювальні засоби, матеріали (сировина).

Основним засобом професійно-практичної підготовки є *продуктивна праця здобувачів професійної освіти,* участь яких у продуктивній праці, необхідність прийняття ними самостійних рішень у різних виробничих ситуаціях об'єктивно визначають високі вимоги до рівня їх пізнавальної та навчально-виробничої активності. Все це впливає на характер, методику та організацію професійно-практичної підготовки як у закладі професійної освіти, так і в умовах реального виробництва.

Професійно-практична підготовка здійснюється на основі *тісного взаємозв'язку теорії і практики*, що визначає необхідність, по-перше, координації вивчення загальнотехнічних , спеціальних дисциплін і виробничого навчання таким чином, щоб теорія випереджувала практику як за змістом, так і за часом вивчення; по-друге, високого рівня професійної компетентності майстра виробничого навчання; по-третє, реалізацію тісних міжпредметних зв'язків у діяльності майстрів виробничого навчання і викладачів спеціальних дисциплін. Проте, сьогодні, в умовах сучасного підприємства (сфери послуг) професійно-теоретична і професійна практична підготовка може здійснюватися *паралельно* з використанням елементів дуальної форми навчання.

Специфічною особливістю процесу професійно-практичної підготовки є *поєднання навчання* учнів, слухачів *у спеціально організованих умовах у закладах професійної освіти* (в тому числі і змодельованих: навчальні майстерні і лабораторії, навчальні дільниці, полігони, тренажери, навчальні стенди тощо) *та в умовах реального виробництва.*

Особливістю процесу професійно-практичної підготовки є і можливість виділення у ньому *певних періодів,* кожен з яких характеризується специфічними способами його здійснення – формами, методами, засобами. Можна виділити наступні ***періоди професійно-практичної підготовки***:

*** *вступний*** – здійснюється, переважно, у закладі професійної освіти з метою ознайомлення учнів (студентів, слухачів) із змістом їх майбутньої професії, традиціями навчального закладу, умовами навчання, правилами внутрішнього розпорядку тощо. За можливістю, учнів (студентів) закладів професійної освіти в екскурсійному порядку знайомлять із підприємством, на якому вони будуть проходити виробничу практику і у подальшому зможуть на ньому працювати після закінчення навчального закладу;

*** *підготовчий (операційний)*** – основною метою якого є *попереднє оволодіння* учнями, слухачами *основами професії* – трудовими прийомами, операціями, з яких складається цілісний трудовий процес, характерний для змісту професії (спеціальності), яка вивчається. В процесі цього періоду в учнів, слухачів формуються *первинні уміння – своєрідний фундамент для наступного формування основ професійної майстерності*;

****період освоєння професії (комплексний)*** – *основний період* професійно-практичної підготовки, який може відбуватися як у закладі професійної освіти, так і в умовах сучасного підприємства. В цей період відбувається становлення, формування, розвиток професійних умінь здобувачів професійної освіти, набуття ними професійних навичок. Речовим змістом професійно-практичної підготовки у цей період є виконання учнями (студентами, слухачами) характерних для професії, яка ними вивчається, навчально-виробничих робіт, функцій, обов'язків, які поступово ускладнюються. При цьому здобувачі професійної освіти повинні виконувати навчально-виробничі роботи із дотриманням необхідного ритму і темпу, якісно та з дотриманням вимог безпеки праці;

*** *удосконалення основ професійної майстерності і спеціалізації*** учнів, слухачів – ***заключний період*** професійно-практичної підготовки, який проводиться, в основному, в умовах реального виробництва (сфери послуг) у вигляді виробничої практики і включає відпрацювання учнями професійних умінь і навичок в процесі виконання ними складних робіт комплексного характеру. Впродовж цього періоду здобувачами професійної освіти виконують навчально-виробничі роботи, що відповідають за змістом та рівнем складності вимогам, визначеним освітньо-кваліфікаційною характеристикою Держстандарту ПТО. Наприкінці цього періоду учні виконують виробничі роботи із продуктивністю праці, дорівняної до продуктивності праці кваліфікованих робітників і спеціалістів підприємства відповідного рівня кваліфікації.

В сучасних ринкових умовах розвитку економіки, при яких конкурентноспроможність та попит у кваліфікованих робітниках значною

мірою залежить від їх спроможності гнучко адаптуватися до змін вимог ринку праці, можливостей оперативно освоювати нові профілі трудової діяльності, на передній план виходить задача формування в учнів, слухачів закладі професійної освіти *професійної компетентності,* яка включає окрім професіоналізму та технічної підготовленості такі якості особистості, як самостійність, спроможність приймати відповідальні рішення, критичне мислення, професійну мобільність. Вагомим показником компетентності кваліфікованого робітника є його *професійна майстерність* – високий рівень оволодіння визначеним видом професійної діяльності, який постійно удосконалюється, і творчий підхід у рішенні професійних завдань. Основними ***показниками (критеріями) основ професійної майстерності*** стосовно професійно-практичної підготовки у закладах професійної освіти та в умовах сучасного підприємства є наступні:

- якість виконання навчально-виробничих робіт;
- продуктивність праці;
- професійна самостійність;
- культура праці;
- творчий підхід до виконуваної роботи;
- економічна доцільність трудової діяльності.

Ці визначені показники основ професійної майстерності однаково характерні для будь-якої професії (спеціальності) і поступово формуються на всіх етапах професійно-практичної підготовки. *Але саме завершальний її етап – виробнича практика на підприємстві (сфері послуг) – удосконалює, систематизує і відшліфовує набуті учнями (студентами, слухачами) професійні З,У,Н, їх спроможність до виконання завдань сучасного виробництва у відповідності до вимог Державного стандарту ПТО України.*

Виробнича практика в умовах підприємства (установ сфери послуг) є заключним періодом професійно-практичної підготовки учнів, слухачів професійних навчальних закладів і проводиться безпосередньо на робочих місцях з ***метою*** подальшого розвитку та удосконалення набутих учнями якостей, які характеризують основи їх професійної майстерності, формування кваліфікованих робітників, спроможних успішно виконувати роботу, а також з метою забезпечення соціальної, психологічної і професійної адаптації випускників закладів професійної освіти у трудових колективах підприємств (сфери послуг).

За своїми завданнями та організацією виробнича практика суттєво відрізняється від періодів навчання, що їй передували.

Основними завданнями виробничої практики є:

- адаптація учнів, слухачів до конкретних умов сучасного виробництва (сфери послуг);
- закріплення теоретичних знань і наступне удосконалення професійних умінь і навичок;
- оволодіння сучасними технологіями та прогресивними методами виконання робіт в умовах сучасного підприємства (установ сфери послуг);
- оволодіння досвідом передовиків і новаторів виробництва;
- освоєння встановлених виробничих норм якості та досягнення заданого рівня продуктивності праці;
- розвиток інтересу учнів, слухачів до обраної професії (спеціальності) і прагнення до подальшого вдосконалення своєї кваліфікації.

У період виробничої практики учні, слухачі працюють за різними організаційними формами, беруть участь у виконанні виробничих планів підприємства на тих робочих місцях, де планується їх подальша робота після закінчення закладу професійної освіти. Виробничу практику слід планувати та організовувати з урахуванням використання сучасної техніки і прогресивної технології виробництва та додержання високого рівня організації і безпеки праці під керівництвом передовиків і новаторів виробництва та досвідчених наставників.

Згідно до Постанови Кабміну України «Про порядок надання робочих місць для проходження учнями, слухачами професійно-технічних навчальних закладів виробничого навчання і виробничої практики» професійно-практична підготовка та виробнича практика учнів, слухачів організується і проводиться відповідно до «Положення про організацію навчально-виробничого процесу у ПТНЗ», «Положення про навчання неповнолітніх професіям, пов’язаних з важкими роботами і роботами з шкідливими і небезпечними умовами праці», іншими нормативно-правовими актами у галузі професійно-технічної освіти, які затверджуються в установленому порядку.

Навчально-виробничий процес у закладі професійної освіти і виробничі процеси на підприємстві (сфері послуг) здійснюються незалежно один від одного. Завдання керівників освітнього закладу полягає у тому, щоб визначити виробничі процеси і відповідні робочі місця, що сприяє найкращій організації виробничої і передвипускної практики. Наприклад, відсутність постійних робочих місць, де буде відбуватися виробниче навчання і виробнича практика учнів, викликає значних утруднень у плануванні і організації навчально-

виробничого і виховного процесів з боку керівництва професійного навчального закладу і майстрів виробничого навчання.

Організація виробничого навчання та виробничої практики у теперішній час залежить від можливостей, які мають професійні навчальні заклади, та характеру їх взаємозв'язків із підприємствами-замовниками. Але незважаючи на різні умови цих можливостей і взаємозв'язків, при проведенні професійно-практичної підготовки учнів, слухачів закладів професійної освіти на підприємстві (сфері послуг) за будь-яких варіантів її організації, слід виходити із наступних ***принципіальних положень*** [10]:

- виробнича практика – складова частина навчально-виробничого процесу, на всіх її етапах повинно органічно сполучатися рішення виробничих і навчальних задач;
- роль майстра виробничого навчання не може і не повинна зводитися тільки до ролі організатора практики;
- ні у якому випадку не можна допускати використання учнів-практикантів як підсобних робочих; ця умова повинна бути відображена у договорі між закладом професійної освіти і підприємством-замовником про проведення виробничої практики;
- необхідно використовувати всі можливості для забезпечення матеріальної зацікавленості практикантів у продуктивній праці, але без шкоди для рішення навчальних задач.

4.3. Документи, які регламентують планування, організацію та проведення професійно-практичної підготовки на підприємстві

До документів, що регламентують організацію і проведення професійно-практичної підготовки на підприємстві (сфері послуг) учнів (студентів, слухачів) закладів професійної освіти належать [12]:

- тематичний план виробничої практики;
- детальна програма виробничої практики;
- договір про надання робочих місць або навчально-виробничих ділянок для проходження здобувачами професійної освіти виробничої практики на визначеному підприємстві (сфері послуг);
- акт відповідності робочих місць практикантів детальній програмі виробничої практики;
- перелік кваліфікаційних пробних робіт і терміни їх проведення;
- графік переміщення учнів (студентів, слухачів) по робочих місцях під час практики;

- ❖ щоденник практиканта з обліку виконання ним навчально-виробничих робіт;
- ❖ виробнича характеристика здобувача професійної освіти, який проходив виробничу практику на підприємстві (сфері послуг).

Професійний навчальний заклад та підприємство (установа сфера послуг), що надає виробничі місця або навчально-виробничі ділянки, зобов'язані укласти на основі типового договору ***Договір про надання робочих місць або навчально-виробничих ділянок для проходження учнями (студентами, слухачами) виробничого навчання та виробничої практики на підприємстві (установі сфери послуг)***, у якому зазначається кількість учнів, слухачів за професіями, спеціальностями та спеціалізаціями, терміни, умови і порядок проведення виробничого навчання і практики, забезпечення відповідних умов і безпеки праці на рівні нормативно-правових вимог, інші зобов'язання сторін та термін дії договору. *Форма типового договору наведена нижче (форма 1).*

Договір про надання робочих місць або навчально-виробничих ділянок для проходження учнями (студентами, слухачами) закладів професійної освіти професійно-практичної підготовки на підприємстві (сфері послуг) *не укладається* у випадку, коли всі його розділи включаються до загального договору про підготовку кваліфікованих робітників, який укладається між закладом професійної освіти та підприємством-замовником підготовки кадрів.

Відповідно до *Положення про зміни, що вносяться до Порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами ПТНЗ виробничого навчання та виробничої практики* (*Постанова Кабміну України від 27.09.2010р., № 770)* договір про надання робочих місць або навчально-виробничих ділянок для проходження учнями (студентами, слухачами) виробничого навчання та виробничої практики на підприємстві повинен бути доповнено ***Договором про Порядок працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів, підготовка яких проводилася за державним замовленням*** (*Постанова Кабміну України від 27.09.2010р., № 784)*. За цим документом працевлаштування випускників здійснюється відповідно до *договорів про надання освітніх послуг у сфері професійно-технічної освіти*, укладених:

- між професійним навчальним закладом і замовником (далі – *двосторонній договір*) за *формою 2*;
- між замовником (учнем, слухачем) та закладом професійної освіти (далі – *багатосторонній договір* за *формою 3*. Багатосторонній договір укладається у будь-який час навчання здобувача професійної освіти на

підставі двостороннього договору для забезпечення першим робочим місцем випускника.

Технічний стан обладнання, робочі місця та умови праці учнів, слухачів під час професійно-практичної підготовки на підприємстві (сфері послуг) повинні відповідати діючим нормативним і санітарно-гігієнічним нормам з охорони праці та державним стандартам. Одна із основних вимог до організації і проведення виробничого навчання та виробничої практики полягає у *відповідності робочих місць учнів програмі практики.* Тому робочі місця для практикантів підбираються заздалегідь, а їх відповідність програмі практики оформлюють ***актом відповідності***, який складається у двох примірниках, завіряється гербовою печаткою і зберігається у навчальному закладі впродовж всього терміну практики *(Приблизна форма акту відповідності робочих місць навчальним програмам представлена формою 4).*

У відповідності до типового договору до початку виробничої практики професійний навчальний заклад повинен разом із підприємством розробити ***графік переміщення учнів по робочих місцях*** *(форма 5)* згідно із програмою виробничої практики.

Основними документами *з планування, організації та проведення професійно-практичної підготовки в умовах виробництва (сфери послуг)* є ***тематичний план і детальна програма виробничої практики,*** які розробляються майстром виробничого навчання під керівництвом старшого майстра на основі робочого плану і програми професійно-практичної підготовки, переліку навчально-виробничих робіт, розглядається на засіданні методичної комісії, затверджується директором навчального закладу та узгоджується із підприємством-замовником.

Зміст програм виробничої практики в умовах підприємства доцільно розробляти з урахування наступних ***принципів*** [9]:

- *комплексність* – програма повинна містити різні трудові і технологічні операції, які дають можливість формувати в учнів широке коло професійних умінь і навичок;
- *різноматеріальність* – програма повинна передбачати роботу практикантів із різними матеріалами, сировиною, які вони будуть використовувати під час виконання визначених професійних функцій;
- *різноскладність* – програма повинна передбачати роботу з деталями, вузлами, комплектами, різними за складністю і точністю їх виготовлення і монтажу, за взаємодією вузлів, за технологією обробки тощо;

- *професійна ємкість* – програма повинна містити такі види робіт, які б давали можливість підприємству (сфері послуг) використовувати працю практикантів в процесі виконання багатьох видів робіт за основною та суміжною професіями;
- *товарність* – продукція, що виробляється практикантами, повинна мати матеріальну цінність і користуватися попитом;
- *технологічність* – практика повинна відповідати виробничо-технологічним показникам підприємства;
- *безпечність* – при роботі під час практики учні, слухачі повинні дотримуватися норм і правил безпеки праці, виробничої санітарії і гігієни.

Тематичні плани і програми виробничої практики розробляються з кожної професії викладачами спеціальних дисциплін, майстрами виробничого навчання та інженерно-технічними працівниками підприємств чи установ, замовників кваліфікованих кадрів. *Відповідно робочій навчальній програмі з професійно-практичної підготовки і тематичному плану виробничої практики визначається фонд часу на виробничу практику, терміни її проведення, режим роботи практикантів та їх обов'язки з виконання правил внутрішнього розпорядку підприємства чи установи.*

Детальна програма виробничої практики та її структура.

Програми виробничої практики з кожної професії *розробляються* майстрами виробничого закладів професійної освіти з урахуванням сучасних виробничих технологій, новітніх устаткувань, матеріалів підприємств (сфери послуг), на яких буде відбуватися практика, умов виробництва, *розглядаються* методичними комісіями, *узгоджуються* з підприємствами-замовниками робочих кадрів, затверджуються керівниками закладів професійної освіти.

Заключним етапом виробничої практики є переддипломна практика, в кінці якої учень-практикант повинен відповідати випускному кваліфікаційному рівню, встановленому Державним стандартом. Тому при розробці детальної програми виробничої практики необхідно передбачити підбір навчально-виробничих робіт, які постійно спонукають до удосконалення професійних знань, умінь і навичок здобувачів професійної освіти Успіх роботи з розробки детальної програми виробничої практики значною мірою залежить від уміння майстрів виробничого навчання аналізувати і поєднувати знання учнів з професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки, їх знання устаткування та технічних процесів на підприємствах, які надають робочі місця, з урахуванням інноваційних прогресивних методів організації праці.

Отже, з урахуванням освітньо-кваліфікаційної характеристики відповідного атестаційного рівня у *змісті детальної програми визначається*:

- ❖ перелік обладнання, на якому будуть працювати практиканти;
- ❖ спеціалізація окремих видів роботи, вивчення сучасного обладнання, технологій, інструментів, пристроїв тощо;
- ❖ план проведення поетапної та державної кваліфікаційної атестацій з присвоєнням відповідного розряду (категорії, класу);
- ❖ план проведення інструктажів з охорони праці та безпеки життєдіяльності при перебуванні на виробничих ділянках, при виконанні різноманітних виробничих завдань, обслуговуванні обладнання, виконання технічних і технологічних вимог.

У відповідності до дидактичних вимог ***орієнтовна структура детальної програми виробничої практики*** має наступний вигляд [12]:

- Загальні положення і аналіз якості професійно-практичної підготовки учнів, слухачів на момент їх виходу на виробничу практику.
- Особливості організації і змісту роботи учнів на підприємстві (сфері послуг), де буде відбуватися виробнича практика.
- Робочі місця (виробничі ділянки) учнів, слухачів та їх відповідність характеру роботи і кваліфікаційній характеристиці практикантів.
- Мета і завдання виробничої практики.
- Зміст практики (виробничі об’єкти, зміст і види робіт), приблизні обов’язки практикантів.
- Методика вивчення і освоєння сучасної техніки, технології, перспективного виробничого досвіду.
- Організація праці практикантів і облік виконання ними робіт.
- Діяльність майстра виробничого навчання професійного навчального закладу та інженерно-технічних робітників підприємства під час проходження учнями, слухачами виробничої практики.

Основними розділами детальної програми є ті, які розкривають зміст практики, тобто об’єкти, зміст і види робіт, вивчення і освоєння сучасної техніки, технології, передових методів праці.

У ***першому розділі*** детальної програми необхідно дати конкретний аналіз професійних знань, умінь і навичок, набутих учнями (студентами, слухачами) в процесі професійно-теоретичної підготовки та виробничого навчання в майстернях (лабораторіях) навчального закладу і на виробництві. Особливу увагу необхідно звернути на якість опанування ними навчальних програм із спеціальних дисциплін та виробничого навчання, на недоліки у їх знаннях та

уміннях. *Форми аналізу* можуть бути різними, наприклад, результати аналізу можна систематизувати у таблицю, яка має наступні пункти:

- ✓ прізвище, ім'я, по-батькові учнів (студентів, слухачів), які слабо засвоїли окремі теми або види робіт з програми виробничого навчання або виконали їх не у повному обсязі;
- ✓ заплановані заходи по усуненню недоліків, виявлених у знаннях і вміннях учнів.

У ***другому розділі*** детальної програми у відповідності до характеру майбутньої роботи практикантів дається характеристика підприємства (сфери послуг) та визначаються особливості організації і проведення на ньому виробничої практики учнів, слухачів.

У ***третьому розділі*** детальної програми дається опис особливостей робочих місць, дільниць, цехів, де бути відбуватися практика. Ці об'єкти повинні задовольняти умовам навчання і виховання учнів, слухачів у відповідності до освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) і вимог сучасного виробництва.

Другий і третій розділи детальної програми можуть бути об'єднані за умови, коли випускників закладів професійної освіти планується направити на роботу на ті підприємства (робочі місця, ділянки, цехи), де вони будуть проходити і виробничу практику. Але, як показує досвід, головну вимогу завершального етапу професійної підготовки учнів – *працевлаштування* – важко виконати таким чином, тому заклади професійної освіти, як правило, вимушені направляти своїх учнів (студентів, слухачів) для проходження практики на об'єкти інших підприємств (сфери послуг), специфіка роботи яких може відрізнятися від специфіки виробничих організацій, де випускники будуть працювати після присвоєння їм робітничої кваліфікації.

Слід підкреслити, що при організації і проведенні виробничої практики її організаторам необхідно дотримуватися індивідуального підходу до практикантів. Успішному учню (студенту, слухачу), який повністю виконав обсяг програми професійно-практичної підготовки на базі закладу професійної освіти, під час проходження практики слід надавати роботу підвищеної складності і ставити йому за мету виконання норм часу кваліфікованого робітника відповідного рівня кваліфікації за умови якісного виконання робіт. Учні ж (студенти, слухачі), які мають проблеми із попередньою професійно-практичною підготовкою, потребують особливої уваги з боку керівників практики. Всі ці аспекти повинні знайти відображення у змісті детальної програми або у додатках до неї.

Форма 1

ТИПОВИЙ ДОГОВІР
про надання робочих місць або навчально-виробничих ділянок для проходження учнями, слухачами ПНЗ професійно-практичної підготовки та виробничої практики

«____»_____р.

_____
(назва професійного навчального закладу)

_____,
(область, район)

в особі _____
(посада, прізвище, ім'я, по-батькові)

(далі – навчальний заклад), з однієї сторони, та _____
_____
(назва підприємства, установи, організації)

в особі_____
(посада, прізвище, ім'я, по-батькові)

(далі – підприємство), з другої сторони, уклали договір про таке:

1. Підприємство зобов'язується:

1.1. Надати учням, слухачам обладнані робочі місця або навчально-виробничі ділянки для проходження виробничого навчання та виробничої практики згідно із наступним планом-графіком:

№	Назва і код професії, спеціальності, спеціалізації	Кількість учнів, слухачів	Форма професійно-практичної підготовки (виробниче навчання, виробнича практика	Рік навчання	Термін виробничого навчання, виробничої (передвипускної) практики	
					початок	закінчення

1.2. Наказом закріпити учнів, слухачів за самостійними робочими місцями або навчально-виробничими ділянками та призначити кваліфікованих працівників підприємства для безпосереднього керівництва виробничим навчанням або виробничою практикою з оплатою їх роботи в установленому порядку.

1.3. Забезпечити учнів, слухачів виробничими завданнями, технічною документацією, технічним обладнанням, не допускати простоїв, використання їх на роботах, що не відповідають навчальним програмам та майбутнім професіям (спеціальностям).

1.4. Забезпечити учням, слухачам безпечні умови праці на кожному робочому місці або навчально-виробничий ділянці на рівні нормативних вимог. Забезпечити учнів, слухачів та майстрів виробничого навчання спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту та лікувально-профілактичним обслуговуванням за нормами, встановленими для відповідних штатних працівників підприємства.

1.5. Надати учням, слухачам та майстрам виробничого навчання можливість користуватися лабораторіями, кабінетами, майстернями, бібліотеками, технічною та іншою документацією , необхідною для виконання навчальних програм та відповідних завдань.

1.6. Забезпечити облік виконання кожним учнем, слухачем робіт та оплату їх праці відповідно до законодавства.

1.7. Повідомляти навчальний заклад про всі вчинені учнями, слухачами порушення трудової дисципліни, правил внутрішнього розпорядку, правил і норм охорони праці та нещасні випадки, що сталися з ними.

1.8. Після закінчення виробничої (переддипломної) практики надати виробничу характеристику на кожного учня, слухача.

1.9. За домовленістю з навчальним закладом здійснити оплату проїзду учнів, слухачів та майстрів виробничого навчання до місця виконання робіт і назад із розрахунку _____ та створити для них, у разі потреби, необхідні житлово-побутові умови.

1.10. Додаткові зобов'язання_____
_____

2. Навчальний заклад зобов'язується:

2.1. Подати підприємству не пізніше ніж за два тижні до виробничого навчання або виробничої (перед випускної) практики список учнів, слухачів, які направляються для проходження професійно-практичної підготовки, із зазначенням прізвищ майстрів виробничого навчання - керівників навчальних груп від навчального закладу.

2.2. Забезпечити попередню професійно-теоретичну та професійно-практичну підготовку учнів, слухачів, які направляються для проходження виробничого навчання і виробничої практики, вивчення ними правил технічної експлуатації виробничого обладнання, правил і норм охорони праці, безпеки праці та виробничої санітарії, правил внутрішнього розпорядку та інших правил і норм, встановлених для відповідних професій (спеціальностей, спеціалізацій) та рівнів кваліфікації.

2.3.Здійснювати через майстрів виробничого навчання навчально-методичне керівництво професійно-практичною підготовкою учнів, слухачів.

2.4. Брати участь у розслідуванні в установленому порядку нещасних випадків, що сталися із учнями, слухачами.

3. Відповідальність сторін за невиконання договору:

3.1. Сторони відповідають за невиконання передбачених договором обов'язків щодо організації і проведення професійно-практичної підготовки згідно із чинним законодавством.

3.2. Усі суперечки, що виникають між сторонами договору, вирішуються в установленому законодавством порядку.

4. Договір набирає чинності після підписання його сторонами і діє до закінчення терміну професійно-практичної підготовки згідно із планом-графіком.

5. Договір укладено у двох примірниках, один з яких зберігається на підприємстві, а другий – у навчальному закладі.

6. Адреси та розрахункові рахунки Сторін:

Підприємства	Навчального закладу
_____	_____
_____	_____
_____	_____
(підпис посадової особи підприємства)	(підпис посадової особи навчального закладу)
МП підприємства	МП навчального закладу

Форма 2.

ДОГОВІР
про надання освітніх послуг у сфері професійно-технічної освіти між професійним навчальним закладом і замовником робітничих кадрів
(двосторонній договір)

№ _____ «_____»_____ 20___р.

1. Сторони договору

навчальний заклад _____
(найменування професійного навчального закладу, його підпорядкування) (далі – *навчальний заклад*)
в особі _____,
(посада, прізвище, ім'я та по-батькові)
та ***підприємство*** _____
(найменування підприємства, установи та організації, їх підпорядкування) (далі – *замовник*)
в особі, з другого боку, _____,
(посада, прізвище, ім'я та по-батькові)
уклали цей Договір про підготовку кваліфікованих робітників у професійному навчальному закладі із залученням до цього процесу замовника.

2. Предмет договору. Зобов'язання Сторін

2.1. ***Навчальний заклад зобов'язується:***

2.1.1. Підготувати і направити на роботу випускників (осіб):

Професія (спеціальність)	20___р.	20___р.	20___р.	20___р.	20___р.
Усього					

2.1.2. Забезпечити якісну теоретичну і практичну підготовку кваліфікованих робітників згідно з навчальними планами і програмами, а також вимогами відповідних кваліфікаційних характеристик професій.

2.1.3. Забезпечити вивчення учнями, слухачами встановлених на підприємстві вимог експлуатації технічних засобів, використання сировини, матеріалів та застосування інструментів, виконання правил внутрішнього трудового розпорядку, охорони праці і техніки безпеки, санітарно-гігієнічних та інших норм і правил, установлених для відповідної професії (спеціальності).

2.2. Замовник зобов'язується:

2.2.1. Забезпечувати якісне проведення виробничої практики учнів, слухачів згідно з навчальними планами і програмами протягом усього періоду навчання.

2.2.2. Надавати можливість стажування на виробництві викладачам, майстрам і інструкторам виробничого навчання, проводити роботу з професійної орієнтації молоді протягом дії цього Договору.

2.2.3. Перераховувати навчальному закладу кошти на зміцнення навчально-виробничої бази для підготовки кваліфікованих робітників у розмірі _____ гривень. Навчальному закладу можуть бути безоплатно передаватися для навчальних цілей приміщення, споруди, техніка, інструменти, матеріали тощо

_____

_____

2.2.4. Забезпечувати виплату заробітної плати учням, слухачам за виконані роботи під час виробничого навчання та виробничої практики згідно із законодавством.

2.2.5. Не допускати використання учнів, слухачів під час проходження виробничого навчання та виробничої практики на роботах, не пов'язаних з їх майбутньою професією (спеціальністю).

3. Відповідальність Сторін

3.1. У разі невиконання умов Договору Сторони несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством.

4. Заключні положення

4.1.Зміни та доповнення до цього Договору вносяться шляхом підписання додаткових угод.

4.2. Дія цього Договору припиняється:

4.2.1. Після закінчення строку його дії.

4.2.2. За згодою сторін (оформляється протоколом).

4.2.3. У разі банкрутства, ліквідації замовника.

4.2.4. У разі ліквідації навчального закладу.

4.3. У разі розірвання Договору Сторона, що ініціює його розірвання, повідомляє про це другу сторону офіційним листом не пізніше ніж за місяць до його розірвання.

4.4. Всі спори, що можуть виникнути між Сторонами, вирішуються у судовому порядку.

4.5. Договір набирає чинності з моменту підписання обома Сторонами і діє до «__»___20__р

4.6. Договір укладається у двох примірниках, кожен з яких має однакову юридичну силу. Перший примірник зберігається у замовника, другий – у навчальному закладі.

5. Юридичні адреси Сторін

Професійний навчальний заклад:
Поштовий індекс _____ Адреса ____
Номери телефонів _____
Розрахунковий рахунок _____

Замовник:
Поштовий індекс _____ Адреса ____
Номери телефонів _____
Розрахунковий рахунок _____

Директор навчального закладу	*Керівник підприємства, установи, організації*
(підпис, ПІБ)	(підпис, ПІБ)
Головний бухгалтер	*Головний бухгалтер*
(підпис, ПІБ)	(підпис, ПІБ)
МП	МП

ПОГОДЖЕНО	
Начальник регіонального органу управління освітою і наукою	*Начальник регіонального органу управління працею та соціальним захистом*
(підпис, ПІБ)	(підпис, ПІБ)

Форма 3.

ДОГОВІР
про надання освітніх послуг у сфері професійно-технічної освіти
між замовником робітничих кадрів, фізичною особою та
професійним навчальним закладом
(багатосторонній договір)

№ _____ «_____»_____ 20___р.

1. Сторони договору

_____
(найменування підприємства, установи та організації, їх підпорядкування) (далі – ***замовник***)
в особі, з одного боку, _____,
(посада, прізвище, ім'я та по-батькові)
далі фізична особа, з другого боку, _____
(прізвище, ім'я та по-батькові) (далі – ***фізична особа***)
та навчальний заклад _____
(найменування професійного навчального закладу, його підпорядкування) (далі – ***навчальний заклад***)
в особі, з третього боку, _____ ,
(посада, прізвище, ім'я та по-батькові)
який виступає гарантом виконання умов цього Договору щодо якості надання освітніх послуг, уклали цей Договір про підготовку _____
(прізвище, ім'я та по-батькові фізичної особи)
за професією (спеціальністю) _____
(найменування професії (спеціальності)
для роботи на _____
(найменування підприємства, установи та організації)

2. Предмет договору. Зобов'язання Сторін

2.1. Замовник зобов'язується:

2.1.1. Організувати якісне проведення виробничого навчання та виробничої практики фізичної особи згідно з навчальними планами і програмами за окремим договором.

2.1.2. Виплачувати фізичній особі заробітну плату за виконання роботи під час виробничого навчання та виробничої практики згідно із законодавством.

2.1.3. Після закінчення навчання надати фізичній особі роботу відповідно до отриманої професії (спеціальності) та рівня кваліфікації з окладом, не нижче розміру мінімальної заробітної плати, визначений законодавством.

2.2. Фізична особа зобов'язується:

2.2.1. Оволодіти всіма видами професійної діяльності, передбаченої навчальними планами і програмами з підготовки кваліфікованого робітника за професією (спеціальністю)
_____

2.2.2. Прибуття після закінчення навчального закладу на роботу до замовника у строк, зазначений у направленні, і відпрацювати _____ років.

2.3. Навчальний заклад зобов'язується:

2.3.1. Забезпечити якісну теоретичну і практичну підготовку кваліфікованих робітників згідно з навчальними планами і програмами, погодженими із замовником.

2.3.2. Погодити із замовником кваліфікаційні завдання та тему дипломної роботи.

2.3.3. Надавати фізичній особі необхідну методичну допомогу у підвищенні кваліфікації у період адаптації на підприємстві, в установі та організації.

3. Відповідальність Сторін

3.1. У разі невиконання умов Договору замовник та навчальний заклад несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством.

3.2. У разі, коли замовник без поважних причин відмовляє фізичній особі у прийнятті на роботу після прибуття на місце призначення, він зобов'язаний компенсувати витрати, що пов'язані з приїздом особи до місця призначення і у зворотному напрямку (за умови направлення особи до іншої місцевості).

3.3. У разі розірвання багатостороннього договору з ініціативи фізичної особи з причин, не обумовлених законодавством, або відмови від відпрацювання встановленого строку фізична особа відшкодовує замовнику кошти, отримані від нього під час навчання, у строки та у порядку, встановлені замовником за погодженням із навчальним закладом.

4. Заключні положення

4.1.Зміни та доповнення до цього Договору вносяться шляхом підписання додаткових угод.

4.2. Дія цього Договору припиняється:

4.2.1. Після закінчення строку його дії.

4.2.2. За згодою сторін (оформляється протоколом).

4.2.3. За ініціативою замовника у разі:

- ✓ відсутності у фізичної особи необхідної кваліфікації, обумовленої Договором;
- ✓ неможливості надання фізичній особі роботи за отриманою нею професією (спеціальністю) згідно з методичними висновками (якщо медичний огляд під час прийняття на роботу відповідно до законодавства є обов'язковим) або згідно з висновками медико-соціальної (експертної) комісії.

4.2.4. За ініціативою фізичної особи або навчального закладу у разі:

- ✓ відрахування фізичної особи з навчального закладу;
- ✓ продовження навчання фізичної особи у вищому навчальному закладі за освітньо-професійними програмами вищого рівня;
- ✓ неможливості виходу фізичної особи на роботу внаслідок встановлення інвалідності першої або другої групи;
- ✓ неможливості виходу на роботу внаслідок встановлення інвалідності першої або другої групи дружині (чоловіку), одному з батьків (або осіб, які їх замінюють) фізичної особи;
- ✓ коли фізична особа – вагітна жінка або мати чи батько, які мають дитину у віці до трьох років, дитину, яка згідно з медичним висновком потребує домашнього догляду (до досягнення нею шестирічного віку), одинока мати або батько, які мають дитину у віці до чотирнадцяти років або дитину-інваліда;
- ✓ проходження чоловіком (дружиною) фізичної особи військової служби (крім строкової) та служби на посадах рядового та начальницького складу;
- ✓ невиконання замовником умов Договору.

4.3.У разі розірвання Договору Сторона, що ініціює його розірвання, повідомляє про це другу сторону офіційним листом не пізніше ніж за місяць до його розірвання.

4.4. Всі спори, що можуть виникнути між Сторонами, вирішуються у судовому порядку.

4.5. Договір набирає чинності з моменту підписання обома Сторонами і діє до «__»___20__р

4.6. Договір укладається у трьох примірниках, кожен з яких має однакову юридичну силу. Кожен примірник передається кожній стороні.

5. Юридичні адреси Сторін

Замовник:

Поштовий індекс _____ Адреса _____

Номери телефонів _____

Розрахунковий рахунок _____

Фізична особа *(місце постійного проживання*):
Поштовий індекс _____ Адреса _____
Номери телефонів _____
Паспорт _____
(серія, номер, коли і ким виданий)
Ідентифікаційний номер _____

Професійний навчальний заклад:
Поштовий індекс _____ Адреса _____
Номери телефонів _____
Розрахунковий рахунок _____

Керівник підприємства, установи, організації	*Фізична особа*
(підпис, ПІБ)	
Головний бухгалтер	
(підпис, ПІБ)	
МП	
Директор навчального закладу	
(підпис, ПІБ)	
Головний бухгалтер	
(підпис, ПІБ)	
МП	(підпис, ПІБ)

Приблизна форма акту відповідності робочих місць ***Форма 4.***

Акт відповідності робочих місць
навчальній програмі з професійно-практичної підготовки

складений «____»___ _____р.

Ми, що нижче підписалися, комісія у складі ***голови*** _____
(посада, прізвище, ім'я, по-батькові)
членів комісії _____
_____ ,
(посади, прізвища, ім'я, по-батькові)
інженера з охорони праці _____
(посада, прізвище, ім'я, по-батькові)
склали цей акт у тому, що «___»___ ____р. проведено обслідування робочих місць:
_____
_____
_____

Обслідування проведено з метою визначення придатності перелічених робочих місць для проведення виробничої (передвипускної) практики учнями, слухачами професійно-технічного навчального закладу.

Комісія встановила, що перелічені робочі місця відповідають вимогам безпеки праці, промислової санітарії, санітарно-гігієнічним нормам, програмі виробничої

(передвипускної) практики та правилам технічної експлуатації.

Виділяється таке обладнання:

1. _____
2. _____
3. _____

На основі вищесказаного комісія визначає можливим допустити учнів, слухачів професійно-технічного навчального закладу для проходження ними виробничої практики на означених робочих місцях.

Голова комісії_____ Директор ЗП(ПТ)О_____

Члени комісії _____ Старший майстер _____

1._____ Майстер виробничого навчання _____

2._____

Інженер з охорони праці _____

Форма 5.

Приблизна форма графіка переміщення учнів по робочих місцях

«Затверджую»:
Заступник директора з НВР
«_____»___ 20__р.

ГРАФІК

переміщення учнів за робочими місцями під час проходження виробничої практики групи _____ трактористів-машиністів широкого профілю із 3-х річним терміном навчання у_____ у 20____ році.

(назва професійного навчального закладу)

№ пп	Назва тем	Дні місяця (дата)						
1.	Безпека праці та протипожежні заходи під час роботи на МТА у полі та у ремонтних майстернях – *1 день.*							
2.	Робота на агрегатах для приготування та внесення добрив – *2 дні.*							
3.	Робота на орних агрегатах – *2 дні.*							
4.	Робота на агрегатах для передпосівної обробки грунту – *7 днів.*							
5.	Робота на агрегатах для посіву та посадки с/г культур – *6 днів.*							
6.	Робота на дощувальних машинах і установках – *9 днів.*							
7.	Робота на агрегатах з догляду за ораними культурами – *4 дні.*							
8.	Робота на агрегатах для заготовки сіна і силосу (сінажу) – *7 днів.*							
9.	Робота на агрегатах для збирання зернових та зернобобових культур - *14 днів.*							
10.	Ремонтні роботи – *2 дні.*							

Майстер виробничого навчання _____

4.4. Форми організації діяльності здобувачів професійної освіти в умовах підприємства

Як вже було зазначено вище, основним завданням організації і проведення професійно-практичної підготовки учнів (студентів слухачів) в умовах підприємства (установи сфери послуг) є удосконалення їх професійних умінь і навичок, розширення та поглиблення технічних та технологічних знань, вивчення передового (раціоналізаторського, новаторського) виробничого досвіду, підготовка до виробничої практики та самостійної роботи на виробництві (сфері послуг) після закінчення закладу професійної освіти.

При виконанні повноцінних робіт на підприємстві (сфері послуг) у здобувачів професійної освіти формується самостійність, уміння працювати індивідуально і у колективі. За деякими професіями навчання на виробництві (кухарі, офіціанти, продавці, провідники залізничних потягів, кранівники вежевих кранів, гірники тощо), коли в умовах навчальних майстерень, лабораторій, ділянок закладів професійної освіти неможливо відтворити технологічні процеси і умови праці, навчання на виробництві – єдино можлива організаційна форма професійно-практичної підготовки.

Різноманітність та складність навчально-виробничих та виховних задач при організації професійно-практичної підготовки на підприємстві (сфері послуг) потребує від майстрів виробничого навчання обґрунтованого вибору раціональних організаційних форм і методів навчання.

Вибір раціональних форм професійно-практичної підготовки в умовах сучасного підприємства залежить від навчальних завдань, змісту навчального матеріалу, характеру виробництва (сфери послуг). До найпоширеніших ***форм організації учнів (студентів, слухачів) при навчанні на виробництві*** відносяться:

- Фронтальна (урочно-групове навчання на навчально-виробничій ділянці підприємства);
- навчання у складі учнівських бригад на виробничих ділянках підприємства;
- навчання у складі кваліфікованих робітників;
- навчання на індивідуальних робочих місцях.

Фронтальна (урочно-групова) форма на навчально-виробничій ділянці підприємства застосовується у випадках виконання робіт, які мають самостійне значення, тобто цикл робіт замкнений. Доцільною ця форма організації учнів може бути, наприклад, при підготовці верстатників, слюсарів, інструментальників, будівельників-опоряджувальників тощо. При організації

робіт на самостійному об'єкті майстер виробничого навчання складає ***графік переміщення учнів за робочими місцями,*** щоб кожен учень мав можливість виконати всі роботи, передбачені робочою навчальною програмою та переліком навчально-виробничих робіт і вправ.

Навчання у складі учнівських бригад передбачає виконання окремого виробничого завдання кожною учнівською бригадою. Бригадна форма забезпечує зростання показників продуктивності праці, покращує якісні та нормативні показники роботи учнів у порівнянні із фронтальною формою. Робота в учнівських бригадах здійснюється під керівництвом майстра виробничого навчання, а в окремих випадках для керування учнівською бригадою призначається кваліфікований робітник підприємства. До того ж керувати бригадою можуть і самі учні, які мають високий рівень набутих знань, умінь і навичок, організаційні здібності, беззаперечний авторитет у товаришів, дотримуються трудової та технологічної дисципліни.

За характером технологічних процесів ***учнівські бригади*** можуть бути ***наступних видів:***

- бригада, всі члени якої працюють на досягнення спільної мети, фронтально виконуючи однакові вироби, причому кожен член бригади особисто відповідає за кількість і якість виконуваних завдань;
- бригада, у якій учні індивідуально виконують різні роботи, при цьому має місце залежність результатів праці одного учня від результатів праці інших. Кожен учень бригади працює заради виконання єдиного завдання:
- бригада, виконання робіт у якій пов'язано з алгоритмом технологічного процесу: кожен учень виконує конкретну частину єдиного для всієї бригади виробничого завдання.

Кількісний склад учнівської бригади доцільно комплектувати із 5-6 чоловік. Якщо ж характер виконуваної роботи потребує більшої кількості учнів, тоді учнівську бригаду розподіляють на ланки (малі групи) із 3-4 чоловік.

Навчання у складі бригад кваліфікованих робітників доцільне у випадках, коли умови виробництва не дозволяють проводити виробниче навчання самостійними учнівськими бригадами (вугільна, хімічна, металургійна промисловості та деякі інші).

Виробнича бригада на підприємстві – це *первинний трудовий колектив,* членів якого об'єднує спільне завдання, засоби, предмети і об'єкти праці, зацікавленість у результатах сумісної діяльності. У виробничій бригаді кваліфікованих робітників для учнів (студентів, слухачів) складається певна система внутрішньоколективних відносин, забезпечується випереджувальний

характер навчально-виробничої діяльності, підсилюється вплив трудового колективу підприємства на формування їх особистісних рис характеру.

На виробництві виробничі бригади формуються двох видів – *комплексні* та *спеціалізовані.*

Комплексна бригада має більш високу організацію праці, сприяє більш гармонійному розвитку особистості учня. Кваліфіковані робітники підприємства (установи сфери послуг), які входять до складу комплексної бригади, повинні володіти суміжними професіями для можливості повної взаємозаміни з учнями і досягнення сумісної ефективності у роботі та високої продуктивності праці.

Спеціалізована бригада виконує однорідні технологічні операції, тому формуються із робітників підприємства однієї спеціальності. В процесі навчання учнів у спеціалізованих бригадах майстру виробничого навчання необхідно так організувати їх роботу, щоб для повного опанування технологічним процесом вони через певний час переходили із одного робочого місця на інше (з однієї спеціалізованої бригади в іншу) *згідно до заздалегідь складеного графіка переміщення по робочих місцях.*

При виборі виробничої бригади для організації професійно-практичної підготовки учнів (студентів, слухачів) слід враховувати професійний склад виробничої бригади, рівні кваліфікації та моральні якості членів бригади. Виконувані бригадою роботи повинні бути в міру складними, різноманітними, типовими для даної професії або спеціалізації.

Індивідуальне прикріплення учнів до кваліфікованих робітників відбувається при навчанні професіям із художніх промислів, перукарів, закрійників, а також професіям, пов’язаних із обслуговуванням складних машин і механізмів. При цьому організація професійно-практичної підготовки передбачає поетапне та послідовне формування професійних умінь і навичок: спочатку учні вчаться виконувати обов’язки помічників (помічники машиніста, кранівника, закрійника, різьбяра тощо), а надалі опановують уміннями і навичками кваліфікованих робітників. Майстер виробничого навчання регулярно спостерігає за роботою кожного учня, аналізує її, інструктує, надає необхідну допомогу.

В умовах реального виробництва розглянуті форми професійно-практичної підготовки можуть поєднуватися у різних варіантах у залежності від конкретних умов виробництва (сфери послуг), режимів технологічних процесів, характеру виконуваних робіт.

Кожна із розглянутих форм організації учнів при проведенні професійно-практичної підготовки в умовах сучасного підприємства (установи сфери послуг) має свої переваги недоліки і, що відображено у *таблиці 4.4.1* [10].

Таблиця 4.4.1

Порівняльна характеристика організаційних форм професійно-практичної підготовки в умовах підприємстві

Форми навчання	**Переваги**	**Недоліки**
Фронтальна (урочно – групове навчання на навчально-виробничій дільниці)	• тісний взаємозв'язок навчального і виробничого процесів; • можливість одночасного проведення інструктажів з усіма учнями групи; • можливість виявлення типових помилок у роботі учнів та оперативне попередження і усунення їх причин	• відокремленість учнів від робочого колективу підприємства; • зниження можливості засвоєння прийомів та способів передовиків (новаторів) виробництва; • недостатня можливість опанування реальними виробничими технологіями, сучасним виробничим обладнанням
Навчання у складі учнівських бригад	• можливість кожному учню самостійно виконувати різноманітні роботи різного рівня складності; • сприятливі умови для розвитку в учнів духу колективізму; • відповідальність учнів за особисту роботу та за результати роботи всієї бригади	• недостатній зв'язок учнівської бригади із робочим колективом підприємства; • ускладнення роботи майстра виробничого навчання, який не має можливості одночасно працювати із всією навчальною групою, а вимушений приділяти увагу кожній бригаді окремо та спостерігати за діяльністю бригадирів із числа учнів
Навчання у складі бригад кваліфікованих робітників	• порівняно легко організувати процес виробничого навчання; • учні активно включаються у виробничий процес і суспільне життя робітничого колективу; • широкі можливості практичного освоєння сучасної техніки, технології, досвіду передовиків виробництва	• навчальний процес підпорядковано розв'язанню виробничих завдань; • знижується роль майстра як педагога і вихователя; • ускладнюється робота майстра через значну розосередженість учнів; • якість виробничого навчання багато в чому залежить від сумлінності кваліфікованих робітників-наставників;
Індивідуальне прикріплення учнів до кваліфікованих робітників	• простота організації навчання; • постійний нагляд кваліфікованих робітників за діями учнів; • можливість ефективного засвоєння учнями передових способів праці, ознайомлення із сучасною технікою і технологією	• знижується керівна роль майстра як педагога і вихователя; • ефективність навчання учнів напряму залежить від майстерності наставника та сумлінності його відношення до процесу наставництва

4.5. Методи професійної підготовки в умовах підприємства

4.5.1. Методи професійної підготовки персоналу сучасного підприємства

Сьогодні сучасні підприємства (установи сфери послуг) використовують велику кількість методів розвитку професійних знань, умінь і навичок свого персоналу, впроваджуючи як методи професійно-практичної підготовки, так і методи професійно-теоретичної підготовки. Всі методи навчання можуть бути поділені на дві великі групи: *навчання на робочому місці* та *навчання поза робочим місцем* (табл. 4.5.1) [2].

Таблиця 4.5. 1

Методи професійного навчання персоналу підприємства

Навчання безпосередньо на робочому місці	**Навчання поза робочим місцем**
Адаптація нових працівників	Лекція
Наставництво	Дискусії і обговорення
Розширення кола обов'язків	Дистанційне навчання
Передача повноважень (делегування)	Ознайомлення з досвідом інших підприємств
Передача досвіду	Розгляд практичних ситуацій (кейсів)
Ротація	Ділові ігри
Чергування робочих операцій	Моделювання ситуацій
Метод ускладнених завдань	Семінари, виставки, симпозіуми
Підготовка і розвиток робочої команди	Тренінги
Консультування	Рольові ігри
Аналіз робочих дій і процедур	Самостійне навчання
Інструктаж на робочому місці	Участь у проектах
Спеціальний набір завдань	Участь у навчальних програмах

Навчання на робочому місці характеризується безпосередньою взаємодією з повсякденною роботою на підприємстві (установі сфери послуг). Воно є більш дешевим і оперативним, полегшує входження в навчальний процес працівників, які не звикли до навчання в аудиторіях. Навчання в стінах організації може передбачати запрошення викладача ззовні для задоволення конкретних потреб у професійній підготовці співробітників. З іншого боку, мета і порядок професійного навчання в цьому випадку можуть губитися за поточною роботою і жорсткими часовими рамками.

Навчання поза робочим місцем включає усі види навчання за межами самої організації. Таке навчання дозволяє звільнити на якийсь час працівників, які навчаються, від повсякденної трудової діяльності. Процес навчання в даному випадку краще спланований, дидактично глибше опрацьований.

Поряд з традиційними набирають популярності ***нестандартні методи професійної підготовки та розвитку персоналу*** – Secondment, Buddying та Shadowing, коучинг [2].

Secondment – *тимчасове переведення працівника в інший підрозділ підприємства*, де він переймає досвід роботи, спілкується з представниками іншої сфери діяльності тощо. В деяких випадках, працівника переводять в іншу підприємницьку компанію. Такий метод розвитку персоналу є дуже поширеним на Заході, близько 70% компаній використовують його в своїй практиці, особливо англійські компанії. Secondment може використовуватися не тільки для розвитку співробітників, але і для підвищення ефективності роботи компанії в цілому, розробки новацій та поліпшення відносин між компаніями-партнерами.

Buddying – *це нова форма наставництва*, при якій обидві сторони (учень і наставник) знаходяться на рівних позиціях. Відсутність ієрархічності гарантує отримання зворотної інформації в обох напрямках. Такий підхід дозволяє учневі отримувати нові знання та досвід, а наставник може пригадати давно забуті навички та отримати свіжі ідеї від учня.

Shadowing – простий і невитратний спосіб навчання. Він полягає в *прикріпленні «тіні» до працівника*. У якості «тіні» виступає працівник, який претендує на посаду, аналогічну до посади наставника, за яким він закріплений. Наставник не вчить «тінь», він просто спостерігає за його роботою протягом незначного відрізку часу (1-3 дні), вивчає її в деталях. Використовувати таку форму навчання можна для всіх рівнів персоналу.

Отже, у сучасній практиці навчання персоналу існує велика кількість різних методів навчання, як звичайних і всім відомих, так і нових, нетрадиційних. Кожен з них має свої переваги і недоліки. Вибір методу навчання залежить від конкретної мети: отримати нові знання, сформувати вміння, перейняти досвід тощо. Якщо потрібно досягнути цих цілей в комплексі, то можна поєднати декілька методів навчання.

Коучинг – мистецтво сприяти підвищенню продуктивності, навчанню і розвитку іншої людини. Його роль суттєво підвищується саме в умовах становлення економіки знань, для якої притаманний процес посилення інтелектуалізації праці. На відміну від наставництва, для коучинга характерний

недирективний підхід, тому він не може бути використаний в організації за авторитарного стилю керівництва.

Застосування коучингу передбачає формування керівником у підлеглих працівників ініціативності, креативності та відповідальності. Завдяки цьому коучинг полегшує делегування повноважень та істотно економить робочий час. Отже, коучинг варто розглядати як інноваційну технологію управління персоналом, за якої керівник перетворюється з організатора виробничого процесу на лідера висококваліфікованих працівників і талантів.

Функції керівника-коуча: пошук разом з підлеглим методів розвитку його здібностей, повнішого використання трудового потенціалу для розв'язання складних проблем; стимулювання розвитку компетентності підлеглого. Суть коучингу полягає в розкритті творчого потенціалу кваліфікованого підлеглого працівника для максимізації його продуктивності. Основною особливістю коучингу є те, що коуч допомагає працівнику знайти власне рішення, а не розв'язує проблему за нього.

4.5.2. Методи професійної підготовки учнів закладів професійної освіти в умовах підприємства

Специфіка професійної підготовки учнів (студентів, слухачів) закладів професійної освіти в умовах підприємства дещо звужує спектр методів, які запроваджуються у навчальних закладах. *Основними методами* та *методичними прийомами* майстрів виробничого навчання закладів професійної освіти та інструкторів-наставників з персоналу кваліфікованих робітників підприємства є, як правило, *традиційні*: інструктування, консультування, спостереження, порівняння, аналіз. Проте доречним і досить ефективним на сучасних підприємствах є використання й *інтерактивних методик*, таких як моделювання професійної діяльності, імітація, аналіз проблемних ситуацій, пошукове дослідження, рефлексія [10]. Вибір і сполучення традиційних та інтерактивних методів і методичних прийомів напряму залежить від специфіки підприємства (установи сфери послуг), від обраної учнями (студентами, слухачами) професії (спеціальності), освітньої мети і завдань професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, специфіки робочого місця.

Метод спостережень дозволяє сформувати в учнів цілісне уявлення про характер трудових дій: правильної робочої пози, доцільного використання інструменту, пристосувань, послідовності виконання робіт. Цей метод навчання найбільш ефективний при проведенні екскурсій на підприємство, навчанні на виробництві. Метод спостережень може використовуватися при навчанні в

учбових майстернях на етапі закріплення трудових прийомів і операцій, продемонстрованих майстром.

Метод спостережень рекомендується застосовувати з використанням наступних методичних прийомів:

- актуалізувати знання й уміння учнів за темою, що вивчається;
- повідомити додаткову теоретичну інформацію, необхідну для проведення спостережень;
- повідомити учнями мету, задачі і порядок спостережень;
- сформулювати питання, на які учням потрібно відповісти;
- організувати проведення учнями спостережень;
- організувати самостійне виконання учнями трудового процесу, який спостерігався;
- провести дебрифінг з обговорення трудових дій, що спостерігались.

Порівняння – це метод, за допомогою якого встановлюється подібність і розходження між об'єктами на підставі суттєвих ознак. Повноцінним можна вважати таке порівняння, яке дозволяє пояснити виявлену подібність чи розходження. Порівняння дозволяє поглиблювати й систематизувати навчальний матеріал, допомагає краще його запам'ятати, формує вміння класифікувати поняття, явища, процеси, привчає учнів шукати пояснення в процесі трудової діяльності.

З метою формування умінь порівнювати при інструктуванні доцільним є постановка наступних питань:

- *«Які висновки можна зробити на основі виявленої подібності (розходження)?»*
- *«Чим пояснити дану подібність (розходження)?»*
- *«З чим можна порівняти...?»*
- *«Що нагадує це явище, факт?»*

Алгоритм операції порівняння може виглядати таким чином:

- ✓ виявлення суттєвих ознак об'єктів, що підлягають порівнянню;
- ✓ виділення критеріїв порівняння;
- ✓ порівняння об'єктів за даною підставою;
- ✓ обґрунтування причин подібності і розходження;
- ✓ формулювання висновків за результатами порівняння.

Об'єкти порівняння повинні бути однорідні, тобто «явище-явище», «об'єкт-об'єкт», «поняття-поняття».

Репродукція *(копіювання)* – традиційна форма професійно-практичної підготовки учнів (слухачів) на підприємстві, які, працюючи поряд з

кваліфікованим фахівцем, опановують професією за допомогою копіювання дій і поступово переходять до самостійного виконання виробничих завдань. Ця форма є доволі результативною в процесі оволодіння практикантами первинними практичними уміннями і навичками, необхідними їм для вирішення поточних виробничих завдань, характеризується низькими витратами на здійснення навчання.

Інструктування – один із основних методів, який полягає у роз'ясненні й демонстрації прийомів роботи учня (слухача) безпосередньо на робочому місці. Він може проводитись як інструктором-кваліфікованим робітником підприємства, так і майстром виробничого навчання закладу професійної освіти. Для інструктування на підприємстві характерний нетривалий термін навчання, він спрямований на оволодіння конкретними операціями чи прийомами, що входять до професійних обов'язків учня або слухача. Інструктування можна розглядати як комбінований методичний прийом, що включає групу словесних, наочних і практичних методів.

4.5.3. Методика інструктування у різні періоди професійно-практичної підготовки

За своїм характером, як вже було відмічено вище, професійно-практична підготовка має *наступні періоди*: вступний, підготовчий (операційний), період оволодіння професією (комплексний), заключний (виробнича практика). Наявність різних періодів визначає специфіку їх організації та методику планування і здійснення [10].

Вступний період

Цей період професійно-практичної підготовки дуже стислий за часом, але не менше важливий за всі інші періоди. Основною *метою вступного періоду* є: первинне знайомство майстра з учнівською групою і учнів з майстром; ознайомлення учнів з професією (спеціальністю, спеціалізацією), формування внутрішньої мотивація учнів у правильності їх професійного і, як правило, життєвого вибору; знайомство учнів з навчальним закладом, його навчальними майстернями, лабораторіями, навчальними ділянками; ознайомлення учнів із правилами внутрішнього розпорядку закладу професійної освіти; оглядова екскурсія на підприємство (установу сферу послуг), які є замовниками робітничих кадрів даної професії (спеціальності, спеціалізації).

У кожному професійному навчальному закладі зміст і організація цього відповідального періоду навчального процесу є специфічними і залежать від

традицій, що склалися у навчальному закладі, досвіду педагогічного колективу, характеру зв'язків із підприємство-замовником. Розглянемо *типові аспекти діяльності майстра* на цьому етапі.

Ознайомлення із складом учнівської групи. Попереднє знайомство із своїми майбутніми вихованцями майстер виробничого навчання проводить ще до особистої зустрічі з ними по документах, представлених вступниками до приймальної комісії.

Наступний крок знайомства майстра з навчальною групою – особисті бесіди з учнями, індивідуальні або невеличкими групами. До цих бесід майстер повинен досконало підготуватися, тому що саме перше враження в учнів про майстра, професію, навчальний заклад може бути основною їх внутрішньою мотивацією для подальшого навчання. Ознайомчі бесіди слід проводити у спокійній, доброзичливій і тактовній формі, не акцентувати увагу учнів на недоліки у попередній базовій підготовці деяких з них, на порушення деякими з них дисципліни або громадського порядку, якщо дані про це є у майстра, тому що така інформація інтуїтивно сприймається учнями як негативна і може зашкодити у майбутній співпраці між майстром та учнями.

Вступне заняття має велике значення для подальшої успішної роботи майстра з учнівською групою, тому що саме на ньому закладається перше каміння авторитету педагога.

У відповідності до навчальної програми перше заняття з виробничого навчання – це вступне заняття, введення учнів у професію, яке може бути проведено як у навчальному закладі, так і в умовах підприємства у спеціально облаштованому для цього місці. ***Інструктування*** при проведенні цього заняття рекомендовано починати *бесідою*, в процесі якої майстер розповідає учням про історію виникнення і розвитку професійно-технічної освіти, про відомих людей країни, які пройшли школу трудових резервів і професіонально-технічного навчання, про перспективи розвитку системи ПТО, про традиції і досягнення навчального закладу, про підприємства, на яких будуть працювати майбутні випускники означеного навчального закладу.

Подальше інструктування – це ознайомлення учнів, слухачів із *основними правилами*, діючими у навчальному закладі або на підприємстві, важливість їх дотримання учнями. До таких правил відносяться:

- ✓ правила внутрішнього розпорядку;
- ✓ правила безпеки у навчальному закладі або на підприємстві;
- ✓ правила безпеки при роботі у навчальних майстернях, лабораторіях, навчальних дільницях тощо;
- ✓ правила пожежної безпеки;

- ✓ правила дорожнього руху;
- ✓ правила поводження у громадських місцях та інші.

На заключному етапі вступного уроку може бути проведена з учнями *оглядова екскурсія* по навчальному закладу (підприємству) для ознайомлення з його навчальними, навчально-виробничими підрозділами та службами.

Проведення ***оглядової екскурсії на підприємство (установу сфери послуг)*** можливе за умови, коли у закладі професійної освіти склалися і підтримуються ділові відносини з підприємствами-замовниками, на яких організовується і проводиться виробниче навчання, виробнича практика, подальше працевлаштування випускників. Для проведення такої екскурсії майстру необхідно ретельно продумати її маршрут, попередньо домовитися з керівниками підрозділів про алгоритм проведення екскурсії, зміст бесід із працівниками підприємства, підготуватися до проведення заключної бесіди з учнями за підсумками екскурсії. В ході екскурсії проводиться огляд основних цехів, дільниць, робочих місць, де будуть проходити учні професійно-практичну підготовку; ознайомлення учнів з продукцією підприємства, новою технікою, технологією; проведення зустрічей учнів з передовиками виробництва, колишніми випускниками навчального закладу, що працюють на даному підприємстві.

Операційний (підготовчий) період

Методика інструктування впродовж цього періоду – це планування і проведення майстром виробничого навчання *вступних, поточних* і *заключних інструктажів* на уроках виробничого навчання з вивчення операційних тем.

Вступне інструктування.

На уроках з вивчення трудових прийомів та операцій, що можуть проводитися як у навчальних майстернях закладу професійної освіти, так і на навчальних дільницях підприємства, вступний інструктаж доцільно проводити за фронтальною (інтегрованою) організаційною формою за *наступним алгоритмом:*

- повідомлення теми, цілей уроку (цільова установка);
- актуалізація знань учнів;
- пояснення і демонстрація трудових прийомів і способів виконання операції, що вивчається, способів самоконтролю виконуваної роботи;
- розбір документації письмового інструктування; розбір технічних вимог до навчально-виробничих робіт;
- розгляд можливих типових помилок, утруднень, дефектів, способів їх попередження та усунення;

- пояснення і демонстрація організації робочого місця, правил безпеки праці;
- перевірка доступності нового навчального матеріалу шляхом опитування декількох учнів та пробного відтворення ними показаних майстром прийомів і способів виконання операції, яка вивчається

Актуалізація знань учнів, як правило, проводиться методом *опитування*, мета якого – не стільки у тому, щоб перевірити знання учнів, скільки у забезпеченні можливостей застосування цих знань на практиці. Актуалізація знань учнів характерна не тільки при проведенні вступного інструктажу. В процесі самостійного виконання вправ майстер повинен постійно стимулювати учнів до обгрунтованого застосування ними попередньо набутих знань і умінь. Таким чином, етап актуалізації слід розуміти і реалізовувати більш широко, як наскрізний структурний елемент уроку.

Створення орієнтованої основи дій учнів (ООД) забезпечується шляхом *пояснення* та *особистого показу* майстром нових трудових прийомів та операцій. Орієнтована основа дій учнів при цьому створюється, як правило, на *репродуктивному рівні,* за принципом «роби, як я» (відтворення «за зразком»). Органічним поєднанням з поясненням та показом нових операцій і прийомів є використання майстром документації письмового інструктування (інструкційних карт), дидактичного та матеріально-технічного забезпечення.

Наступний елемент вступного інструктування – *розгляд можливих типових помилок, утруднень, дефектів*, способів їх попередження та усунення, *мета* якого – навчити учнів правильно, самостійно і якісно виконувати трудові операції і прийоми, що вивчаються. Цей вид інструктування орієнтовано, перш за все, на попередження можливих помилок, утруднень та дефектів у роботі учнів, а не тільки на їх зазначення та аналіз.

При *інструктуванні з питань організації робочого місця* учнів та *правил безпеки* важливо разом із вказівками «що робити» дати учням чіткі рекомендації «як робити», «чому саме так, а не інакше», щоб учні сприймали не тільки усні вказівки майстра, але й наочно представляли, як дійсно повинно це робитися і чому. Ефективною ілюстрацією правильної і безпечної організації і порядку на робочому місці повинно бути робоче місце майстра.

Важливим структурним елементом вступного інструктування є *перевірка доступності* засвоєння учнями нового матеріалу. Як правило, цей вид інструктування здійснюється методом опитування декількох учнів, відтворення ними показаних майстром прийомів з обґрунтуванням способів їх виконання, показом учнями прийомів самоконтролю, повторення учнями правил безпеки організації і додержання робочого місця.

Поточне інструктування здійснюється майстром виробничого навчання в процесі самостійної роботи учнів при виконанні вправ з метою формування та закріплення первинних умінь і навичок. Характерною діяльністю в процесі поточного інструктування є *безпосереднє керівництво* майстром *рухів учнів,* при цьому хороший ефект дає такий методичний прийом, як запропонування учню *проговорити уголос* свої наступні дії з поясненням їх сутності. Ще один методичний прийом, який може використовувати майстер при поточному інструктуванні – *відпрацювання* в учнів *визначеної послідовності трудових дій*, якщо така послідовність строго визначена технологією процесу, який вивчається.

Поточне інструктування проводиться, як правило, індивідуально. Основною організаційною формою такого інструктування є *цільові обходи*, сутність яких у тому, щоб при кожному обході робочого місця майстер спостерігає за правильністю рухів учнів, організацією робочого місця, уміннями учнів користуватися навчальною документацією, якістю виконуваних робіт, для надання допомоги тощо.

Одним із інструментів поточного інструктування є *контроль навчально-виробничої діяльності* учнів. При правильній організації навчального процесу між поточним інструктуванням і контролем зникає межа, контроль перетворюється в органічну складову інструктування.

Заключне інструктування. *Основна мета заключного інструктування* – на основі аналізу досягнень та недоліків проведеного заняття показати учням, чому вони навчилися, наскільки просунулися в оволодінні професією, як позбутися недоліків і закріпити успіх. Для підвищення ефективності заключного інструктування можна дати наступні *рекомендації:*

- починати аналіз діяльності учнів з їх позитивних досягнень;
- будувати заключний інструктаж таким чином, щоб учні закріплювали та розширювали набуті знання та досвід;
- давати можливість учням самим проаналізувати припущенні ними помилки, їх причини та засоби усунення *(рефлексивна діяльність учнів);*
- залучати до обговорення підсумків уроку всіх учнів;
- аргументувати виставлені учням оцінки.

Комплексний період (період оволодіння професією)

Цей період є основним періодом для освоєння професії, коли розвиток умінь і навичок учнів відбувається в процесі виконання робіт комплексного характеру на основі засвоєних трудових прийомів і операцій. У дидактичній

структурі заняття з професійно-практичної підготовки - це закріплення, поглиблення, розвиток і застосування способів дії.

Даний період виробничого навчання включає *два основних етапи*: етап виконання простих (міжопераційних) комплексних робіт і етап виконання складних навчально-виробничих робіт комплексного характеру після вивчення всіх операцій, характерних для професії (спеціальності).

Зміст і структура ***вступного інструктування*** на з професійно-практичної підготовки залежить від змісту виконуваних учнями робіт, місця теми і уроку у навчальному процесі, навчально-виробничих задач уроку. Але у порівнянні із структурою вступного інструктування в операційний період на перший план вступного інструктування комплексного періоду виступає розгляд виробничої технології, технічних вимог, технічної документації, специфіки організації і способів контролю виконуваних навчально-виробничих робіт. Це визначає специфіку організації і методики проведення як вступного, так і поточного інструктування.

Специфікою *актуалізації знань і досвіду* учні на заняттях цього періоду є: пріоритет перевірки умінь учнів з виконання основних прийомів і способів раніше вивчених операцій; колективний розбір технологічних процесів виконання запланованих на уроці навчально-виробничих робіт; розгляд теоретичних питань прикладного характеру («пізнавальних задач»).

Основою вступного інструктування на уроках комплексного застосування знань, умінь і навичок є *розгляд технологічної послідовності (алгоритму) виконання навчально-виробничих робіт.*

При розгляді технологічних процесів, як і при вивченні операційних тем, широко застосовується використання *документації письмового інструктування*: інструкційно-технологічні карти – при виконанні простих, міжопераційних комплексних робіт і технологічні карти та технічні умови – при виконанні складних робіт комплексного характеру.

Змінення навчально-виробничих задач комплексного періоду у порівнянні з операційним обумовлює і зміну *місця і ролі демонстрації трудових прийомів і способів робіт.* Якщо при вивченні операційних тем майстер демонстрував практично всі трудові прийоми і способи, з яких складалася операція, то у період навчання виконанню робіт комплексного характеру майстер демонструє учням тільки складні способи виконання робіт, їх сполуку, різновиди, нові способи використання робочих інструментів, контрольно-вимірювальних засобів та іншого оснащення.

В процесі ***поточного інструктування*** майстер виробничого навчання особливу увагу приділяє використанню учнями (слухачами) контрольно-

вимірювальних та інших засобів визначення якості роботи. Також слід підкреслити важливість контролю правильності виконання раніше вивчених трудових прийомів і способів роботи, додержання норм і правил безпеки праці. Ці показники професіоналізму мають «наскрізний» характер, відпрацьовуються постійно на всіх етапах професійно-практичної підготовки.

Ефективним методичним прийомом розвитку самоконтролю є *привчання учнів до аналізу виконуваної роботи.* При прийманні виконаної роботи майстер може запропонувати учню пояснити причини відхилень від рекомендацій технологічних вимог, порівняти результати виконаної роботи із технічними вимогами або еталоном, самостійно визначити, що вірно, а що невірно виконано, запропонувати варіанти виправлення недоліків (дефектів) роботи.

Одним з ефективних способів поточного контролю навчально-виробничої діяльності учнів з якісного виконання робіт є *міжопераційний контроль,* характерний для процесу навчання учнів виготовляти складну продукцію. Цей вид контролю, по-перше, попереджує масовий брак у роботі учнів, і, по-друге, привчає учнів самостійно здійснювати міжопераційний контроль.

В процесі поточного інструктування досвідчені майстри нерідко використовують такий методичний прийом як *взаємонавчання учнів*, яке практикується, як правило, при освоєнні основ професії – трудових прийомів і операцій, а також при бригадній (диференційованій) організації виробничого навчання. Взаємонавчання включає: сумісний розбір «сильними» і «слабкими» учнями змісту, послідовності, способів і засобів виконання робіт; повторний показ і пояснення товаришу трудових прийомів і операцій, що вивчаються; супутній контроль і корегування виконуваних дій; сумісний аналіз результатів виконаної роботи.

Наприкінці вивчення кожної «комплексної» теми майстер в процесі поточного інструктування все більше обмежується вказівками на недоліки у роботі учнів і тільки у разі необхідності може надавати їм допомогу. Конкретний зміст вказівок, роз’яснень, порад майстра визначається навчально-виробничими ситуаціями, що виникли на занятті, характером помилок та недоліків, яких припускаються учні в процесі роботи.

Особливості виробничого навчання у комплексний період, які обумовлюють і ***особливості інструктування*** у цей період, можна визначити наступним чином:

- особлива увага майстра виробничого навчання повинна приділятися найбільш складним технологічним переходам при виконанні учнями навчально-виробничих робіт комплексного характеру;

- ❖ формування в учнів навичок будь-яку роботу виконувати якісно і відповідально;
- ❖ освоєння учнями сучасної техніки і технології;
- ❖ формування умінь і навичок технічної діагностики;
- ❖ формування професійної самостійності;
- ❖ формування плановості у роботі;
- ❖ формування та виховання технічної культури та технологічної дисципліни в учнів;
- ❖ формування умінь і навичок дотримання правил безпеки праці, виробничої санітарії та професійної гігієни, екологічних вимог до процесу і продуктам праці;
- ❖ економічне виховання і економічна підготовка;
- ❖ формування активності учнів у пізнавальній та практичній професійній діяльності, основ творчості у роботі.

4.6. Організація обліку і контролю за ходом професійно-практичної підготовки на підприємстві

Види контролю за ходом професійно-практичної підготовки учнів на підприємстві

В процесі організації професійно-практичної підготовки в умовах підприємства (сфери послуг) керівництво виробничою практикою учнів, слухачів на підприємстві (сфері послуг) контроль за нею здійснюють ***два управлінських органа*:** *заклад професійної освіти і підприємство-замовник робітничих кадрів.* З боку закладу професійної освіти роботу з організації обліку і контролю за ходом професійно-практичної підготовки учнів, слухачів здійснюють майстри виробничого навчання під керівництвом директора навчального закладу, його заступників і старшого майстра. З боку підприємства (сфери послуг) цим питанням займаються його інженерно-технічні працівники та висококваліфіковані робітники-наставники, призначені в якості керівників практики, робітники відділу технічного навчання, керівники цехів і ділянок та майстри виробничих дільниць.

Призначення ***методів контролю*** – *забезпечення своєчасного і всебічного контакту між педагогами навчального закладу, інженерно-технічним персоналом підприємства, залученим до організації та проведення професійно-практичної підготовки учнів закладів професійної освіти і самими учнями.* Мета контролю визначає вибір його методів проведення.

Контроль за ходом виробничої практики з боку закладу професійної освіти передбачає розгляд і перевірку *наступних питань* [12]:

- підписання типового договору та призначення керівників практики з боку підприємства;
- термінів і змісту інструктажів учнів з питань охорони праці керівниками практики від підприємства;
- відповідності робочих місць учнів та навчально-виробничих ділянок вимогам безпеки праці, виробничої санітарії і гігієни, програмі виробничої практики;
- забезпеченості учнів необхідною технікою, матеріалами, інструментами, технічною та інструктивною документацією, індивідуальними засобами захисту;
- правильності оплати праці учнів під час виробничої практики (*за умов наявності такої*);
- виконання учнями встановлених учнівських норм та режиму робочого часу, виробничої і навчальної дисципліни;
- надання учням методичної допомоги з питань ведення щоденників виробничої практики;
- проведення інструктажів;
- організація і проведення державної кваліфікаційної атестації учнів.

Контроль адміністрації закладу професійної освіти за перебігом виробничої практики може бути фронтальним або тематичним.

При ***фронтальному контролі*** адміністрація навчального закладу перевіряє виконання програми практики, якість професійних знань, умінь і навичок учнів, ведення плануючої та обліково-звітної документації, інші сторони діяльності майстра виробничого навчання.

Метою ***тематичного контролю*** може бути перевірка забезпечення учнів робочими місцями, завантаження їх роботами, передбаченими детальною програмою практики, оплата праці (якщо цей пункт було зазначено у договорі), навчання учнів прийомам та методам праці передовиків та новаторів виробництва, якість виконання робіт, дотримання учнями трудової та технологічної дисципліни.

Систематичний контроль за практикою учнів *здійснюється безпосередньо майстром виробничого навчання* такими ***методами,*** як:

- спостереження за роботою учнів;
- опитування учнів безпосередньо на робочому місці;
- бесіди з бригадирами, робітниками-наставниками, інженерно-технічними працівниками підприємства;

- аналіз якості і продуктивності робіт, виконаних учнями.

Окрім журналу виробничого навчання може бути застосовано використання ***контрольного листа*** перевірки проходження учнями виробничої практики, у якому фіксуються дата проведення визначеної форми контролю, зауваження (вказівки) практиканту, оцінка роботи, яка ним виконувалася.

Облік успішності діяльності учнів у період професійно-практичної підготовки на підприємстві та його види.

Облік успішності учнів у період виробничої практики здійснюється з метою визначення рівня опанування учнями професійними знаннями та оволодіння ними практичними уміннями і навичками у відповідності до детальної програми практики. В процесі виробничої практики майстер проводить поточний, періодичний та проміжний облік успішності [12].

Поточний облік успішності учнів майстер здійснює в процесі поточного інструктування, бесіди з учнем після виконання ним складних та комплексних робіт, аналізу даних хронометражних карт, визначення норми виробітку тощо.

Періодичний облік успішності учнів проводиться з метою перевірки якості засвоєння учнями виробничих знань і формування у них відповідних умінь і навичок за визначений період виробничої практики. Періодичний облік результатів успішності учнів проводиться у формі *перевірочних робіт*, для виконання яких підбираються найбільш типові для професії виробничі роботи. Перевірочну роботу учні виконують повністю самостійно під наглядом майстра виробничого навчання, робітника-наставника та членів тимчасово створеної виробничої комісії. При оцінюванні виконання перевірочної роботи враховується якість та продуктивність праці учня, додержання ним раціональної технології виконання роботи, уміння користуватися інструментом та обладнанням, рівень самостійності при виконанні завдання, додержання правил і норм безпеки праці.

Підсумковий облік успішності учнів здійснюється шляхом проведення державної кваліфікаційної атестації

Облік виконання норм часу. Дані для обліку виконання норм часу беруться із записів, зафіксованих у нарядах на виконані та здані учнем готові навчально-виробничі роботи. Показником продуктивності роботи учнів є відсоток виконання норм, підрахований для одиниці або партії робіт. Такі розрахунки, при необхідності, проводяться або по кожному учню, або по учнівській бригаді за сумарними даними.

Нормування навчально-виробничих робіт, які виконуються учнями, передбачає:

- ✓ сприяння послідовному опануванню учнями-практикантами прийомів і уміння виконувати завдання на рівні кваліфікованого робітника, оцінювати фактор часу;
- ✓ встановлювати вихідні позиції для правильного планування професійно-практичної підготовки та використання обладнання;
- ✓ сприяти об'єктивній оцінці успішності учнів.

Для установлення ***учнівської норми часу*** визначається ***розрахункова (технічна) норма часу.*** Розрахунковим методом визначаються величини затрат норм часу: оперативний час, час на обслуговування робочого місця і час перерв на відпочинок та природні потреби учня [12]:

- ➢ *Оперативний час (Топ)* – час на виконання виробничого завдання. Оперативний час поділяється на основний (технологічний) і допоміжний.
- ➢ *Основний (технологічний) час (Тосн)* – час на зміну геометричних форм і розмірів деталі. Основний час може бути машинним, машино-ручним і ручним.
- ➢ *Допоміжний час (Тдоп)* – час, який робітник витрачає на установку та зняття деталей, пуск і установку верстата, заміри деталей.
- ➢ *Час, необхідний для природних потреб (Тпп).*
- ➢ *Час обслуговування робочого місця (Тоб)* – час, який витрачається на догляд за робочим місцем протягом всього робочого дня.
- ➢ *Штучним (Тшт)* називається час, необхідний для виготовлення одного виробу: ***Тшт = Топ + Тоб + Тпп ;*** ***Тпп = Тосн + Тдоп***
- ➢ Визначення *норм часу на партію деталей:* ***Тпар = (Тшт X Z) +Тп.з.***
  де ***Тпар*** – штучна норма часу, ***Z*** - кількість деталей у партії,
  Тп.з. - підготовчо-заключний час, який витрачено на підготовку до роботи, отримання, вивчення та здача технічної документації; налагодження обладнання, отримання робочого наряду, здача продукції та інструментів.

У разі відсутності на виробництві учнівських норм часу необхідно проводити розрахункове визначення часу шляхом практичного фіксування витрат робочого часу на окремі операції чи вироби. Через відсутності перевідних коефіцієнтів на окремі професії, їх слід розробити майстрами виробничого навчання, розглянути на засіданні методичної комісії та затвердити керівником закладу професійної освіти*

Облік відвідування учнями навчальних занять у період виробничої практики майстер виробничого навчання проводить *по табельному обліку виходу учнів* на роботу та за результатами особистої перевірки навчальної

групи. За отриманими даними майстер робить відмітки про відсутніх учнів у журналі виробничого навчання.

Облік виконання учнями робіт проводиться майстром за даними ***щоденників***, у яких учні кожного дня повинні записувати виконані ними роботи, обсяг робіт і витрачений на них час, розряди робіт, виконаний відсоток робіт. Оцінку про якість виконаної роботи виставляє майстер дільниці, бригадир, вони ж і підписують щоденник учня.

Найменування робіт у щоденнику визначається технологічною карткою. Запис у у щоденнику повинен включати загальне найменування роботи і найменування операції, яку виконував учень самостійно або під керівництвом кваліфікованого робітника. Облік обсягів робіт по щоденнику повинен збігатися з обсягом робіт, вказаним у робочому наряді.

Повсякденне ведення щоденників дисциплінує учнів, привчає їх до самостійності та самоконтролю, сприяє підвищенню рівня навчально-виробничого процесу і підтримує керівну роль майстра виробничого навчання.

Майстер виробничого навчання систематично перевіряє правильність ведення записів учнів у щоденнику, надає учням допомогу у веденні обліку виконуваних робіт, виставляє оцінки успішності.

Після закінчення виробничої практики учні здають щоденники у навчальну частину свого навчального закладу. Під час проведення державної кваліфікаційної атестації щоденник пред'являється державній кваліфікаційній комісії.

Звітним документом майстра виробничого навчання, у якому фіксуються результати поточного і проміжного контролю і обліку успішності проходження учнями ЗП(ПТ)О виробничої практики, є ***журнал виробничої практики.***

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у ПТНЗ (№419 від 30.05.22006) майстер виробничого навчання у період проходження учнями виробничої практики працює за ***індивідуальним планом*** у вигляді ***графіку відвідування робочих місць учнів,*** орієнтовна форма якого представлена *схемою 4.6.1.*

Схема 4.6.1.

Орієнтовна форма графіку відвідування робочих місць учнів

№ п/п	П.І.Б практиканта	Підприємство	Робоче місце	Дата, години	Мета відвідування	Примітки
1.						
2.						
3.						

4.7. Організація і проведення державної кваліфікаційної атестації

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах (Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2006р. № 419) *вихідний контроль* передбачає ***державну кваліфікаційну атестацію***, яка включає кваліфікаційну пробну роботу відповідного кваліфікаційного рівня, яка відповідає вимогам освітньо-кваліфікаційній характеристики (ОКХ) випускника закладу професійної освіти; державний кваліфікаційний іспит або захист дипломної роботи, проекту чи творчої роботи, що їх замінює. Кваліфікаційна атестація проводиться відповідно до «Положення про порядок кваліфікаційної атестації та присвоєння кваліфікації особам, які здобувають професійно-технічну освіту», затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства освіти України від 31.12.98, №201/469. Час на проведення кваліфікаційної атестації виокремлюється за рахунок годин, виділених на професійно-практичну підготовку.

Мета ***кваліфікаційної пробної роботи*** є визначення рівнів опанування учнями теоретичних знань і практичних умінь та навичок з виконання визначеного виду робіт відповідного кваліфікаційного рівня. Кваліфікаційні роботи виконуються учнями, слухачами на тих робочих місцях, де вони проходили виробничу практику, а також на виробничих майданчиках чи полігонах із дозволу місцевого органу професійно-технічної освіти. Кваліфікаційні пробні роботи виконуються учнями впродовж останнього місяця передвипускної практики.

Перелік кваліфікаційних пробних робіт та *графік їх проведення* визначаються майстром виробничого навчання під керівництвом старшого майстра, узгоджуються з керівництвом підприємств-замовників робітничих кадрів, обговорюються на засіданні методичної комісії, затверджуються директором закладу професійної освіти або його заступником із навчально-виробничої діяльності. Обсяг і зміст кваліфікаційних робіт повинні відповідати рівню кваліфікації, передбаченого освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ), і нормативним вимогам, які діють на підприємстві (сфері послуг) – місці проходження учнями, слухачами передвипускної виробничої практики.

Перед визначенням переліку кваліфікаційних робіт майстер виробничого навчання разом із інженерно-технічними працівниками підприємства обговорює (уточнює), які роботи плануються на виробничому об’єкті на час проведення кваліфікаційних робіт, ознайомлюється із роботами, визначеними на цей час для робочих бригад, у складі яких відбувалася виробнича практика учнів, розробляє графік їх проведення.

Форми переліку кваліфікаційних пробних робіт та графіку їх проведення можуть мати такий вигляд [12]:

Розглянуто на засіданні
методичної комісії
протокол № від _____

« ЗАТВЕРДЖУЮ»:
Заступник директора з НВР
_____
«____»_____20__ р.

Перелік кваліфікаційних пробних робіт
для учнів ЗП(ПТ)О _____ групи № _____

№ п/п	*Назва (види) робіт*	*Одиниця виміру*	*Розряд роботи*	*Кількість одиниць*	*Норма часу на 1 одиницю*	*Норма на всю роботу*

Графік проведення кваліфікаційних пробних робіт
для учнів ЗП(ПТ)О _____ групи _____

№ /п	*Прізвище, ім'я, по батькові учнів*	*Назва роботи*	*Дата проведення*	*Розряд роботи*

Майстер виробничого навчання _____
Старший майстер_____

«ПОГОДЖЕНО»:
Керівник підрозділу підприємства
_____

Вимоги до переліку кваліфікаційних пробних робіт:

- об'єкти робіт за складністю повинні відповідати розряду планового рівня кваліфікації, бути типовими для даного підприємства, відповідати технічним умовам;
- роботи повинні бути підібрані таким чином, щоб можна було визначити, чи зможуть учні самостійно виконувати роботу у відповідності до вимог кваліфікаційної характеристики при дотриманні норм часу та якісних показників;
- для успішних учнів повинна існувати можливість виконання робіт підвищеної складності;
- роботи повинні включати у себе значну кількість операцій, що дозволить більш повно визначити комплекс операцій, які учні освоювали у період професійно-практичної підготовки;

- ❖ об’єкти робіт повинні давати учням можливість застосування стандартних та спеціальних пристосувань, різноманітного вимірювального і контролюючого інструменту, передових методів та прийомів праці;
- ❖ для учнів, які навчаються за суміжними професіями, кваліфікаційні пробні роботі підбираються з кожної професії (спеціальності).

До кожної кваліфікаційної пробної роботи додається:

- ✓ характеристика організації виробництва на конкретному робочому місці;
- ✓ засоби виготовлення продукту (обладнання, прилади, вимірювальний інструмент тощо);
- ✓ основні вимоги до якості роботи (клас точності, розмір припуску тощо);
- ✓ організаційно-технічні умови виконання робіт (рівень самостійності виконання, рівень освітлення робочого місця, засоби безпеки тощо).

Така інформація може бути викладена у вигляді окремих додатків, може бути відображена у робочому наряді на виконання кваліфікаційної пробної роботи або міститися у технічній документації

З окремих професій, що пов’язані з обслуговуванням складних агрегатів і механізмів або технологічних процесів, для яких не може бути встановлено конкретне завдання для пробної кваліфікаційної роботи, кваліфікація учнів, слухачів визначається за результатами виконання ними дипломної роботи чи проекту або іншої творчої роботи, тематика яких повинна відповідати змісту виробничої практики, обсягу знань, умінь і навичок, передбачених робочими навчальними програмами і ОКХ відповідно до ступеня професійно-технічної освіти. Обсяг та вимоги до дипломних робіт, творчих проектів визначаються відповідними методичними комісіями професійних навчальних закладів

Майстер виробничого навчання під керівництвом старшого майстра з відповідними працівниками підприємства (дільниці, цеху) своєчасно готують робочі місця, матеріали, конструктивні елементи, пристрої, документацію, що необхідні для виконання учнями кваліфікаційних пробних робіт, забезпечуючи виконання ними норм і правил охорони праці. Перед виконанням кваліфікаційної пробної роботи на кожного учня оформлюють *робочий наряд*, орієнтовна форма якого представлена *схемою 4.7.1*.

Перед виконанням учнями кваліфікаційних пробних робіт члени комісії повинні перевірити правильність підбору робіт та їх відповідність тарифно-кваліфікаційним довідникам або кваліфікаційним характеристикам; стан та оснащення робочих місць; забезпечення учнів необхідним матеріально-технічним забезпеченням та технічною документацією.

Схема 4.7.1.

Робочий наряд
на кваліфікаційну пробну роботу

Учень _____
(прізвище, ім.'я, по батькові)

Професія _____

ЗП(ПТ)О _____ **група №** _____

№ п/п	*Назва роботи*	*Розряд роботи*	*План-Завдання*			*Виконання*		*Виконання*	*Оцінка*
			Кількість виробів	*Норма часу на одиницю*	*Норма часу на всю роботу*	*Кількість виробів*	*Затрачено часу*		

Дата виконання роботи: «___»_____ 20___ р.
Майстер виробничого навчання _____
Інженерно-технічний працівник підприємства_____ **МП**

За правильний підбір кваліфікаційних пробних робіт, які мають відношення до визначення тарифного розряду практикантів, несуть відповідальність інструктор і майстер цеху. Інструктор повинен завчасно виявити ті види робіт, які відповідають спеціальності і кваліфікації учнів, конкретизувати вимоги до них, вписати у робочий наряд на виконання пробної роботи дані креслень, технологічних карт, виробничих інструкцій та технічних умов. Віддавши наряд учню, інструктор або майстер виробничого навчання пояснює йому порядок, норму та умови виконання пробної роботи і тільки після цього записує час початку виконання роботи.

Результати державної кваліфікаційної атестації оформлюються ***протоколом*** за формою, представленою *схемою 4.7.2*.

Кваліфікаційний іспит вважається *не зданим,* якщо: учень припустився явного браку, тобто не виконав технічні вимоги та умови з якості; не виконав норми часу або норми виробітку; виявив багато недоліків у знаннях, уміннях і навичках згідно з ОКХ; здав іспит із теорії, але не виконав кваліфікаційної пробної роботи чи навпаки.

Схема 4.7.2.

_____

«ЗАТВЕРДЖУЮ»:
Директор ЗП(ПТ)О _____
«_____»_____ 20___ р.

Протокол
результатів проведення кваліфікаційної атестації

_____
(код, назва професії, спеціальності, спеціалізації)

Навчальна група_____ Курс навчання _____

Голова атестаційної комісії _____
(прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце роботи)

Члени атестаційної комісії _____
1. _____
2. _____
(прізвища, ім'я, по батькові, посади, місця роботи)

№ з/п	*Прізвище, ініціали учня, слухача*	*Оцінка*			*Присвоєно розряд (категорію, клас)*
		За виконання кваліфікаційної роботи	*За усну відповідь*	*Атестація*	
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**

Голова атестаційної комісії _____
(підпис)
Члени атестаційної комісії _____
(підписи)

_____

Документи про професійно-технічну освіту

Відповідно до Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічному навчальному закладі (Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2006р. № 419) професійно-технічна освіта має *три ступені.* Кожен ступінь навчання визначається теоретичною та практичною завершеністю і підтверджується присвоєнням випускникам закладів професійної освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня згідно з набутими професійними знаннями, уміннями і навичками, що супроводжується видачею їм документа про професійно-технічну освіту відповідного зразка [9].

Випускнику ЗП(ПТ)О, який успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється освітньо-кваліфікаційний рівень ***«кваліфікований робітник»*** із набутої професії відповідного розряду (категорії) і видається диплом державного зразка.

Випускнику, який закінчив відповідний курс в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійно-технічної освіти певного рівня акредитації може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень ***«молодший спеціаліст»*** і видаватися диплом державного зразка.

Особі, яка опанувала курс професійної підготовки й успішно пройшла кваліфікаційну атестацію, видається ***свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації*** державного зразка.

Випускникам ЗП(ПТ)О, які навчалися з професій, пов'язаних із роботами з підвищеною небезпекою праці, що перебувають під наглядом спеціально вповноважених державних органів, разом із *дипломом* видається ***посвідчення*** встановленого зразка ***про допуск на роботу на цих об'єктах.***

Випускникам, які навчалися з професій, пов'язаних із керуванням транспортними засобами, тракторами та самохідними машинами, видається ***свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації,*** яке є підставою для складання професійних іспитів і отримання в установленому порядку ***посвідчень на право керування*** транспортними засобами, тракторами та самохідними машинами.

Диплом кваліфікованого робітника або молодшого спеціаліста з відзнакою видається випускникам закладів професійної освіти, які мають не менше 75 % навчальних досягнень високого (IV) рівня (10, 11, 12 балів) з усіх предметів та професійно-практичної підготовки, а з решти предметів, що входять у додаток до диплома, достатнього (III) рівня (не нижче 8 балів) і за результатами державної кваліфікаційної атестації мають високий (IV) рівень та зразкову поведінку.

Випускнику ЗП(ПТ))О, який здобув повну загальну середню освіту, видається відповідний *документ про повну загальну освіту* встановленого зразка.

Особам, які *достроково випускаються* із закладу професійно-технічної освіти та за результатами проміжної кваліфікаційної атестації їм присвоєна відповідна робітнича кваліфікація, одержують ***свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації*** державного зразка.

Особам, які *не завершили повного курсу навчання* у ЗП(ПТ)О і *не пройшли кваліфікаційної атестації*, видається ***довідка***, у якій вказуються назви навчальних предметів, що входять у додаток до диплома (свідоцтва) про професійно-технічну освіту, та одержані підсумкові оцінки (словами), а також навчальні досягнення з професійно-практичної підготовки (оцінка – словами).

4.8. Методика впровадження елементів дуальної форми у професійну підготовку кваліфікованих робітників

Підготовка кваліфікованих робітників, здатних до використання інноваційних виробничих технологій у праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці можлива за умови переходу на інноваційну освітню стратегію, яка базується на концепції кінцевого результату або досягнення певної компетентності. Це вимагає від сучасних закладів професійної (професійно-технічної) освіти (далі ЗП(ПТ)О) запровадження елементів дуальної форми навчання відповідно до галузевої спрямованості. Сучасна високотехнологічна, соціально ефективна освітня система є однією з базових умов функціонування держави і суспільства в постіндустріальному світі.

В умовах впровадження у виробництво нових інформаційних технологій, докорінних змін змісту праці сучасного фахівця та збільшення обсягу необхідних йому практичних та теоретичних знань і умінь загострюється проблема збільшення відриву між розвитком виробництва й рівнем його професійної підготовки. Діяльність ЗП(ПТ)О, які здійснюють підготовку робітничих кадрів для основних галузей економіки, пов’язана з цілим рядом проблем:

- ✓ невідповідність об’ємів, структури і змісту підготовки робітничих кадрів перспективам розвитку високотехнологічних виробництв;
- ✓ невідповідність механізмів соціального партнерства закладів професійної освіти і роботодавців;
- ✓ недостатній рівень практичної спрямованості в підготовці кадрів для конкретних підприємств;
- ✓ невідповідність матеріально-технічної бази закладів професійної освіти завданням підготовки, орієнтованої на формування загальних і професійних компетенцій сучасного конкурентоздатного робітника тощо.

Подолання вказаних протиріч можливе на основі інтеграції професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки навчання і виробничої практики у ЗП(ПТ)О шляхом впровадження дуальної форми навчання.

Дуальна форма навчання має давню традицію функціонування у таких європейських країнах, як Німеччина, Швейцарія, Австрія. Безпосередньо поняття «дуальна система» у педагогіці вперше було використане у Німеччині в середині 60-х років минулого століття для позначення нової форми організації

професійного навчання. Пізніше вона поширилася на інші німецькомовні країни, а згодом вийшла далеко за межі Європи.

Проте, потрібно зазначити, що не існує єдиної еталонної моделі дуальної форми навчання. Даний факт пов'язаний із тим, що дуальне навчання є системою, яка інтегрована у національне середовище функціонування. Становлення та розвиток дуального навчання у кожній країні є різним. В результаті, система набуває індивідуалізованих рис національної моделі функціонування.

На становлення системи впливають різні національні чинники. Розбудову та розвиток дуального навчання визначають стейкхолдери процесу. Серед основних зацікавлених сторін можна виділити організації профспілок, роботодавців, заклади освіти. Домінуюча сторона взаємодії визначає модель функціонування дуального навчання. Держава у процесі діалогу зацікавлених сторін виступає гарантом забезпечення життєдіяльності системи через врахування інтересів стейкхолдерів

В Україні дуальна форма навчання пілотували впродовж 2015-2017 років шляхом проведення дослідного експерименту з організації навчально-виробничого процесу з елементами дуальної форми навчання на базі Вищого професійного училища №33 м. Києва (професія «кухар»), Вищого професійного художнього училища м. Львів (професія «маляр»), Вищого професійного училища машинобудування м. Запоріжжя (професія «токар»). А вже у 2020-2021 навчальному році прийом здобувачів професійної освіти за дуальною формою навчання становив 6600 осіб у 192 закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Нормативно-правовою базою впровадження дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників є:

- Закон України «Про освіту» (прийнятий 05.09.2017, набрав чинності 28.09.2017),
- Середньостроковий план пріоритетних дій уряду на період 2017-2020 р.р., розділ ІІІ «Розвиток людського капіталу», підрозділ 8: «Модернізація професійно-технічної освіти»;
- Розпорядження КМУ від 19.09.2018 № 660-р «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти»;
- Наказ МОН від 12.12.2019 № 1551 «Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти» (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20 лютого 2020 р. за № 193/34476).

Відповідно до Положення про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників (Додаток 1 до Наказу МОН від 12.12.2019 № 1551 «Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти») ***дуальна форма навчання*** – *практико орієнтоване навчання, побудоване на підґрунті соціального партнерства, спрямоване на формування нової моделі професійної підготовки кваліфікованих робітників із обов'язковими періодами виробничого навчання й виробничої практики, що проваджується на базі підприємств, установ, організацій, та передбачає зміцнення зв'язків навчання з виробництвом, визначення провідної ролі та підвищення відповідальності роботодавців за якість підготовки робітничих кадрів.*

Мета впровадження елементів дуальної форми навчання – подолання диспропорції між пропозицією щодо надання освітніх послуг закладами професійної (професійно-технічної) освіти та запитами роботодавців щодо структури навчально-виробничого процесу, змісту і обсягу навчальних планів і програм, якості підготовки робітничих кадрів, надання можливості мобільно реагувати на зміни виробничих технологій та модернізувати зміст професійної освіти, враховувати вимоги конкретних підприємств, установ, організацій - замовників робітничих кадрів при організації навчально-виробничого процесу. *Упровадження елементів дуальної форми навчання* базується на поєднанні в навчальному процесі професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки в обсягах 30% (40%) теоретичних занять до 70% (60%) практичних занять. Виробниче навчання та виробнича практика здійснюється безпосередньо в умовах виробництва з використанням матеріально-технічної бази та кадрового потенціалу підприємства, що надає можливість учням одночасно з навчанням у закладі професійної (професійно-технічної) освіти опановувати обрану професію безпосередньо на виробництві.

Відповідно до вищеозначеного Положення про впровадження елементів дуальної форми навчання у професійну підготовку кваліфікованих робітників *система підготовки кадрів з елементами дуальної форми навчання* впроваджується в рамках реалізації дослідно-експериментальної роботи Всеукраїнського рівня «Професійна підготовка кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання» (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.03.2017 р. № 298). Організація навчально-виробничого процесу з елементами дуальної форми навчання базується на співпраці підприємств (установ, організацій) та закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що мають взаємні права і обов’язки, які

регулюються тристороннім договором між підприємством, ЗП(ПТ)О та здобувачем професійно-технічної освіти (далі - учнем).

Підприємство (за згодою) на основі договору із закладом професійної (професійно-технічної) освіти про впровадження елементів дуальної форми навчання забезпечує організацію виробничого навчання та виробничої практики для якісної підготовки кваліфікованих робітників відповідного кваліфікаційного рівня за визначеною професією. Підприємство забезпечує навчально-виробничу базу (навчально-виробничі дільниці) для проходження учнями виробничої практики та виробничого навчання, закріплює майстрів-наставників за учнями на виробничих місцях, надає можливість учням та педагогічним працівникам опанувати сучасні виробничі технології, сприяє стажуванню учнів та педагогічних працівників ЗП(ПТ)О, створює належні умови для роботи майстрів-наставників, бере активну участь у формуванні змісту навчальних програм та структури навчально-виробничого процесу, розробленні навчально-плануючої документації, здійсненні вихідного контролю знань та умінь учнів. Підприємство передбачає в перспективних планах соціально-економічного розвитку та колективних договорах заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази для забезпечення комфортних умов навчання, праці, побуту та відпочинку здобувачів професійної освіти та майстрів-наставників на підприємстві.

Основні напрямки співпраці підприємства і навчального закладу передбачають: - підготовку за галузевим спрямуванням кваліфікованих робітників, що відповідають вимогам сучасних виробничих технологій і потребам конкретного виробництва; - прогнозування потреби підприємства, галузі, регіону в підготовці, перепідготовці й підвищенні кваліфікації робітничих кадрів; - формування й управління професійними компетенціями (визначення та опис компетенцій, планування графіку навчання, розвитку персоналу і створення нових робочих місць).

Упровадження елементів дуальної форми навчання у ***навчально-виробничий процес ЗП(ПТ)О*** запроваджується з метою забезпечення відповідності змісту професійної освіти, визначеного державними стандартами професійно-технічної освіти, вимогам сучасного виробництва, інноваційним технологічним процесам та технічному забезпеченню. Професійний навчальний заклад на основі державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій розробляє навчальні плани та програми, використовуючи для оновлення змісту навчальних програм до 20% варіативного компоненту змісту освіти, формує графік навчально-виробничого процесу із врахуванням потреб та виробничих інтересів підприємства. Навчання проводиться за

робочими планами й програмами, погодженими з роботодавцями та затвердженими в установленому порядку.

Навчальний процес з елементами дуальної форми навчання включає 3 основних етапи:

- опанування базовими знаннями, уміннями та навичками, що здобуваються в стінах професійного навчального закладу на *початковому етапі професійної підготовки*, та включає теоретичну підготовку та виробниче навчання у навчально-виробничих майстернях навчального закладу;

- професійно-теоретична підготовка, яка здійснюється на базі навчального закладу на *початку кожного кваліфікаційного рівня або навчального модуля* з метою вивчення нових тем та програм;

- професійно-практична підготовка, *що проваджується в умовах виробництва* та включає виробниче навчання й виробничу практику і забезпечує опанування учнями професійного компоненту змісту освіти.

Побудова графіку навчального процесу може бути багатоваріативною та формувати навчальні компоненти у залежності від особливості діяльності підприємства, складності в опануванні професійних кваліфікацій, врахування сезонних факторів для певних професій тощо. Професійно-практична підготовка проводиться на виробничих об'єктах підприємств-замовників кадрів для забезпечення здобуття сучасних професійних компетенцій і спрямовується на закріплення, розширення, поглиблення і систематизацію знань, умінь і навичок, отриманих при вивченні спеціальних дисциплін, формування й закріплення практичного досвіду.

Для якісної організації практичного навчання за кожним учнем закріплюється наставник з числа працівників даного підприємства. Контроль за отриманими практичними знаннями та навичками здійснюється керівником практики, призначеним ЗП(ПТ)О, майстром виробничого навчання даної навчальної групи та майстром-наставником, закріпленим за учнем із числа кращих працівників-виробничників. За підсумками контролю виставляється оцінка, яка фіксується в журналі практичного навчання. Підсумком практичного навчання є захист звіту про проходження виробничої практики із наданням заповненого щоденника про проходження виробничої практики та виробничої характеристики (з підписами керівника та майстрів-наставників з виробництва).

Після підписання керівником ЗП(ПТ)О наказу про запровадження дуальної форми навчання умовно можна сформулювати наступний ***алгоритм організації освітнього процесу за дуальною формою навчання:***

- ❖ Призначення у закладі професійної освіти *координатора,* який буде здійснювати організаційний, методичний та документальний супровід дуальної форми здобуття професійної освіти.
- ❖ Укладення між навчальним закладом і підприємством *договору щодо впровадження професійної підготовки за дуальною формою.*
- ❖ Формування закладом професійної освіти на підставі укладених з підприємством договорів *переліку суб'єктів господарювання*, що надають здобувачам освіти робочі місця для професійно-практичної підготовки. Такий перелік є необхідний для забезпечення здобувачам професійної освіти можливості вибору.
- ❖ Виявлення здобувачем освіти бажання перейти на дуальну форму навчання, укладення між здобувачем, закладом професійної освіти та підприємством *тристороннього договору*, який регулює права та обов'язки сторін у процесі здобуття професійної освіти.
- ❖ Направлення закладом професійної освіти здобувачів освіти на професійно-практичну підготовку до підприємства (організації,установи сфери послуг), закріплення за здобувачами професійної світи майстрів виробничого навчання.
- ❖ Визначення підприємством *координатора* та *наставників*; *розподіл здобувачів освіти на робочі місця* або *навчально-виробничі ділянки* виробничих підрозділів відповідно до укладених договорів, вимог і потреб освітньої програми і стандарту професійної освіти.
- ❖ Безпосереднє *здобуття професійної освіти за дуальною формою.* Ведення здобувачем освіти щоденника про виконання графіка, набуття ним ключових і фахових компетенцій, визначених освітньою програмою і стандартом професійної освіти, *поточне оцінювання* результатів навчання.
- ❖ *Підсумкове оцінювання* результатів професійної підготовки здобувача закладом професійної освіти спільно з підприємством.

Як стверджує МОН, дуальна форма навчання має низку ***позитивних аспектів***, а саме:

- організація співпраці політики, бізнесу, соціальних партнерів;
- розробка законодавчого підґрунтя для визнання національних стандартів якості професійної освіти;
- навчання здобувачів професійної освіти в процесі трудової діяльності;
- залучення кваліфікованого персоналу підприємств до педагогічної діяльності;
- здійснення інституційних досліджень та консультування;

- врахування конкретних запитів підприємств до змісту і якості професійної освіти.

Причини труднощів практичного втілення дуальної освіти в Україні:

- низька обізнаність учнів (студентів, слухачів) про дуальну форму навчання; відсутність умов для усвідомленого вибору підприємства (організації, установи сферу послуг) для здобуття професійної освіти;
- необхідність максимального спрощення бюрократичної процедури переходу здобувачів професійної освіти на дуальну форму навчання;
- пошук оптимальних моделей розподілу часу навчання у закладах професійної освіти і на робочих місцях підприємства з урахуванням особливостей роботи у різних галузях;
- пошук закладами професійної (професійно-технічної) освіти роботодавців, зацікавлених вкладати кошти у професійну підготовку кваліфікованих робітників за дуальною формою.

Отже, сьогодні дуальна форма навчання тільки починає впроваджуватися у вітчизняну професійну освіту. Водночас, слід зауважити, що дуальна форма здобуття професійної освіти *не повинна абсолютизуватися*, а рішення про її впровадження та вибір спеціальностей, підготовка за якими здійснюватиметься за дуальною формою, має прийматися з огляду на потреби роботодавців та особливості національної економіки й законодавства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО РОЗДІЛУ ІУ

Питання для самоконтролю до теми 4.1.

1. Поясніть сутність професійної підготовки кадрового персоналу, їх підготовки до кваліфікованої виробничої та управлінської діяльності на сучасному підприємстві.
2. Хто на підприємстві (організації, установі сфери послуг) може бути інструктором-наставником для здобувачів професійної освіти?
3. Поясніть сутність професійної підготовки на робочих місцях і поза робочих місць підприємства.
4. Які переваги дає підприємству використання власної навчальної бази для професійної підготовки робітничих кадрів?

Питання для самоконтролю до теми 4.2.

1. Сформулюйте сутність і мету застосування Державного стандарту ПТО.
2. Назвіть структуру Державного стандарту ПТО.
3. Сформулюйте мету і специфіку професійно-практичної підготовки.
4. Назвіть основні періоди професійно-практичної підготовки.
5. Сформулюйте мету і завдання виробничої практики учнів (студентів, слухачів) на підприємстві (сфері послуг).

Питання для самоконтролю до теми 4.3.

1. Які документи регламентують організацію і проведення професійно-практичної підготовки учнів ЗП(ПТ)О в умовах сучасного підприємства?
2. Між ким укладається багатосторонній договір про професійно-практичну підготовку на підприємстві?
3. Які основні плануючи документи розробляються педагогічними працівниками ЗП(ПТ)О для проведення виробничого навчання і виробничої практики в умовах підприємства (установи сфери послуг)?
4. Сформулюйте структуру детальної програми виробничої практики.

Питання для самоконтролю до теми 4.4.

1. Назвіть форми організації діяльності учнів в процесі професійно-практичної підготовки на підприємстві.
2. За яких умов використовується фронтальна форма організації учнів?
3. Дайте визначення поняття «учнівська бригада», назвіть види учнівських бригад.
4. Дайте визначення поняття «виробнича бригада». Чим відрізняється комплексна виробнича бригада від спеціалізованої?
5. За яких умов відбувається індивідуальне прикріплення учнів до кваліфікованих робітників?
6. Дайте порівняльну характеристику організаційних форм діяльності учнів в процесі професійно-практичної підготовки в умовах підприємства.

Питання для самоконтролю до теми 4.5.

1. Назвіть методи професійної підготовки кадрового персоналу сучасного підприємства.
2. Сформулюйте основні методи професійно-практичної підготовки учнів (студентів, слухачів) ЗП(ПТ)О в умовах підприємства.
3. Поясніть основну мету і завдання інструктування учнів ЗП(ПТ)О в процесі операційного періоду професійно-практичної підготовки.

4. Поясніть основну мету і завдання інструктування учнів ЗП(ПТ)О в процесі комплексного періоду професійно-практичної підготовки.

Питання для самоконтролю до теми 4.6.

1. Сформулюйте призначення методів контролю професійно-практичної підготовки здобувачів освіти і умовах підприємства.
2. Назвіть види контролю проходження учнями ЗП(ПТ)О професійно-практичної підготовки на підприємстві.
3. Назвіть види обліку успішності учнів у період виробничої практики на підприємстві.
4. За якими розрахунками встановлюється учнівська норма часу на виконання виробничих завдань?
5. У яких документах фіксуються результати контролю й обліку успішності проходження учнями виробничої практики?
6. Який плануючий документ особистої діяльності розробляє майстер виробничого навчання у період перебуванні учнів на виробничий практиці?

Питання для самоконтролю до теми 4.7.

1. Сформулюйте мету і завдання державної кваліфікаційної атестації.
2. Який документ видається практиканту для виконання пробної кваліфікаційної роботи?
3. Сформулюйте вимоги до переліку кваліфікаційних робіт.
4. Яким документом фіксуються результати державної кваліфікаційної атестації випускників ЗП(ПТ)О?
5. За яких умов кваліфікаційний іспит вважається не зданим?

Питання для самоконтролю до теми 4.8.

1. Сформулюйте сутність і мету впровадження дуальної форми навчання.
2. Сформулюйте основні етапи впровадження елементів дуальної форми в освітній процес закладів професійної освіти.
3. Сформулюйте алгоритм організації професійної підготовки у ЗП(ПТ)О за дуальною формою навчання.
4. Сформулюйте позитивні аспекти впровадження елементів дуальної форми у професійну підготовку кваліфікованих робітників.
5. Сформулюйте причини утруднень практичної реалізації дуальної освіти в Україні.
6. Наведіть приклади впровадження елементів дуальної форми навчання у вітчизняних закладах професійної освіти.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ ІУ.

1. Зміни до Порядку надання робочих місць для проходження учнями, слухачами ПТНЗ виробничого навчання та виробничої практики (Постанова Кабміну України від 27.09.2010, № 770).
2. Короцинська Я. А. Методи професійного навчання і розвитку персоналу //Збірник статей тринадцятої всеукраїнської практично-пізнавальної конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього» (29 вересня по 6 жовтня 2017р.) м. Дніпро, 2017. С.32-34
3. Кримчак Л.Ю. Система дуальної освіти як умова якісної підготовки конкурентноспроможних професіоналів до ринку праці в Україні. Інноваційна педагогіка. Випуск 11, том 2, 2019. С. 83-86.
4. Методичні рекомендації з планування і проведення професійно-практичної підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах Донеччини / Ф.П.Бугрім. Донецьк, ДППЛ. 2011. 96 с.
5. Наказ МОН від 12.12.2019 № 1551 «Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти»
6. Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних начальних закладах: Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 травня 2006р. № 419 // Офіційний вісник України, 2006, № 25. С.92 –107.
7. Розпорядження КМУ від 19.09.2018 № 660-р «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти».
8. Савченко В.А. Організаційно-економічні аспекти професійного навчання на виробництві: монографія . К.: Вид-во Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, 2012. 172 с.
9. Сілаєва І.Є., Шевчук С.С., Заславська С. Методика професійного навчання: методичний посібник. Донецьк: ІПО ІПП УМО, 2014, 292 с.
10. Сучасна методика професійно-практичної підготовки у закладах професійної освіти: Збірник дидактичних матеріалів /за редакцією С.С.Шевчук. Біла Церква: БІНПО ДВНЗ «УМО», 2016. 246 с.
11. Шевчук С.С. Професійно-практична підготовка учнів ПТНЗ в умовах підприємства: організація і методика проведення: методичний посібник. Донецьк: ІПО ІПП УМО, 2010. 86 с.
12. Шевчук С.С. Методика організації і проведення професійно-практичної підготовки учнів ПНЗ на виробництві: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації. Біла Церква: БІНПО ДЗВН «УМО» НАПНУ, 2017. 70 с.

РОЗДІЛ У. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗААУДИТОРНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

5.1. Мета, завдання і функції позааудиторної навчальної діяльності у сучасних закладах професійної освіти

Навчально-організаційна і методична діяльність педагогічних працівників сучасних закладів професійної освіти реалізується не тільки через урочну, але й через позааудиторну форму організації освітнього процесу, які базуються на концепції особистісно орієнтованих цінностях освіти, за якою учень завжди є центральною фігурою навчального процесу, а загальною закономірністю цього процесу є орієнтація на самостійну навчально-пізнавальну діяльність учнів шляхом використання традиційних активних та інтерактивних форм, методів і засобів навчання.

Урок був і залишається сьогодні основною формою професійної підготовки, однак позааудиторна форма організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти у ЗП(ПТ)О не менш важлива у їхній діяльності, тому що дає можливість всім суб'єктам освітньої діяльності розширити рамки застосування інтеракції для розвитку пошукової, дослідної та творчої діяльності. Широкий комплекс дидактичних і виховних цілей, притаманних урочній формі, характерні і для позаурочної, а саме: реалізація основних принципів дидактики; відповідність змісту навчання сучасному рівню наукових досягнень у галузі; ефективне та результативне використання інноваційних освітніх технологій; забезпечення високої пізнавальної активності учнів в процесі вирішення конкретних і проблемних задач навчального, виробничого та соціального характеру; раціональне чередування різних видів діяльності учнів; забезпечення оперативного зворотного зв'язку; надання своєчасної оперативної консультативної допомоги учням з боку педагогів та професійних спеціалістів; позитивний вплив на мотиваційну сферу, стимулювання та формування у здобувачів освіти позитивного ставлення до навчання впродовж всього життя, їх самостійності та творчих здібностей; розвиток комунікативних якостей учнів.

Позааудиторна навчальна діяльність є складовою професійної компетенції педагогів, роботи керівництва навчального закладу і здійснюється у вигляді:

- позаурочної самостійної діяльності учнів (студентів);
- позаурочної роботи педагогічних працівників з учнями (студентами);
- системи управління позаурочною діяльністю керівниками ЗП(ПТ)О.

Метою позааудиторної навчальної діяльності у закладах професійної освіти є *розвиток пізнавальної та творчої активності учнів ((студентів), формування стійкого пізнавального інтересу до дослідної діяльності, реалізація диференціації та індивідуалізації навчання*. Позаурочна навчальна діяльність – це продовження «уроку» і її необхідно проводити з урахуванням усіх принципів, правил, методів та прийомів, які стосуються урочної форми, але із створенням умов неформального спілкування педагога і учнів (студентів).

Завдання позааудиторної навчальної діяльності:

- підвищення ефективності та якості урочної форми навчання;
- поглиблення міжпредметних зв'язків за рахунок використання сучасних засобів обробки, збереження, передавання інформації шляхом використання цифрових і мережевих технологій;
- посилення практичної професійної спрямованості знань, одержаних у межах урочної діяльності;
- реалізація інноваційних освітніх та новітніх виробничих технологій у професійну підготовку;
- формування стійкого пізнавального інтересу учнів (студентів) до пошуково-дослідної діяльності;
- удосконалення комплексного методичного забезпечення навчального предмету (професії)

Позааудиторна діяльність тісно пов'язана з ***додатковою освітою*** майбутніх фахівців, коли вона поєднується з розвитком їхніх творчих інтересів та включенням їх в інші сфери діяльності. Як відомо, додаткова освіта майбутнього фахівця – органічна складова частина системи освіти й виховання, що орієнтована на вільний вибір та застосування здобувачами освітніх послуг додаткових освітніх програм. *Головною метою додаткової освіти в процесі позаурочної роботи* є розвиток мотивації суб'єктів освітньої діяльності до пізнання та творчості, їхнього особистісного та професійного самовизначення, адаптації до життя, суспільства, залучення до здорового образу життя.

Позааудиторна навчальна діяльність педагога виконує ряд функцій.

Організаційна. Будь-яка форма позааудиторної навчальної роботи передбачає вирішення організаційних завдань. В ролі організатора може виступати як педагог-майстер, так і здобувачі освіти. Організація заходу відображає визначену логіку дій і взаємодії учасників. Існують узагальнені методи (алгоритми) організації різних видів позааудиторної навчальної роботи, які стали традиційними і використовуються педагогами (предметні гуртки, семінари, творчі звіти, творчі проекти, професійні конкурси, вікторини тощо).

Їх проведення передбачає проходження ряду стадій, етапів організаційної діяльності.

Регулююча. Використання різних видів позааудиторної роботи дозволяє регулювати стосунки між всіма учасниками освітнього процесі у взаємозв'язках «педагогом-педагог», «педагог-учень», учень-учень». Окрім того, різні форми організації пізнавальної діяльності по-різному впливають на процес згуртування учнівського колективу. Саме завдяки різним формам позааудиторної діяльності, в яких заздалегідь закладається необхідність взаємодії учасників, відбувається формування норм соціальних та професійних відносин.

Інформаційна. Реалізація цієї функції передбачає з боку педагога не тільки одностороннього повідомлення навчальної інформації, необхідної учням у подальшому житті у соціумі, але і актуалізацію попередньо отриманих ними знань, звернення до набуття здобувачами освіти їхнього особистого досвіду. При цьому увага педагога акцентується на формуванні у здобувачів освіти умінь пошуку необхідної інформації із різних джерел, її систематизації, узагальнення і аналізу.

Аналітична функція включає в себе:

- *вивчення і аналіз індивідуальних особливостей учнів з допомогою психолога* (як правило, визначається тип особистості, темперамент, акцентуація характеру). Перед початком учні (студенти) проходять психологічне тестування на виявлення готовності до особливостей позааудиторної навчальної діяльності.
- *вивчення та аналіз колективу учнів у динаміці його розвитку*. Основою для цього служать бесіди педагога з учнями (студентами), за результатами отримується початкова інформацію про рівень попередньої навчальної освіти та здібності членів учнівського колективу.
- *аналіз рівня комунікабельності всього учнівського колективу і його кожної особистості*. Висновки щодо рівня вихованості учнів, для об'єктивності, слід робити із залученням висновків усіх педагогічних працівників, які працюють із визначеним учнівським колективом.

Для успішної роботи педагог повинен вміти прогнозувати кінцевий результат позааудиторної навчальної діяльності здобувачів освіти, оцінювати його за наявності розроблених критеріїв, коригувати зміст, форми і методи подальшої позаурочної навчальної роботи.

Організаційно-координуюча функція передбачає:

- проведення консультацій, бесід з учнями (студентами) з метою виявлення їх схильностей до навчання за обраною професією;

- планування та організацію позааудиторної діяльності здобувачів освіти (створення планів програм проведення різних заходів);
- розробка системи стимулювання творчої діяльності учнів (студентів) та їх ініціативи;
- ведення документації (журнал відвідування, план позаурочної навчальної, звіти тощо).

Комунікативна функція полягає:

- у формуванні позитивних взаємовідносин між суб'єктами освітньої діяльності, в управлінні взаємовідносинами в групі;
- у формуванні оптимальних відносин в системі «педагог-учень», у якій педагог виступає посередником у разі виникнення конфлікту;
- у формуванні умінь у здобувачів освіти з питань встановлення позитивних взаємин у соціумі;
- у формуванні у здобувачів освіти комунікативних якостей.

Контролюючі функції припускають: облік та контроль за відвідуванням учнями (студентами) занять позааудиторної навчальної діяльності та рівня формування у них ключових і фахових компетентностей.

5.2. Форми позааудиторної навчальної діяльності у закладі професійної освіти

За цілями і характером виконуваних завдань форми позааудиторної навчальної діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) освіти можуть бути класифіковані таким чином [6]:

Семінарське заняття - обговорення колективом навчальної групи підготовлених доповідей, рефератів, повідомлень, головних питань з основного розділу (чи кількох розділів) навчального предмету . Семінари сприяють формуванню вміння самостійно засвоювати знання, аналізувати, синтезувати, абстрагувати, конкретизувати, узагальнювати, розвивають увагу, мислення, інтерес до навчального предмету.

Семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок — самостійного вивчення учнями матеріалу та обговорення результатів їх самостійної пізнавальної діяльності.

Види семінарських занять:

- *семінар-доповідь,* який покликаний розкрити певну проблему у вигляді тез та аргументів. Для проведення цього виду семінару учні (студенти) самостійно готують доповіді, реферати, творчі роботи та обговорюють

їх на занятті, а визначені педагогом опоненти їх рецензують та аналізують;

- *семінар-диспут,* у процесі проведення якого нова інформація засвоюється учнями (студентами) в процесі обговорення протилежних поглядів. Шляхом консультування педагог дає учням питання, в яких повинні бути явні чи приховані протиріччя, що спонукає учнів думати, сперечатися, обстоювати власну точку зору. Педагог спрямовує думки учнів (студентів) за допомогою питань, доброзичливих реплік, конкретних зауважень, логічних міркувань, переконує у правильності чи помилковості їх суджень;
- *семінар-практикум* проводиться після засвоєння учнями (студентами) матеріалу з певної теми чи розділу навчального предмету, у процесі проведення якого учні аналізують вдалі чи хибні рішення заздалегідь виконаних завдань з неповними чи зайвими даними, зміненими умовами чи режимами;
- *міжпредметний семінар* є найскладнішим типом семінарського заняття, головне завдання якого — забезпечити усвідомлення учнями (студентами) міжпредметних зв'язків, систематизувати знання, вміння, навички, підбити підсумки роботи. Відрізняється від звичайних семінарських занять масштабністю проблем, запропонованих для обговорення, узагальненням та систематизацією навчального матеріалу з різних навчальних дисциплін.

Факультатив *(лат. facultatis — необов'язковий)* — форма диференційованого навчання, яка реалізується шляхом вивчення позапрограмних додаткових навчальних дисциплін з одержання спеціальності, які добровільно обираються і відвідуються учнями (студентами). Їхнє призначення – поглиблене вивчення окремих навчальних предметів, розвиток пізнавальних інтересів, творчих здібностей та підвищення пізнавальної активності учнів. Кожен з видів факультативів може поділятися залежно від дидактичної мети на теоретичні, практичні, комбіновані.

Навчальна екскурсія *(лат. excursio — прогулянка)* — форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями (студентами) поза межами навчального закладу і під керівництвом педагога явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання. Така форма позааудиторної навчальної діяльності відкриває можливості для комплексного використання методів навчання, збагачує знаннями всіх суб’єктів освітньої діяльності, допомагає виявити практичну значимість знань, сприяє ознайомленню здобувачів освіти з досягненнями науки, техніки, виробничих технологій. Об'єктами навчальних

екскурсій є промислові підприємства, лабораторії науково-дослідних інститутів, виставки професійного спрямування, вищі професійні навчальні заклади тощо.

Опрацювання матеріалів екскурсії передбачає уточнення, систематизацію, узагальнення одержаних під час екскурсії вражень, спостережень. Обов'язковим є аналіз підсумків навчальної екскурсії — усне опитування, використання даних під час наступних занять. За потреби наслідки екскурсії оформлюють у вигляді стенда, плаката чи альбому.

Предметні гуртки й ***учнівські наукові товариства*** створюють на добровільній основі з учнів (студентів) суміжних груп з метою розширення й поглиблення їхніх знань з різних предметів навчального плану закладу професійної освіти, формування умінь з дослідної діяльності, розвитку інтересу до відповідних галузей науки, техніки, новітніх виробничих технологій тощо

Конкурс професійної майстерності – це форма трудового змагання, найбільш ефективна форма демонстрації своїх здібностей, впровадження передових прийомів і методів праці, нової техніки і прогресивної технології, підвищення рівня професійної підготовки, виявлення кращих індивідуальних показників, підвищення інтересу до професії та її популяризації.

Конкурси фахової та професійної майстерності є однією з ефективних форм стимулювання потреби в оновленні професійних знань, творчому пошуку, удосконаленні навичок професійної діяльності. Позитивною рисою є і те, що в процесі їх підготовки і проведення задіяний весь колектив навчального закладу. Це створює творчу атмосферу, накладає певну відповідальність на той чи інший підрозділ установи за рівень професійної підготовки співробітників, забезпечує можливість не тільки виявляти фахові знання, професійну компетентність, а й загальну ерудицію та ділові якості особистості.

Мета проведення конкурсів фахової майстерності серед здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти - підвищення рівня їх ключових компетенцій з професії, яка вивчається, посилення інтересу до поглибленого вивчення предметів професійно-теоретичної підготовки та удосконалення практичних умінь і навичок, виявлення обдарованих учнів.

Основними завданнями конкурсів фахової майстерності серед здобувачів професійної освіти є:

- стимулювання професійного самовдосконалення учнівської молоді;
- розвиток творчих здібностей обдарованої молоді;
- моніторинг рівня професійної підготовки майбутніх фахівців;

- підвищення рівня викладання спеціальних дисциплін, фахової підготовки здобувачів освіти;
- відбір учасника чи формування команд для участі у конкурсах різного рівня (міських, міжвузовських, регіональних, обласних, всеукраїнських).

Конкурси професійної майстерності серед *педагогічних працівників* проводяться з *метою* підвищення професійної майстерності, популяризації фахових здобутків, кращого виробничого та педагогічного досвіду.

Основними завданнями конкурсів професійної майстерності серед *педагогічних працівників* закладів професійної освіти є:

- піднесення ролі педагога професійної школи у суспільстві та підвищення престижності цієї професії;
- привернення уваги громадськості, органів влади до проблем освіти;
- сприяння творчим педагогічним пошукам, удосконаленню фахової майстерності педагога;
- виявлення і поширення передового педагогічного досвіду;
- забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності.

Предметні тижні, професійні фестивалі і свята – це комплекс позааудиторних навчально-виховних заходів, спрямованих на мотивацію вибору професії, поглиблення та поширення знань з навчальних дисциплін, розвиток творчості майбутніх фахівців, збагачення науково-методичного досвіду педагогів закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Під час їх проведення відбувається тісна співпраця всіх учасників навчально-виховного процесу.

Предметні тижні у ЗП(ПТ)О проводяться як з одного навчального предмета, так і з декількох суміжних, причому зміст заходів має бути тісно пов'язаний за змістом з основним програмним курсом професійно-теоретичної підготовки. Їх *завданнями* є підвищення інтересу до оволодіння програмою загальнотехнічних та спеціальних дисциплін, пошук здібної та обдарованої молоді, стимулювання зацікавленості до активної пошуково-дослідної та творчої діяльності, сприяння навчальній, громадсько-організаційній діяльності. Предметні тижні виконують організаційну, діагностичну, моделюючу та пропагандистську функції.

Метою професійних фестивалів і свят є можливість реалізації технічних ідей конкретної галузі виробництва чи сфери послуг у професійну підготовку, здійснення професійної орієнтації та підвищення професійної мотивації учнівської молоді, обмін досвідом серед закладів професійної (професійно-технічної) освіти регіону.

Завданням вище означених заходів - розширення та поглиблення знань про привабливість обраної професії; виявлення професійних інтересів та захоплень учнівської молоді; закоркування у розумі кожного учня (студента) сутності того, що справжнім фахівцем може бути тільки зацікавлена, багатогранна та всебічно розвинена людина.

Олімпіади, науково-практичні конференції, виставки учнівської творчості організують для підвищення пізнавальної активності учнів (студентів), розвитку умінь і навичок раціоналізаторства та винахідництва.

Додаткові заняття та ***консультації*** призначають для повторного та детального опрацювання розглянутого на уроках навчального матеріалу.

5.3. Впровадження інтерактивних методик у позааудиторну навчальну діяльність

У процесі здійснення позааудиторної навчальної діяльності використовуються як традиційні, так і інноваційні методи, притаманні й для урочної форми навчання, проте пріоритет надається інтерактивним методикам.

Визначення сутності технології інтерактивного навчання бажано починати з розгляду поняття «*інтерактивність»* через поняття «*інтеракція»* : ***inter*** – поміж-, серед-, взаємо-; ***akt*** - посилена діяльність. *Interactive* – той, хто взаємодіє, впливає один на одного. Таким чином, *інтерактивність – це посилена педагогічна взаємодія,* взаємовплив учасників педагогічного процесу через призму власної індивідуальності, особистого досвіду життєдіяльності. Ця взаємодія характеризується високим ступенем інтенсивності спілкування її учасників, їхньої комунікації, обміну діяльністю, зміною і різноманітністю її видів, форм і прийомів, цілеспрямованою рефлексією учасниками своєї діяльності і взаємодії, що відбулася. *Мета інтерактивного процесу* (взаємодії між суб'єктами) – зміна і удосконалення (покращання) моделей поведінки і діяльності учасників навчального процесу.

Отже, ***інтерактивне навчання*** *– це навчання у режимі посиленої педагогічної взаємодії учасників навчального процесу з метою спільного вирішення навчальних завдань та розвитку особистісних якостей учнів.*

На сьогодні у вітчизняній педагогічній практиці адаптовано, теоретично обґрунтовано та залучено до впровадження у професійному навчанні широкий спектр *методик інтерактивного навчання*: методи кооперативного навчання, семінар, навчальна дискусія, інтерактивний тренінг, ситуативне моделювання, розв'язання проблемних ситуацій, рішення творчих задач тощо.

Метод занурення – активний метод навчання з використанням елементів релаксації, навіювання та гри. На відміну від інших методів навчання, де основний акцент впливу на здобувачів освіти припадає на переконання, метод занурення значною мірою спирається на навіювання. Переконання і навіювання – різні способи впливу на психіку людини. *Переконанням* впливають переважно на людей з розвиненим логічним мисленням, тоді як *навіювання* ефективно не тільки для таких людей, але й для людей з недостатньо розвиненим логічним мисленням. Якщо переконання супроводжується критикою з боку переконуючого, то навіювання розраховане на некритичне сприйняття повідомлень, у яких щось стверджується або заперечується без доведення. При використанні методу занурення ефект навіювання досягається легше, якщо враховуються особливості мислення, темпераменту, характеру та інших властивостей особистості.

Методи кооперативного навчання. *Сутність* кооперативного навчання – це взаємодія між учасниками навчального процесу, яка реалізується при застосуванні таких форм організації діяльності, як робота учнів (студентів) у малих групах або парна. *Основними елементами* кооперативного навчання є: позитивна взаємозалежність, особиста відповідальність, особиста взаємодія (обличчя до обличчя), соціальні навички та груповий процес. *Мета* застосування: опрацювання нової інформації та закріплення знань, розвиток умінь і навичок комунікативного спілкування, діагностика особистісних якостей учнів (студентів), розвиток цільових поведінкових настанов. Кооперована діяльність має конкретний порядок дій, який можна описати крок за кроком.

Інтерактивний тренінг – це методика інтерактивного навчання, яка складається із сукупності практичних вправ з моделювання реальних або віртуальних ситуацій навчального чи професійного характеру і яка дозволяє його учасникам за короткий час не лише набути нових знань, сформувати нові уміння і навички інтелектуальної діяльності, змінити ставлення до певних стереотипів, що склалися у навчальному чи виробничому процесах, а й закласти нові підходи до розв'язання конкретних або проблемних ситуацій професійного характеру. Дана методика базується на *інтеракції* – навчанні у дії, а тому і навчитися їй можна тільки через дію. Методика використання інтеракції повинна бути інтенсивною (на зразок спортивного тренування) і базуватися на принципах: індивідуалізації навчання, пріоритету самостійної діяльності, кооперативності навчання, актуальності результатів навчання. Проведенню заняття-тренінгу повинна передувати ґрунтовна підготовка педагога, тому що, як правило, таке заняття складається із декількох *різнопланових етапів*: семінару, «мозкової атаки», дискурсу (поетапне рішення окремих завдань-кроків проблеми), рефлексії.

Методика інтерактивного тренінгу має комплексний характер через поєднання декількох інтерактивних методів: аналіз конкретних (проблемних) ситуацій, пошуковий метод, методи кооперативного навчання, розігрування ролей, «мозковий штурм» тощо. Може широко використовуватися на будь-якому етапі професійної підготовки.

Дискусія – це *аналітичний діалог* між учнями або учнями і педагогом з проблеми, з якої існує багато варіантів думок, який передбачає вислуховування ідей різних співрозмовників і реагування на ці ідеї. *Мета* дискусії – навчити учнів (студентів) глибокому розумінню проблеми, формулюванню самостійної позиції, оперуванню аргументами, критичному мисленню, сформулювати навички міжособистісного спілкування. Організація дискусій тісно пов'язана з груповою роботою (робота у малих групах), а діяльність учасників кожної групи повинна бути чітко організованою. У більшості прикладів проведення дискусій застосовується розподіл ролей між учасниками в межах групи: організатор (ведучий), аналітик, секретар, спостерігач, черговий. *Схема проведення* дискусії нескладна: введення учнів у проблему - розподіл учнів на групи і визначення в їх межах ролей - конкретизація завдань – обговорення проблем у малих групах – звіт про результати обговорення – загальний обмін думок – підведення підсумків.

Дебрифінг – один із методів реалізації зворотного зв'язку, *цілями* якого є: аналіз, систематизація та узагальнення набутого учнями соціального і професійного досвіду; виявлення та оцінювання рівня розуміння навчального матеріалу, переваг та недоліків у діяльності учнів та їх причин; порівняння особистих досягнень учнів; планування подальшої навчальної діяльності. *Стратегія проведення* дебрифінгу буває закритою (передбачає заздалегідь установлений порядок його проведення) і відкритою (передбачає спонтанний перебіг діалогу його учасників). *Стадії дебрифінгу:* обміркування, аналіз, узагальнення, висновки.

Кейс-метод – спосіб ігрових дій, особливістю якого є проблемний виклад знань з подальшою організацією самостійної діяльності. Його основу складає ***кейс –*** не просто правдивий опис подій, а єдиний інформаційний комплекс, що дозволяє зрозуміти реальну ситуацію. Метод кейсів виконує діагностичні, пізнавальні та тренінгові функції.

Метод ситуацій – спосіб конструювання моделі, реальної організації фрагменту професійної діяльності або життєвих обставин із урахуванням постановки і вирішення професійних або життєвих завдань шляхом імітації конкретної професійної або життєвої ситуації, що вимагає чіткої системи знань, навичок, якостей особистості з метою удосконалення рівня її професіоналізму.

Квест-метод орієнтований на пошукову діяльність здобувачів освіти з чіткими вказівками педагога із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних засобів. *Квест-технологія* – це сукупність методів та прийомів організації дослідницької діяльності, для виконання якої учні здійснюють пошук інформації, використовуючи Інтернет-ресурси з практичною метою. Така технологія дозволяє здобувачам освіти працювати індивідуально і малими групами, розвиває конкурентність та лідерські якості. Цю технологію, яка не тільки підвищує мотивацію до процесу здобування знань, відповідальність за результати діяльності та їх презентацію, можна використовувати незалежно від навчальної дисципліни або професії.

Освітній квест – це спеціальним чином організований вид дослідницької діяльності, для виконання якої здобувачі освіти здійснюють пошук інформації за вказаними адресами, що включає пошук цих адрес чи інших об'єктів, людей, завдань тощо. Завдання можуть бути різними за своїм змістом і наповненням: творчі, активні, інтелектуальні. Варто відзначити, що квести можуть проходити як в закритому приміщенні, так і на вулиці, на природі, охоплюючи весь навколишній простір. Наприклад, квести в замкнутому приміщенні: в класі, в музеях, всередині будівель; квести на місцевості: в парках, міське орієнтування; квести на місцевості з пошуком схованок і елементами орієнтування (в т.ч. GPS) і краєзнавства; змішані варіанти, в яких поєднується і переміщення учасників, і пошук, і використання інформаційних технологій, і сюжет, і завдання-легенда.

Навчальне проектування – це процес роботи над навчальним проектом, процес досягнення запланованого результату у вигляді конкретного «продукту».

Термін *«проект»* часто пов’язують з поняттям «проблема». Проект як проблема може означати справжню ситуацію творчості, де людина перестає бути просто власником ідей, відмовляється від свого, приватного, щоб отримати шанс натрапити на щось інше, наповнитися ним, виявити його в своїй творчості. Розв’язання проблеми має на увазі використання різноманітних методів, засобів навчання, умінь, знання з різних галузей науки та техніки. Під проектом розуміється обґрунтована, спланована і усвідомлена діяльність, спрямована на формування певної системи творчо-інтелектуальних і предметно-перетворювальних знань і вмінь.

Тож сутність методу проектів полягає у функціонуванні цілісної системи дидактичних засобів (змісту, методів, прийомів тощо), що адаптує навчально-виховний процес до структурних і організаційних вимог у навчальному проектуванні. Це, у свою чергу, передбачає системне та послідовне

моделювання вирішення проблемних ситуацій, які потребують: активізації пошукових зусиль учасників педагогічного процесу; дослідження і розробки оптимальних шляхів вирішення проектів; неодмінного публічного захисту і аналізу підсумків упровадження.

Рефлексія є самоаналізом, самооцінкою учасниками педагогічного процесу своєї діяльності, взаємодії. До *методів рефлексії* можна віднести: методи експертної оцінки, індивідуальної та групової оцінки, аналіз і узагальнення досвіду, метод взаємоконтролю, групового обміну враженнями тощо. Це актуалізація педагогом і учнями своїх знань, досвіду своєї діяльності у тій або іншій навчальній ситуації. Це їх потреба і готовність зафіксувати зміни у навчальному процесі або його етапах, визначити причини цих змін, дати оцінку ефективності педагогічної взаємодії, що відбулася в процесі вирішення навчальних проблем.

Накопичений сьогодні вітчизняний та зарубіжний педагогічний досвід переконливо свідчить, що інтерактивні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Вони дозволяють учням:

- ґрунтовно аналізувати навчальну інформацію і творчо підходити до її засвоєння, зробити процес засвоєння і застосування більш доступним;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити свою точку зору, аргументувати і дискутувати;
- моделювати і розв’язувати пізнавальні, професійні, соціальні і життєві ситуації, таким чином збагачуючи власний пізнавальний і соціальний досвід;
- учитись будувати конструктивні відносини в учнівській групі, визначати у ній своє місце, уникати конфліктів, шукати компроміси, прагнути до діалогу, знаходити спільне розв’язання проблеми;
- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих завдань тощо.

5.4. Гурткова робота як засіб розвитку творчості здобувачів професійної освіти

Здібності людини виявляються у тій, чи іншій діяльності, тому особистісні якості, необхідні для творчості, формуються у ході творчої діяльності. Власний досвід творчої діяльності людина набуває впродовж усього життя, проте найбільш активно цей процес перебігає під час навчання у закладах професійної освіти.

Педагогами-практиками виявлено, що у позааудиторній навчальній діяльності закладу професійної освіти саме гурткова робота дає змогу відкрити в собі майбутньому фахівцю нові можливості та певний потенціал для успішного виконання своїх майбутніх професійних компетенцій.

У позааудиторній діяльності учні (студенти) проявляють себе з іншої сторони, вони більш активно включаються в роботу, пропонують нові, творчі підходи до вирішення проблем різного характеру, і найголовніше, вони формулюють для себе цікаві та водночас складні запитання, що не є характерним для урочної форми навчання.

Що таке творчість? Існують різні тлумачення цього поняття і багато дослідників філософів, педагогів та психологів намагалися і намагаються створити теорію творчості. Філософія вбачає, що внутрішній світ людини становить те, що вона розвинула та вдосконалила у собі: якості активнодіючих здібностей. Психологи розглядають творчість як вищий рівень логічного мислення, яка є поштовхом до діяльності, результатом якої є створені матеріальні і духовні цінності. Більшість науковців-педагогів погоджуються з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового й оригінального. Творча особистість ототожнюється з інтелектуальною активністю, абстрактним мисленням та творчим потенціалом.

Отже, підсумовуючи все вище означене, можна стверджувати, що ***творча особистість*** – *це креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи декількох видах творчої діяльності* . Кожна людина від народження має задатки творчості, але впродовж життя повинна розвивати, вдосконалювати навички творчого мислення, як складової людського інтелекту, та керуватися ними, щоб повністю використати у професійній та соціальній сферах діяльності свій творчий потенціал.

Розглядаючи поняття технологізації навчального процесу як моделювання його змісту, форм, методів і засобів відповідно до поставленої мети (формування творчої особистості), можна навести приклад ***технологічної схеми*** *узагальненого заняття* (урочного чи позаурочного) *пошукового типу*, яка сприяє творчому розвитку здобувачів освіти:

** висунення логічної суперечності, парадоксу – постановка проблеми, її аналіз, висунення гіпотез, розв'язання проблеми - роздуми, задуми, синтез нових знань – творче моделювання – критичний аналіз і теоретичне обґрунтування результатів розв'язання проблеми – експериментальна перевірка результатів творчої діяльності і впровадження їх у життя ** .

Мета гурткової роботи як однієї із форм позааудиторної навчальної діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) освіти є: створення умов для творчого та інтелектуального розвитку учнівської молоді, підготовка підлітків до життя в умовах ринкової економіки при впровадженні інноваційних форм і методів у професійну підготовку, задоволення освітніх потреб здобувачів освіти шляхом залучення їх до науково-експериментальної, дослідної, технічно-конструкторської та інших видів творчості.

Результат творчої діяльності здобувачів професійної освіти у процесі гурткової роботи – *комплекс якостей творчої особистості*, розвиток яких можна розглядати як основні ***завдання технічної творчості:*** розумова активність; прагнення добувати знання і формувати уміння для виконання практичної роботи; самостійність у рішенні поставленої задачі; працьовитість; винахідливість.

Відповідно до технічно-цільової спрямованості і психофізичних особливостей учнів (студентів) гуртки, групи та інші творчі об'єднання можна класифікувати за такими ***формами (профілями)***: предметно-технічний, інформаційно-технічний, виробничо-технічний, технічної та прикладної творчості.

Зміст роботи гуртків ***предметно-технічного профілю*** передбачає поглиблене вивчення та засвоєння розділів галузей наук, розвиток умінь і навичок дослідно-конструкторської діяльності, створення макетів, моделей та пристроїв експериментального обладнання. Особливого значення у роботі предметно-технічних гуртків набуває залучення їх учасників до роботи у секціях Малої академії наук України.

Інформаційно-технічний профіль гуртків об'єднує користувачів персонального комп'ютера, web-дизайну, програмування та інші, пов'язані з вивченням і використання сучасних інформаційних технологій.

Виробничо-технічний профіль об'єднує гуртки, в яких із метою профорієнтаційної та професійної підготовки учнів поєднується навчання із виробничою практикою або стажуванням на виробництві. До цього профілю слід віднести гуртки технічної творчості, основами менеджменту та маркетингу, самопідготовку з обраної професії.

Важлива роль у навчальній позаурочній діяльності належить ***гурткам прикладної творчості***, які об'єднують учнів (студентів), що обрали своєю професію художні промисли або творчі ремесла: дизайнери, вишивальниці, закрійники, квіткарі, перукарі, фотографи, екскурсоводи тощо. Завданням для таких гуртків є розвиток індивідуальних природних талантів особистості,

реалізація її естетичних здібностей і художнього смаку, розвиток навичок комунікації.

Гуртки, групи та інші творчі об'єднання класифікуються за ***трьома рівнями:***

- *початковий рівень* – творчі об'єднання, діяльність яких спрямована на загальний розвиток учнів, виявлення їх здібностей та обдарувань, прищеплення інтересу до творчої діяльності;
- *основний рівень* – творчі об'єднання, які розвивають здібності учнів (студентів), формуючи необхідні для цього знання, уміння та навички, та задовольняють потреби у професійній орієнтації;
- *вищий рівень* – творчі об'єднання за інтересами для здібних та обдарованих учнів (студентів).

У ***навчальну програму роботи гуртка*** мають бути закладені:

- ❖ особистісна орієнтація змісту:
- ❖ прикладна спрямованість освітнього процесу;
- ❖ конкретність і доцільність вживання наукових понять, термінології, символіки;
- ❖ цілісність: повнота, логічність, взаємозв'язок окремих компонентів;
- ❖ дотримання принципу науковості відповідно до досягнень сучасної науки;
- ❖ доступність навчального матеріалу;
- ❖ спрямованість навчального матеріалу на розвиток пізнавальних та творчих здібностей здобувачів професійної освіти;
- ❖ урахування можливості та доцільності використання інноваційних освітніх та сучасних інформаційних технологій;
- ❖ ефективність використання міжпредметних зв'язків;
- ❖ відповідність навчально-методичному та матеріально-технічному забезпеченню.

Для планування і обліку гурткової діяльності учнів (студентів) професійної школи застосовується ***журнал***, який є обов'язковим державним обліковим фінансовим документом і який заповнюється на навчальний рік за наступними ***інструктивними рекомендаціями:***

- ➢ У журнал заносяться поурочно-тематичні плани відповідно до навчальної програми гуртка, обліковується зміст роботи гуртка, ведеться облік відвідування гуртківців та подаються про них відомості.
- ➢ У журналі передбачені для заповнення наступні розділи: «Відомості про членів гуртка», «Облік інструктажів з безпеки життєдіяльності», «Облік

відвідування», «Облік роботи гуртка», «Методична і практична допомога керівникам», «Список закінчених робіт гуртка».

Кількість зазначених годин з проведення занять гуртка повинно відповідати погодинному педагогічному навантаженню керівника . Журнал підписується керівником гуртка і керівником навчального закладу. Правильність ведення журналів предметно-прикладних та творчих гуртків у закладах професійної освіти контролюється заступником директора з навчально-виробничої роботи. В кінці навчального року керівник гуртка складає звіт про його діяльність.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ДО РОЗДІЛУ У

Питання для самоконтролю до теми 5.1.

1. Чим відрізняються аудиторна і позааудиторна форми організації освітнього процесу у закладах професійної освіти?
2. Сформулюйте сутність і цілі позаурочної навчальної діяльності у закладах професійної освіти.
3. Сформулюйте сутність завдання позаурочної навчальної діяльності у закладах професійної освіти.
4. Сформулюйте функції позаурочної навчальної діяльності у закладах професійної освіти.

Питання для самоконтролю до теми 5.2.

1. Поясніть сутність факультативного заняття.
2. Сформулюйте мету і завдання проведення конкурсів професійної майстерності.
3. Які види семінарських занять можуть бути організовані у позааудиторній навчальній діяльності закладу професійної освіти?
4. Сформулюйте мету і завдання організації і проведення предметних тижнів у закладах професійної освіти.
5. Наведіть досвід організації і проведення у закладі професійної освіти професійних фестивалів і свят.

Питання для самоконтролю до теми 5.3.

1. Сформулюйте сутність інтерактивного навчання.
2. Сформулюйте сутність поняття «кооперативне навчання», назвіть різновиди методів кооперативного навчання.

3. Поясніть сутність поняття «освітній квест».
4. В чому полягає сутність методу навчального проектування?
5. Поясніть методику організації рефлексивної діяльності учнів.

Питання для самоконтролю до теми 5.4.

1. Поясніть сутність поняття «творча особистість».
2. Сформулюйте мету і завдання гурткової роботи у закладі професійної освіти.
3. Назвіть профілі (форми) гурткової роботи у закладі професійної освіти.
4. Сформулюйте мету організації гуртків прикладної творчості.
5. Сформулюйте критерії розробки навчальної програми роботи гуртка.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ У

1. Кадемія М.Ю. Сутність і зміст технології веб-квест //Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2012, № 29. С. 380–387.
2. Кулішов В.С. Застосування квест-технології у професійно-теоретичній підготовці учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО УМО НАПН України, 2018. 81 с.
3. Кулішов В. С. Впровадження проектних технологій при підготовці фахівців сфери торгівлі: методичні рекомендації. Біла Церква: БІНПО УМО НАПН України, 2016. 85 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22 вересня 2011 року № 1099, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17 листопада 2011 року за № 1318/20056 (із змінами) «Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності». - http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1318-11.
5. Організація гурткової роботи в ПТНЗ /Методичні рекомендації для керівників гуртків професійно-технічних навчальних закладів. Ужгород, 2015. 32с.
6. Шевчук С.С. Навчально-методична діяльність педагога ЗП(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 73 с.

7. Шевчук С.С. Реалізація сучасних освітніх практик у професійну підготовку фахівців сфери обслуговування: Навчально-методичний. /С.С.Шевчук. – Біла Церква: БІНПО ДВНЗ «УМО» НАПНУ, 2018. 139с.
8. Шевчук С.С. Розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти у позааудиторній навчальній діяльності ЗП(ПТ)О: Спецкурс. Біла Церква БІНПО, 2020. 84 с.

ГЛОСАРІЙ

Акмеоло́гія - наука, яка виникла на перетині природничих суспільних, гуманітарних і технічних дисциплін, вона вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на етапі її дорослості, особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку.

Відкрите заняття є демонстрацією досвіду (або його відсутності) педагога з навчально-організаційної та методичної діяльності і має служити ілюстрацією рівня компетентності, яким опанував педагог у своїй професійній діяльності.

Візуалізація – метод подання інформації у вигляді оптичного зображення (малюнки, таблиці, графи, структурні схеми кіно- і фотозображення, презентації тощо).

Державна кваліфікаційна атестація – підсумковий (вихідний) контроль рівня навчальних досягнень здобувачів професійної освіти, який включає кваліфікаційну пробну роботу відповідного кваліфікаційного рівня, яка відповідає вимогам освітньо-кваліфікаційній характеристики (ОКХ) випускника закладу професійної освіти; державний кваліфікаційний іспит або захист дипломної роботи, проекту чи творчої роботи, що їх замінює.

Державний стандарт професійно-технічної освіти встановлює державні вимоги до змісту професійно-технічної освіти, рівня професійної кваліфікації випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, основних обов'язкових засобів навчання та освітнього рівня вступників до зазначених закладів.

Дидактичне проєктування - процес створення такого опису об'єкта (матеріального, інформаційного, логічного тощо), який необхідний і достатній для його реалізації в заданих умовах.

Дидактичні засоби навчання – цілісний комплекс матеріальних засобів педагогічної праці, що сприяє оснащенню освітнього процесу з метою його вдосконалення, підвищення ефективності й якості підготовки здобувачів освіти.

Дуальна форма навчання – практико орієнтоване навчання, побудоване на підґрунті соціального партнерства, спрямоване на формування нової моделі професійної підготовки кваліфікованих робітників із обов'язковими періодами виробничого навчання й виробничої практики, що проваджується на базі підприємств, установ, організацій, та передбачає зміцнення зв'язків навчання з виробництвом, визначення провідної ролі та підвищення відповідальності роботодавців за якість підготовки робітничих кадрів.

Знання – осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні).

Інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентністні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності.

Інтегрований урок – міждисциплінарне об'єднання декількох навчальних занять, спрямоване на комплексне пізнання теми, законів, ідей з метою отримання здобувачами освіти більш поглибленого розуміння тієї чи іншої навчальної або проблемної ситуації.

Інтерактивність – посилена педагогічна взаємодія, взаємовплив учасників педагогічного процесу через призму власної індивідуальності, особистого досвіду життєдіяльності.

Інтерактивне навчання – навчання у режимі посиленої педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу з метою спільного вирішення навчальних завдань та розвитку особистісних якостей учнів (студентів, слухачів).

Інформаційне освітнє середовище – системно організована закладом освіти сукупність організаційно-педагогічних, дидактико-психологічних, комунікаційних та програмних заходів і засобів цілеспрямованого культурного, духовного і соціального розвитку особистості

Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами.

Кваліфікаційний рівень – структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня.

Компетентність - здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості.

Компетентнісний підхід в освіті - організація діяльнісного характеру змісту освіти, в результаті якої той, хто навчається, перетворюється з об'єкта на суб'єкт навчання, розвиває себе як особистість.

Компетентнісний урок – цілісна дидактична система, яка характеризується тісним взаємозв'язком усіх її компонентів: комплексна мета уроку досягається за рахунок єдності і узгодженості задач уроку, змісту навчального матеріалу, реалізації інтерактивних форм і методів навчання, створення сучасного комплексного методичного супроводу навчальних предметів (професій).

Компетенція - сукупність взаємопов'язаних якостей особи (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності відносно них.

Комплексне методичне забезпечення - оптимальна система навчально-методичної документації та засобів навчання, необхідних для повної і якісної професійної підготовки відповідно до вимог Державного стандарту ПТО та у межах робочої навчальної програми курсу.

Комунікація - взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

Конкурс професійної майстерності – форма трудового змагання, найбільш ефективна форма демонстрації своїх здібностей, впровадження передових прийомів і методів праці, нової техніки і прогресивної технології, підвищення рівня професійної підготовки, виявлення кращих індивідуальних показників, підвищення інтересу до професії та її популяризації

Контроль навчальних досягнень здобувачів професійної освіти - операція зіставлення запланованого результату з еталонними вимогами або стандартами.

Креативність – загальна здатність особистості до творчості, яка може виявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість у цілому або її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення.

Майстер-клас – інтерактивна форма проведення сучасного уроку, яка базується суто на практичних діях, у процесі яких відбувається передача педагогом власного досвіду та професійної майстерності, демонстрація ним творчого розв'язання певного навчального завдання конкретного або проблемного характеру.

Метод навчання - упорядкований спосіб взаємозалежної діяльності педагога і діяльності учнів (студентів, слухачів), за допомогою якого досягається опанування знань, умінь і навичок, формується світогляд учнів (студентів, слухачів), розвиваються їх здібності до самостійного засвоювання і творчого застосування знань і вмінь.

Метод дослідницький - метод навчання, який передбачає творче застосування знань, оволодіння методами наукового пізнання, формування досвіду самостійного наукового пошуку.

Метод пояснювально-ілюстративний - метод навчання, спрямований на повідомлення готової інформації різними засобами (словесними, наочними, практичними) та усвідомлення і запам'ятовування цієї інформації учнями.

Метод репродуктивний (метод копіювання) – це метод, спрямований на точне відтворення учнем (студентом, слухачем) способів діяльності *за копією, зразком* з дотримання правильності їх виконання.

Метод частково-пошуковий - метод навчання, за яким основна (базова) частина навчальної інформації за темою заняття повідомляється педагогом, а додаткову, доповнюючу частину інформації учні (студенти, слухачі) опановують в процесі самостійної пошукової діяльності, відповідаючи на поставлені педагогом запитання чи розв'язуючи ситуативні завдання.

Методи перцептивні - методи передачі і сприйняття навчальної інформації засобами почуттів: словесних, наочних, аудіовізуальних, практичних.

Методи проблемного навчання - методи вирішення діалектичного протиріччя між тим, що знає та вміє учень (студент, слухач) і неможливістю прямого застосування цих знань чи вмінь у нестандартних або критичних ситуаціях. Мета застосування методів проблемного навчання – розвиток *критичного мислення*, сутність якого полягає у спроможності обирати оптимальне рішення у нестандартних або критичних ситуаціях. *Оптимальне рішення* – це рішення з мінімальними негативними наслідками.

Методи професійно-практичної підготовки - дидактична система, що містить сукупність способів і прийомів спільної діяльності майстра виробничого навчання й учнів (студентів, слухачів), за допомогою яких вони опановують професійні знання, уміння і навички, професійну майстерність, розвивають розумові, фізичні та творчі можливості.

Навички – дії, які характеризуються високою мірою засвоєння, це спроможність у процесі цілеспрямованої діяльності виконувати частину дій автоматично. Навички – це уміння, доведені до автоматизму, який формується в процесі багаторазового їх відтворення у незмінних умовах чи режимах.

Навчальна екскурсія - форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями (студентами) поза межами навчального закладу і під керівництвом педагога явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання.

Навчальне проектування – процес роботи над навчальним проектом, процес досягнення запланованого результату у вигляді конкретного «продукту».

Науково-методичний супровід - педагогічна технологію, яка полягає у створенні мережевого диференційованого акмеологічного освітнього простору, де відбувається професійна взаємодія рівноправних партнерів на принципах людиноцентризму, гуманізму, фасилітативності, індивідуалізації, відбувається

неперервний професійний розвиток педагогічних працівників за індивідуальними освітніми траєкторіями.

Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів. Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

Паспорт комплексного методичного забезпечення у сучасному закладі професійної освіти – документ, в якому зафіксована нормативно-правова і законодавча документація, документи планування професійної підготовки, оптимальний набір дидактичних і матеріально-технічних засобів навчання, методичні матеріали для підвищення рівня професійної компетентності педагога.

Педагогічний аналіз – метод наукового дослідження, який полягає в уявно-практичному розчленуванні навчальної діяльності педагога та учнів (студентів, слухачів) на складові: отримання і оброблення інформації; виокремлення проблем; розробка пропозицій, рекомендацій, прогнозів.

Проєктування навчально-виробничого процесу у закладах професійної освіти - системно обґрунтований вибір дидактичних цілей, змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання та адекватних їм методів контролю у відповідності до поставлених цілей проектування з урахуванням рівня засвоєння знань, умінь і навичок, індивідуальних особливостей учнів (студентів, слухачів).

Професійна компетентність – точно визначена галузь професійної діяльності людини, певна посада з чітко визначеними посадовими обов'язками. Професійна компетентність педагога визначається через її *основні показники*: підготовленість до педагогічної та науково-методичної діяльності, особисту педагогічну майстерність, інноваційність мислення, професійні прогностичні уміння.

Результати навчання - компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання.

Рефлексія - самоаналіз, самооцінка учасниками педагогічного процесу своєї діяльності, взаємодії. Це актуалізація педагогом і учнями (студентами, слухачами) своїх знань, досвіду своєї діяльності у тій або іншій навчальній

ситуації. Це їх потреба і готовність зафіксувати зміни у навчальному процесі або його етапах, визначити причини цих змін, дати оцінку ефективності педагогічної взаємодії, що відбулася в процесі вирішення навчальних проблем.

Творча особистість – креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи декількох видах творчої діяльності.

Творчість – особлива діяльність, результатом якої є оригінальні, досконалі, об'єктивно і суб'єктивно нові, матеріальні та духовні цінності. Це нові знання як результат наукового дослідження чи відкриття, нові технічні ідеї (винаходи, інновації, рацпропозиції), нові педагогічні концепції, методики навчання і виховання, нові освітні теорії і технології тощо.

Тест – контрольне завдання на виконання діяльності даного рівня, яке дозволяє об'єктивно виміряти ступінь її засвоєння відповідно до визначеної системи оцінок.

Тест успішності – сукупність спеціально підібраних завдань, які потребують однозначних відповідей для виявлення знань та умінь учнів (студентів, слухачів).

Уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів).

Урок (аудиторне заняття) – динамічна фронтально-групова форма навчального процесу, обмежена визначеним відрізком часу, яка проводиться педагогом із групою учнів (студентів) постійного складу і включає єдині мету, зміст, форми, методи і засоби навчання, розвитку і виховання. Урок, як форма навчання, має визначену структуру, обумовлену педагогом у залежності від дидактичних цілей і реальних умов навчального процесу.

Факультатив - форма диференційованого навчання, яка реалізується шляхом вивчення позапрограмних додаткових навчальних дисциплін з одержання спеціальності, які добровільно обираються і відвідуються учнями (студентами, слухачами).

УДК 377.1-057
Ш 37

Шевчук С.С., Кулішов В.С. **Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект:** навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.

©БІНПО ДЗВО УМО НАПНУ, 2021
©Шевчук С.С., Кулішов В.С. 2021